

Oddając tę książkę do rąk czytelników, autorzy mają nadzieję, że zainteresuje ona środowisko statystyków, a także ożywi pamięć i pragnienie utrwalania wiedzy o ludziach i instytucjach tworzących łódzką myśl statystyczną.

Publikacja jako pierwsza obejmuje charakterystykę działalności różnych organizacji i instytucji, a przede wszystkim statystyków, którzy działali w Łodzi na przestrzeni blisko 200 lat.

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

ISBN 978-83-7969-664-2

9 788379 696642

Rozwój statystyki łódzkiej

Ekonomia

Rozwój statystyki łódzkiej

Czesław Domański
Alina Jędrzejczak

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Rozwój statystyki łódzkiej

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Ekonomia

Rozwój statystyki łódzkiej

Czesław Domański

Alina Jędrzejczak

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2015

Czesław Domański, Alina Jędrzejczak – Uniwersytet Łódzki
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Metod Statystycznych
90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43

RECENZENT

Jerzy Tadeusz Kowaleski

SKŁAD I ŁAMANIE

Barbara Lebioda

PROJEKT OKŁADKI

Stämpfli Polska Sp. z o.o.

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Shutterstock.com

Publikacja finansowana w ramach konkursu ofert na realizację zadania: „Współpraca z wyższymi uczelniami” w zakresie promocji Łodzi jako ośrodka naukowego i akademickiego
Grant Urzędu Miasta nr 79/04/2013 z dnia 10.04.2013 r.

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07163.15.0.K

Ark. druk. 9,0

ISBN 978-83-7969-664-2
e-ISBN 978-83-7969-956-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
1. Statystyka Łodzi w XIX i na początku XX wieku	9
1.1. Wprowadzenie	9
1.2. Początki statystyki w Polsce	10
1.3. Pierwsze instytucje statystyczne	11
1.4. Pierwsza w Polsce Katedra Statystyki	17
1.5. Początki statystyki w Łodzi w XIX i na początku XX wieku	17
1.6. Statystyka ludności w regionie łódzkim w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego	20
1.7. Statystyka działalności gospodarczej łódzkiego okresu przemysłowego	31
1.8. Łódzka Giełda Pieniężna	36
2. Łódzka statystyka w okresie międzywojennym	41
2.1. Memoriał w sprawie Urzędu Statystycznego Miejskiego w Łodzi	41
2.2. Statystyka Łodzi w latach 1917–1920	44
2.3. Roczniki Statystyczne miasta Łodzi 1921, 1926, 1928, 1929	47
2.4. Powszechne spisy ludności 1921 i 1931	49
2.5. Statystyka w czasie (II wojny światowej) okupacji niemieckiej	51
3. Łódzka statystyka w latach 1945–1989	54
3.1. Instytucje statystyki łódzkiej	54
3.2. Przegląd wybranych publikacji wydanych w latach 1945–1989	60
3.2.1. Roczniki Statystyczne Miasta Łódź	60
3.2.2. Narodowe Spisy Powszechne 1950, 1960, 1970, 1978, 1988	67
3.2.3. Publikacje okolicznościowe	72
3.2.4. Inne publikacje	77
4. Łódzka statystyka III Rzeczypospolitej Polskiej	82
4.1. Uwarunkowania przemian statystyki publicznej	82
4.2. Zmiany organizacyjne statystyki publicznej na ziemi łódzkiej	82
4.3. Rozwój technologii w Urzędzie Statystycznym w Łodzi	84
4.4. Techniki realizowania badań statystycznych	84
4.5. Ośrodki Urzędu Statystycznego w Łodzi i ich zadania	85
4.6. Działalność publikacyjna Urzędu	88
4.7. Portal internetowy Urzędu – http://lodz.stat.gov.pl	100

4.8. Wybrane konferencje organizowane przez Urząd	101
4.9. Partnerzy Urzędu	104
4.10. Działania edukacyjne i popularyzacyjne realizowane przez Urząd	105
4.11. Dyrektorzy Urzędów Statystycznych.....	110
5. Rozwój łódzkiej statystyki i demografii jako subdyscyplin nauki.....	116
5.1. Początki statystyki akademickiej	116
5.2. Rozwój łódzkiej statystyki i demografii po II wojnie światowej	117
5.3. Łódzka szkoła statystyki i demografii	124
5.4. Działalność naukowa samodzielnej kadry Instytutu Statystyki i Demografii ..	126
Załącznik 1.....	133
Bibliografia	145

Wstęp

Pierwsze prace o charakterze statystycznym w Polsce zostały przeprowadzone blisko 550 lat temu i dotyczyły spisów inwentarza dóbr kościelnych. Wyniki tych prac były opracowane przez Jana Długosza w dziele pt. „Liber beneficiorum”. Dzieło zawiera informacje z dziedziny ekonomii i demografii diecezji krakowskiej z roku 1470. Gromadzenie danych liczbowych dla celów administracji państwowej zostaje rozszerzone na przełomie XVI i XVII wieku drogą dokonywania rzeczowych opisów charakteryzujących stan administracyjno-gospodarczy i demograficzny kraju.

W końcu XVII i początku XVIII wieku zakres i charakter zbierania danych dla celów administracji państwowej ulega pewnym zmianom w zależności od potrzeb i charakteru działalności państwa. Pojawiają się w tym okresie nowe prace zawierające próby analizy statystycznej zebranego materiału, a także doskonalą się metody zbierania informacji statystycznych. Jakub Kazimierz Haur – sekretarz królewski, uważany za prekursora polskiej statystyki – opracował wzór zestawienia szacunków plonów i ogłosił go w pracy wydanej w Krakowie w 1675 r.

Największy jednak rozwój statystyki w Polsce przypada na okres rozbiorów i jest dziełem reformatorów, którzy sprawę odzyskania niepodległości politycznej wiązali z uświadomieniem i jednoczeniem mas społecznych. W tym też okresie dochodzi do realizacji statystycznych idei, i to w skali ogólnopaństwowej. Publiczne wypowiedzi wielkich mężów stanu – Fryderyka Józefa Moszyńskiego (1737–1817), Józefa Wybickiego (1747–1822), Stanisława Staszica (1755–1826), prezentują stan gospodarki państwa za pomocą liczbowych zestawień i spisów. W wypowiedziach tych można odnaleźć pierwsze przejawy grupowania statystycznego.

W okresie Księstwa Warszawskiego powstają prace statystyczne stojące na szczególnie wysokim poziomie. Wtedy też pojawiają się w publikacjach polskich terminy „statystyka” i „statystyczny”.

W pracy poświęconej rozwojowi łódzkiej statystyki wyróżniono 5 części obejmujących statystykę Łodzi XIX wieku i początku XX wieku, okres międzywojenny, okres powojenny z podziałem na lata 1945–1989 oraz 1990–2015. Podjęto także próbę prezentacji dorobku naukowego statystyków i demografów łódzkich. Uwzględniono również krótkie notki biograficzne kierowników Wydziałów Statystyki i dyrektorów Urzędów Statystycznych w Łodzi i w województwie łódzkim.

Statystyka jako przedmiot nauczania zagościła w Łodzi w Wyższej Szkole Nauk Społecznych i Ekonomicznych w 1925 roku, następnie w Wolnej Wszechnicy Polskiej i począwszy od 1945 roku we wszystkich łódzkich uczelniach wyższych. W związku z tym dorobek Uniwersyteckich statystyków i demografów został również zaznaczony w ogólnym ujęciu w książce dedykowanej dla WP Czytelnikom.

Publikacja powstała przy współpracy z Łódzkim Ośrodkiem Badań Regionalnych Urzędu Statystycznego w Łodzi.

W tym miejscu składamy serdeczne podziękowania za wnikliwe i szczegółowe uwagi recenzentowi prof. dr hab. Jerzemu Tadeuszowi Kowaleskiemu, Pani mgr Barbarze Lebiodzie za opracowanie tekstu w formie wydawniczej, a także Paniom Annie Jaeschke i Katarzynie Szkopieckiej z Urzędu Statystycznego w Łodzi za współpracę i zaangażowanie w prace związane z opracowaniem publikacji.

1. Statystyka Łodzi w XIX i na początku XX wieku

1.1. Wprowadzenie

Początkowe prace typu statystycznego w Polsce sięgają czasów Jana Długosza (1415–1480), ojca polskiej wiedzy o państwie. Prace te dotyczyły spisów inwentarza dóbr kościelnych.

Gromadzenie danych liczbowych dla administracji państwowej rozpowszechniło się na przełomie XVI i XVII w. Prace polskich uczonych w zakresie wiedzy o państwie pisane były na wysokim poziomie (historyk Marcin Bielski, Jan Krasieński, historyk Marcin Kromer, prawnik Stanisław Krzysztanowicz, historyk Maciej Miechowit, Jan Długosz).

Pod koniec XVII i na początku XVIII w. dały się zauważyć pierwsze próby analizy statystycznej materiałów liczbowych i doskonalenie metod zbierania danych. Stało się to podstawą rozwoju „arytmetyki politycznej” (Felix Łoyek i przedstawiciele XVIII i XIX w.: Fryderyk Józef Moszyński, Tadeusz Czacki, Ignacy Franciszek Stawiański, Stanisław Staszic, Wawrzyniec Surowiecki, Józef Wybicki, Jan Sebastian Dembowski, Dominik Krysiński, Jan Śniadecki).

W okresie rozbiorów, z uwagi na wprowadzenie statystycznej metody wymiaru podatku, a także spisy ludności, ciągłą ewidencję ruchu ludności prowadzoną przez zaborców na ziemiach polskich, nastąpił wyraźny rozwój działalności statystycznej.

Po okresie marazmu aktywność statystyczna wyrażająca się w organizacji spisów ludności i zaprowadzeniu ksiąg stanu cywilnego ożywiła się w okresie Księstwa Warszawskiego (1807–1815). W 1811 r. powstała pierwsza Katedra Statystyki w Szkole Prawa i Administracji w Warszawie, a w 1810 r. biuro statystyczne, znacznie wcześniej niż na zachodzie Europy i w Rosji.

Mimo represji carskiej Rosji pojawiały się prace statystyczne, których autorami byli: Fryderyk Florian Skarbek (1820, 1829), Franciszek Rodecki (1830), Józef Słomiński (1837–1841, tablice przeżycia), profesor statystyki i ekonomii Ludwik Wolski.

W drugiej połowie XIX w. ukazały się prace statystyczne Mieczysława Marasse’a (1866). W 1873 r. utworzono biuro statystyczne, które było kierowane przez ekonomistę i statystyka Tadeusza Pilata. Pojawiły się miejskie biura statystyczne we Wrocławiu, Krakowie a w XX w. w Szczecinie (1909), Gdańsku (1912) i Łodzi (1918).

Pierwszy podręcznik ze statystyki matematycznej pt. „Teoria statystyki w zarysie” napisał Witold Załęski (1836–1908), profesor statystyki Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie. Profesor Jan Czekanowski opublikował w 1913 r. książkę pt. „Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii”. Dalsze prace statystyczne należały do Edwarda Grabowskiego (1917), Władysława Grabskiego, Adama Bolesława Danielewicza. Samuel Dickstein opublikował w 1910 roku „Zarys arytmetyki politycznej”.

W 1912 r. założono w Krakowie Polskie Towarzystwo Statystyczne, które opublikowało „Statystykę Polski”, stanowiącą pierwszą polską pracę dotyczącą rozwoju społeczno-gospodarczego ziem polskich od początku XIX w. do pierwszej wojny światowej.

Członkami International Statistical Institute (ISI) byli następujący profesorowie statystyki: Tadeusz Pilat (1885), Józef Kleszczyński (1891) i Józef Buzek (1904), nadto w okresie międzywojennym: Edward Szturm de Sztrem, Jan Piekalkiewicz, Edward Lipiński, Zygmunt Limanowski, Jerzy Sława-Neyman.

1.2. Początki statystyki w Polsce

Jeśliby zaproponować koncepcję statystyki wywodzącej się z państwowostwa, jako pierwszego polskiego statystyka należałoby wymienić autora „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” i „Chronographia Regni Poloniae” zwanej też „Annales seu cronicare Regni Poloniae” Jana Długosza (1415–1480) (por. fot. 1), a jako dalszych przedstawicieli tej gałęzi wiedzy:

Fotografia 1

- autora „Traktatu o obojgu Sarmacjach”, Macieja Miechowitę (1457–1525);
- autora „Kroniki wszystkiego świata” i „Kroniki polskiej”, Marcina Bielskiego (1495–1575);
- autora „Polonii”, Marcina Kromera (1512–1589),
- autora „Polonia sive status regni Poloniae descriptio”, Szymona Starowolskiego (1588–1656),
- autora „Opisu europejskiej Sarmacji”, Macieja Strykowski (do 1547 po 1582).

Przy alternatywnym, dziś przeważającym podejściu, według którego statystykę w jej nowoczesnym rozumieniu zapoczątkowują prace wykorzystujące język liczb, miar i wag, stajemy wobec istotnego problemu, kiedy i przez kogo zostały w Polsce zapoczątkowane tego rodzaju badania. Ponieważ decydujemy się na przyjęcie tej właśnie alternatywy, wypada zająć się pierwszymi przedstawicielami tak rozumianej statystyki w Polsce.

Historycy statystyki określają konkretną datę narodzin tej dyscypliny: jest nią – zgodnie z przyjętą konwencją – data ukazania się książki Graunta „Naturalne i polityczne obserwacje poczynione nad biuletynami umieralności”, czyli rok 1662. Wiążąc narodziny dyscypliny naukowej z datą ukazania się dzieła, które zapoczątkowuje nową dziedzinę wiedzy, nie można odmówić słuszności stwierdzenia Edwarda Rosseta. Zdaniem Rosseta „obraz narodzin dyscypliny naukowej doznałby wzbogacenia, gdyby przy jego opracowaniu wziąć pod uwagę nie sam tylko fakt wydania książki, lecz również te wszystkie fakty i wydarzenia, które utorowały drogę nowatorskiej pracy i które przyczyniły się do ugruntowania nowej gałęzi wiedzy”. Przy całym zrozumieniu i szacunku dla wkładu wniesionego do historii statystyki przez Johna Graunta należy pamiętać o roli, jaką odegrały londyńskie biuletyny śmiertelności, na których Graunt oparł swoją pracę. Na podkreślenie zasługuje także twórczy wkład kontynuatorów Graunta, a przede wszystkim słynnego astronoma Halley'a, który zapoczątkował prace z dziedziny metodologii tablic wymieralności.

W Polsce początki naukowej statystyki kojarzą się z następującymi faktami:

- ✓ pierwsze szacunki i spisy ludności;
- ✓ pierwsze publikacje statystyczne;
- ✓ zapoczątkowanie literatury statystycznej;
- ✓ tworzenie administracji statystycznej;
- ✓ pierwsze wykłady ze statystyki.

1.3. Pierwsze instytucje statystyczne

Pierwsze szacunki ludności w Polsce podejmowane były przez kilku autorów: Józef Wybicki oszacował liczbę ludności w 1777 roku na 5 391 364 osób; Aleksander Busching w 1772 na 8,5 mln, Stanisław Staszic w 1785 roku oszacował stan ludności na 6 mln; Fryderyk Moszyński w 1788 r. na 7 354 620 osób. Pierwszym ogólnokrajowym spisem ludności w Polsce był spis ludności miejskiej przeprowadzony w roku 1777 z inicjatywy wojewody rawskiego Bazylego Walickiego. W publikacji A. F. Busching'a opublikowano najważniejsze wyniki tego spisu, z których wynika, że spośród 230 miast polskich, przy 157 występuje liczba ludności z 1777 roku.

Początki oficjalnej (urzędowej) działalności statystycznej na ziemiach polskich przypadają na okres prac Sejmu Czteroletniego, to jest na lata 1788–1792. Sejm ten zarządził przeprowadzenie w 1789 roku pierwszego ogólnokrajowego spisu ludności połączonego ze spisem dymów, które można utożsamiać z gospodarstwami domowymi. Wyniki spisu posłużyć miały powzięciu uchwały w sprawie podatku przeznaczonego na pokrycie kosztów utrzymania stałej, stutysięcznej armii.

Fotografia 2

Autorem tablic statystycznych spisu 1789 roku i statystycznej metody wymiaru podatków na wojско był poseł hr. Fryderyk Józef Moszyński (1737–1817) (por. fot. 2). Należy zaznaczyć, że choć spis ludności i dymów z 1789 r. był pierwszym spisem państwowym, to jeszcze wcześniej, bo już od XVI wieku pojawiły się na ziemiach polskich różnego rodzaju rejestry, inwentarze i spisy (np. spisy ludności diecezji krakowskiej z lat 1747–1749 i płockiej z 1773, 1776 i 1778 roku) sporządzone dla celów podatkowych, gospodarczych, wojskowych i kościelnych. Zawarte w nich dane liczbowe są dziś cennymi źródłami statystycznymi służącymi do różnych szacunków i analiz.

W okresie istnienia Księstwa Warszawskiego (1807–1815) stosunkowo intensywnie zaczyna się rozwijać działalność statystyczna. Odbłyły się w tym czasie trzy spisy ludności: w 1808, 1810 i 1812 roku – były to pierwsze powszechne (pełne) spisy ludności, w których jednak, jak to wynika z analiz, pominięto znaczną liczbę mieszkańców Księstwa. Badano wówczas – stosując odrębne formularze dla miast i wsi – m.in. płeć, wiek, wyznanie i sytuację zawodową. Spis polegał na zbieraniu informacji w ciągu wielu miesięcy.

W celu opracowania materiałów spisowych powołano w 1810 r. Biuro Statystyczne podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Była to pierwsza centralna państwowa instytucja statystyczna na ziemiach polskich i jedna z pierwszych w Europie.

W Królestwie Polskim (1815–1867) zbieraniem i opracowywaniem danych statystycznych zajmowała się Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych.

W Warszawie w 1864 r. powstała Sekcja Statystyczna jako jednostka organizacyjna Magistratu. Do 1876 r. jej głównym zadaniem było przygotowanie materiałów do corocznie wydawanej publikacji „Obzor goroda Warszawy”. Od 1877 r. po zwiększeniu zakresu wykonywanych przez tę sekcję prac statystycznych zaczęła ona pełnić funkcję biura statystycznego m. Warszawy. Od 1877 r. do 1915 r. Urząd ten wydawał m.in. „Sprawozdania Tygodniowe Sekcji Statystycznej Magistratu miasta Warszawy” oraz „Sprawozdanie o ruchu ludności miasta Warszawy” za każdy rok.

Kierownikiem Sekcji Statystycznej był od 1876 r. przez ponad 30 lat statystyk i ekonomista prof. Witold Załęski (1836–1908) (por. fot. 3), jednocześnie wykładowca tych nauk w Szkole Głównej i od 1873 r. w Szkole Handlowej im. Kronenberga w Warszawie.

W dorobku naukowym Witolda Załęskiego, dotyczącym rozwoju myśli statystycznej można wymienić następujące pozycje:

Fotografia 3

- „Statystyka porównawcza Królestwa Polskiego” (1876);
 - „Teoria statystyki w zarysie” (1884);
 - „Kilka słów o teorii statystyki” (1888);
 - „Królestwo Polskie pod względem statystycznym” (1900–1901);
 - „Ze statystyki porównawczej Królestwa Polskiego” (1908).
- Podręcznik Załęskiego „Teoria statystyki w zarysie”, obejmuje, poza krótkim wstępem, pięć rozdziałów:
- Statystyka jako metoda i jako nauka.
 - Historia nauki statystyki.
- Historia statystyki administracyjnej.
 - Kongresy statystyczne.
 - Organizacja statystyki.
- Książkę tę można uważać jako pierwszy polski podręcznik ze statystyki.

Pierwsze Biuro Statystyczne w Austrii powstało w Wiedniu w 1829 r., przy Centralnym Wydziale Rachunkowym Państwa, przekształcone w 1840 r. w Dyрекcję Statystyki Administracyjnej.

W 1863 r. w Wiedniu zostaje utworzona Centralna Komisja Statystyczna działająca nieprzerwanie do 1921 r. Pierwsze działania zmierzające do utworzenia biura statystycznego w Galicji miały miejsce przed 1870 rokiem. W 1866 r. do Wydziału Krajowego we Lwowie projekt tego przedsięwzięcia przedstawił Mieczysław Marasse (1840–1880) m.in. autor rozprawy pt. „O pojęciu i zadaniu statystyki” (Kraków 1866), która była pierwszą polską publikacją poświęconą teorii statystyki.

Po długim okresie oczekiwania w 1873 r. we Lwowie dla Galicji zostaje utworzone Krajowe Biuro Statystyczne, funkcjonujące aż do 1918 r. i będące w dużej mierze instytucją niezależną od centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu. Odegrało ono rolę nie tylko w rozwoju polskiej praktyki statystycznej, ale też znacznie przyczyniło się do postępu badań teoretycznych w zakresie statystyki.

Założycielem tego urzędu i długoletnim jego kierownikiem był Tadeusz Pilat (1844–1923), (por. fot. 4) – profesor statystyki i administracji na Uniwersytecie Lwowskim, współzałożyciel w 1885 r. i pierwszy Polak wśród członków Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (MIS).

Oddział Statystyki Przemysłu i Handlu Krajowego Biura Statystycznego wydawał od 1885 r. do 1894 r. „Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego”.

Ukazało się 16 tomów tej publikacji redagowanej przez dra Tadeusza Rutkowskiego (1852–1918). Wydawnictwo to było pierwszym polskim rocznikiem statystycznym charakteryzującym te branże gospodarki w Galicji.

Fotografia 4

W 1904 r. kierownikiem Krajowego Biura Statystycznego we Lwowie zostaje statystyk, ekonomista i prawnik prof. dr Józef Buzek (1873–1936) i pełni tę funkcję do 1910 r. Jednocześnie od 1904 r. prowadzi wykłady w Uniwersytecie Lwowskim z zakresu statystyki i prawa, w 1906 r. zostaje powołany na członka Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu, w której już poprzednio pracował w latach 1899–1902.

W 1872 r. a więc rok wcześniej niż powstało Krajowe Biuro Statystyczne, zorganizowano we Lwowie Miejskie Biuro Statystyczne. Pierwszym jego kierownikiem (do 1881 r.) był Tadeusz Romanowicz (1843–1904), redagujący jednocześnie trzy pierwsze tomy „Wiadomości Statystycznych o mieście Lwowie” – głównej publikacji tego Biura, wydawanej w latach 1874–1939.

W Krakowie Miejskie Biuro Statystyczne zostało utworzone w 1884 r. Jego założycielem był profesor statystyki i prawa administracyjnego na Uniwersytecie Jagiellońskim Józef Kleczyński (1841–1900), poprzednio przez kilka lat (1875–1880) pracownik Krajowego Biura Statystycznego we Lwowie i później członek korespondent Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu.

W 1885 r. Kleczyński ogłosił na łamach „Przeglądu Polskiego” obszerny artykuł pt. „Międzynarodowy Instytut Statystyczny” będący jedną z najwcześniejszych publikacji poświęconych tej instytucji, a w 1891 r. jako drugi Polak zostaje członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (MIS).

W państwie pruskim już w 1805 r. utworzono w Berlinie Królewsko – Pruskie Biuro Statystyczne obejmujące swym zasięgiem działania cały obszar ziem polskich włączonych w czasie rozbiorów do Prus.

W Poznaniu w 1838 r. Józef Łukaszewicz (1799–1873) korzystając z różnych źródeł informacyjno – statystycznych wydaje dwutomowy „Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach”, w którym kreśli życie społeczno-gospodarcze miasta.

Wkład w rozwój polskiej myśli statystycznej miał filozof i ekonomista Augustyn Cieszkowski (1814–1894), który uczestniczył w II Międzynarodowym Kongresie Statystycznym w 1855 r. w Paryżu (jako jedyny Polak i jednocześnie sprawozdawca jednej z sekcji).

Przed I wojną światową niemal równocześnie wśród polskich uczonych w Krakowie i Warszawie pojawiły się inicjatywy opracowania publikacji statystycznej niezależnej pod względem tematycznym, metodologicznym i organizacyjnym od urzędów państwowej statystyki administracyjnej państw zaborczych.

Opracowania takiej publikacji obejmującej zasięgiem tematycznym obszary trzech zaborów podjęto się najpierw w Krakowie. W 1912 r. powołano właśnie w tym celu Polskie Towarzystwo Statystyczne – pierwsze profesjonalne stowarzyszenie statystyków. Prezesem tego stowarzyszenia wybrano prof. dr Juliusza Leo (1861–1918) wykładowcę skarbowości w Uniwersytecie Jagiellońskim, będącego jednocześnie prezydentem m. Karkowa.

Polskie Towarzystwo Statystyczne w 1915 r. wydało – opracowaną przez prof. dr Adama Krzyżanowskiego (1872–1963) i prof. Kazimierza Władysława Komanieckiego (1880–1941) – publikację „Statystyka Polski”.

Było to pierwsze polskie opracowanie pokazujące rozwój społeczno-gospodarczy na ziemiach polskich od początku XIX w. aż do I wojny światowej.

Lwowski geograf i kartograf prof. dr Eugeniusz Romer (1871–1954) prowadził w latach 1915–1916 prace nad przygotowaniem „Geograficzno-statystycznego atlasu Polski”. W atlasie tym, opublikowanym w języku polskim, francuskim i niemieckim w Wiedniu w 1916 r., E. Romer zamieścił 32 tablice i 69 map dotyczących geografii, historii, demografii, przemysłu, rolnictwa, oświaty, podmiotów administracyjnych i politycznych. Obszerny materiał statystyczny zgromadzony w trakcie opracowania atlasu posłużył prof. Romerowi do wydania wspólnie z dr Ignacym Weinfeldem kolejnej publikacji statystycznej p.n.: „Rocznik Polski. Tablice statystyczne” (Kraków 1917). Wydawnictwo to opublikowane także w niemieckiej i francuskiej wersji językowej, było drugim po „Statystyce Polski” A. Krzyżanowskiego i W. Komanieckiego tak obszernym rocznikiem statystycznym, pokazującym w ujęciu liczbowym stan gospodarczy i życie społeczne w trzech zaborach od przełomu XIX/XX w. po okres I wojny światowej.

Oprócz roczników statystycznych ukazują się też w okresie I wojny opracowania indywidualne z zakresu statystyki. Można tu wymienić m.in. statystyka i ekonomistę prof. dra Edwarda Grabowskiego (1880–1961) wykładowcę w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, autora „Podręcznika statystyki” (Warszawa 1917), a także prof. dra Włodzimierza Makara (1885–1933), również wykładowcę statystyki i ekonomii w warszawskiej Wyższej Szkole Handlowej, który w latach 1917–1918 opublikował trzytomową pracę pt.: „Rozwój terytorialny narodowości polskiej”.

Zarówno roczniki statystyczne, jak i „Geograficzno-statystyczny atlas Polski”, a także inne prace statystyczno-historyczne wydane w czasie I wojny świa-

towej, były bardzo przydatne dla delegacji polskiej w rokowaniach pokojowych w Paryżu (1919) i Rydze (1921) przy ustalaniu granic Polski.

Po odzyskaniu niepodległości kolejne wydanie rocznika statystycznego ziem polskich przypadło już w udziale powołanemu w lipcu 1918 r. Głównemu Urzędowi Statystycznemu.

Tadeusz Pilat, o którym już wspomiano wcześniej, po ukończeniu studiów prawniczych w Uniwersytecie Lwowskim udał się na studia specjalistyczne do Berlina, gdzie pracował pod kierunkiem znanego statystyka dra Edmunda Engla. Z bogatego dorobku wymienimy następujące prace: „O metodach zbierania danych ze statystyki żniw” (1872), „O miejskich biurach statystycznych” (1871), „Statystyka” (1923).

W swoich pracach przedstawia problemy metodologiczne zwłaszcza z zakresu statystyki rolniczej. Z metod stosowanych w statystyce produkcji roślinnej opowiada się za szacunkiem jako bardzo ważnym źródłem informacji statystycznej. Tadeusz Pilat był pionierem badań statystycznych w Polsce i pierwszym statystykiem, który wykorzystywał szacunki w analizie statystycznej.

Kolejnym prekursorem zastosowań statystyki w nauce o gospodarce na gruncie polskim był Zygmunt Gargas, który urodził się w roku 1876 w Rumunii (w rodzinie polskiej). Studiował prawo i ekonomię na Uniwersytecie Lwowskim. Był profesorem ekonomii politycznej w Akademii Handlowej we Lwowie. Dorobek naukowy Gargasa jest znaczny, wymienimy niektóre z jego prac, głównie o charakterze statystycznym:

- „Poglądy ekonomiczne w Polsce XVII w.” (Lwów 1897);
- „O podatku rentowym” (Lwów 1898);
- „Obowiązek deklaracji statystycznej” (Kraków 1900);
- „Józef Kleczyński i jego działalność naukowa” (Kraków 1901);
- „Studia z zakresu teorii statystyki” (Kraków 1901);
- „Staszic jako statystyk” (1902);
- „Staszic als Statistiker” (1914);
- „Geschichte de National Ökonomie in Alten Polen” (1925).

W studiach z zakresu teorii statystyki porusza Gargas szereg ważnych zagadnień metodologicznych. Prezentuje interesujące rozważania na temat szacowania w statystyce. Autor zdaje sobie sprawę z użyteczności szacunków w warunkach dobrze rozwiniętej statystyki w dziale jakim jest statystyka ludności. Omawia różne metody szacowania.

1.4. Pierwsza w Polsce Katedra Statystyki

Rozwój zainteresowań statystycznych w Polsce uwieńczony został powołaniem do życia pierwszego ośrodka wiedzy statystycznej – była nim utworzona w 1811 roku w Szkole Prawa i Administracji w Warszawie Katedra Statystyki. Kierownictwo Katedry powierzono statystykowi i ekonomie Wawrzyńcowi Surowieckiemu (1769–1827). Utworzenie Katedry Statystyki zapoczątkowało powszechne zrozumienie statystyki jako odrębnej gałęzi wiedzy, a nie tylko jako narzędzia dla zastosowań i administracji. Warto przybliżyć sylwetkę pierwszego w Polsce profesora statystyki. Urodził się w średnio zamożnej rodzinie szlacheckiej w pobliżu Gniezna. Po studiach został nauczycielem prywatnym i ten charakter pracy pozwolił mu poznać ośrodki uniwersyteckie Wiednia i Drezna. W 1807 roku został członkiem Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W tym okresie miał już wyrobioną opinię poważnego badacza zagadnień społecznych. Wykładał statystykę tylko przez rok, ale z edukacją i pracami naukowymi związany był przez całe życie. W 1812 roku powołany został na stanowisko sekretarza generalnego w Ministerstwie Oświecenia i zrezygnował z pracy pedagogicznej. W Królestwie Kongresowym w roku 1817 objął urząd do spraw administracyjnych i opieki nad funduszami edukacyjnymi.

Dorobek naukowy Surowieckiego jest stosunkowo bogaty. Do najważniejszych jego prac można zaliczyć:

1. „O upadku przemysłu i miast w dawnej Polsce” (1810).
2. „O rzekach i spławach krajów Księstwa Warszawskiego” (1810).
3. „O statystyce Księstwa Warszawskiego” (1812–1813).
4. „Siedzenie początków narodów słowiańskich” (1820).

Surowiecki zajmował się również zagadnieniami ludnościowymi, rozważając różne przyczyny rozwoju ludności. Jako statystyk uzasadniał szkodliwość wojen, analfabetyzmu, żywiołów nieprodukcyjnych i złych rządów.

1.5. Początki statystyki w Łodzi w XIX i na początku XX wieku

Omawiany okres, obejmujący lata 1807–1914, stanowi bardzo ważny rozdział w historii Polski. W okresie tym, oprócz szeregu zmian sytuacji politycznej ziem polskich, kształtowały się na tym terenie, a następnie rozwijały, stosunki kapitalistyczne, które około połowy XIX stulecia wywołały ostateczny kryzys stosunków feudalnych. Procesom tym towarzyszył ogromny wzrost liczby ludności i coraz aktywniejszy udział miast w gospodarce. W tym czasie kształtowały się także granice najważniejszych regionów przemysłowych.

Do najważniejszych należał bez wątpienia łódzki okręg przemysłowy. Ważnym czynnikiem jego rozwoju, oprócz rewolucji przemysłowej w przemyśle bawełnianym, było oderwanie Wielkopolski od Królestwa w 1915 roku na mocy Traktatu Wersalskiego. Królestwo Polskie stanęło przed koniecznością rozbudowy własnego przemysłu włókienniczego dla zaspokojenia podstawowych potrzeb rynku wewnętrznego.

Łódzki okręg przemysłowy nie od razu rozwinął się w granicach trójkąta Łęczyca-Sieradz-Tomaszów Mazowiecki, a Łódź nie stanowiła początkowo większego ośrodka kształtującego region. W latach 1815–1830 uformował się ośrodek przemysłu wełnianego z dwoma głównymi centrami produkcyjnymi – Zgierzem i Kaliszem. Jednak po stagnacji lat 1829–1834 i po powstaniu listopadowym nastąpił upadek przemysłu wełnianego, związany głównie z represyjnymi barierami celnymi. W latach trzydziestych XIX wieku zaczął się rozkwit przemysłu bawełnianego, a wraz z nim rozkwit Łodzi, Ozorkowa i Pabianic. Łódź stała się głównym ośrodkiem wytwórczości bawełnianej w regionie, a potem w całej Polsce. Warto wspomnieć, że w 1869 roku przemysł okręgu łódzkiego dostarczał krajowi 98% przędzy bawełnianej i około 75% tkanin bawełnianych (Missalowa, 1964). Liczba ludności Łodzi – głównego ośrodka regionu, wynosiła w roku 1872 blisko 100 tysięcy, podczas gdy jeszcze w roku 1821 nie przekroczyła 2 tysięcy. W dalszych latach, a więc pomiędzy rokiem 1870 a 1900 liczba ludności wzrosła trzykrotnie, liczba robotników zatrudnionych w przemyśle włókienniczym wzrosła ponad pięć razy (z 20 222 do 115 034), a wartość produkcji wzrosła ponad dwunastokrotnie (z 15 425 000 rubli do 182 814 000 rubli), (Puś, 1973).

Jak pisał Flatt (1853) *nie mamy w całym kraju miasta, które by tyle co Łódź zawdzięczało przemysłowi, miasta, które by przez przemysł z zupełnego zapomnienia, z zupełnej nicości podniosło się na ten stopień zamożności i rozwoju.*

Burzliwy rozwój włókiennictwa na części ziem ówczesnych województw mazowieckiego i kaliskiego, który spowodował powstanie tak wielkiego skupiska przemysłu w stosunkowo mało uprzemysłowionej Polsce, budził podziw nie tylko u współczesnych. Łódź i łódzki okręg przemysłowy jest do dziś obiektem zainteresowania nie tylko historyków, ale także ekonomistów, demografów i statystyków.

Problemem, jaki napotykają badacze tego okresu jest brak jednolitych i jednoznacznie wiarygodnych danych statystycznych, dotyczących szczególnie pierwszej połowy XIX wieku. Mówimy bowiem o czasach, kiedy nie istniały jeszcze wyspecjalizowane ośrodki statystyczne, a zmienne koleje historii tego okresu prowadziły do ciągłych zmian władz i prawodawstwa (por. tab. 1).

W niektórych latach zupełnie ustawało zbieranie danych statystycznych, a stopień dokładności zapisów i obliczeń statystycznych obniżył się znacznie po upadku powstania listopadowego w 1831 roku (por. Missalowa, 1955; Róžański, 1939). Źródła danych statystycznych dotyczące omawianego okresu możemy podzielić na dwie kategorie: do pierwszej grupy należą źródła o charakterze masowym, rozproszone po różnych archiwach i często dotąd nieuporządkowane, oraz opracowania i materiały opisowe, które są stosunkowo nieliczne, gdyż w omawianym okresie nie istniała jeszcze na tym obszarze instytucja zajmująca się badaniami statystycznymi. Do podstawowych źródeł danych statystycznych dotyczących okresu powstawania i kształtowania się Łodzi i łódzkiego okręgu przemysłowego należą:

- akta stanu cywilnego,
- zapisy ksiąg ludności,
- akta przesiedleńcze,
- materiały statystyczne w zespołach rządów gubernialnych (wraz z anteriopami sięgają one lat 1815–1830),
- materiały statystyczne urzędów municypalnych (od 1842 magistratów),
- opracowania wyników spisów ludności i domów,
- akta statystyki fabrycznej,
- urzędowe opisy miast.

Tablica 1. Przynależność polityczno-administracyjna Łodzi w latach 1807–1914

Okres	Państwo	Zwierzchność	Jednostka administracyjna
1807–1815	Księstwo Warszawskie	Cesarstwo Francuskie	Departament Warszawski, powiat zgierski
1815–1816	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Departament Warszawski, powiat zgierski
1816–1837	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Województwo mazowieckie, powiat zgierski
1837–1844	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Gubernia mazowiecka, powiat zgierski
1845–1867	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Gubernia warszawska, powiat łączycki
1867–1914	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Gubernia piotrkowska, powiat łódzki

Źródło: Opracowanie własne.

W dalszej części niniejszej pracy przedstawiony zostanie rozwój statystyki regionu łódzkiego w podziale na statystykę ludności oraz statystykę przemysłu. Taki właśnie podział uwarunkowany jest odmiennością definicji jednostek statystycznych oraz sposobów zbierania danych. Omawiając dostępne źródła danych statystycznych z tego okresu należy zwrócić uwagę na brak możliwości krytycznej oceny ich jakości. Należy pamiętać, że źródła te mają w dużym stopniu charakter instytucjonalny i często niewiele wiemy o okolicznościach ich powstawania, metodach badawczych oraz celach praktycznych, którymi kierowali się ich twórcy (por. Szulc, 1920).

1.6. Statystyka ludności w regionie łódzkim w okresie Księstwa – Warszawskiego i Królestwa Polskiego

Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego w 1807 roku początkowo posługiwano się dawnymi spisami pruskimi. W 1810 roku nakazano wprowadzenie tzw. **ksiąg ludności**, co wiązało się z regulacjami prawnymi zawartymi w Kodeksie Napoleona. Prawa te przyjęły się później na terenie Królestwa Polskiego. W księgach tych notowano płeć, imię i nazwisko, datę urodzenia miejsce urodzenia, poprzednie miejsce zamieszkania, pochodzenie, „zajęcie lub środki do życia” oraz wyznanie. Księgi ludności sporządzane były w celu kontroli ruchu ludności, jej przyrostu naturalnego i dla potrzeb poboru wojskowego.

W Archiwum Państwowym w Łodzi najstarsze takie księgi pochodzą z 1811 roku i znajdują się w zbiorze Akt m. Łodzi. Pierwsza księga nosi nazwę „Księga obywatelstwa miasta Łodzi powiatu zgierskiego departamentu warszawskiego ułożona przez Burmistrza w roku 1811” i zawiera tylko niektóre z wymaganych danych (imię i nazwisko, lata, stan: dlaczego używanie praw obywateli jest zawieszane, dlaczego ma prawo do głosowania, spory zaszłe itp.).

Bardziej szczegółowy formularz zawierają dopiero księgi pochodzące z lat 20. XX wieku (Wpisy zawierały informacje także o kobietach i dzieciach).

W dniu 27 stycznia 1818 roku wydane zostały nowe „Prawidła względem utrzymania ksiąg ludności”, które nakazywały, że *na zasadach...ksiąg ludności sporządzany ma być corocznie stan ludności w całym Królestwie*. Od tego czasu księgi były prowadzone we wszystkich miastach i gminach – księgi takie dla Aleksandrowa, Główna, Konstantynowa, Lutomierska i Ozorkowa możemy znaleźć w Archiwum Państwowym w Łodzi. Dane dotyczące mieszkańców wsi można odnaleźć w aktach gminnych.

Ostatnia seria ksiąg ludności stałej dostępna w Archiwum Państwowym w Łodzi składa się ze 186 tomów oraz 542 teczek zawierających załączniki np.

akty zgonów, urodzenia (fot. 5). Oprócz tego istnieją księgi obejmujące ówczesne przedmieścia Łodzi, które zostały włączone w jej granice na początku XX wieku – Bałuty, Karolew, Brus, Stare Rokicie i Cyganką. Warto zaznaczyć, że księgi ludności w latach 1868–1918 prowadzone były wyłącznie po rosyjsku.

Fotografia 5. Przykładowa karta urodzenia z 1865 roku

UBERNIA WARSZAWSKA
MIĘSTO
ŁÓDŹ

na użytek Spisu wojskowego
lub ksiąg Ludności

SWIADECTWO URODZENIA

świadczą niniejszemu, iż *Wojciech Dremnowicz* urodził się
a *21* Mca *Września* roku tysiąc ośmset *19* —
(18*19* r.) z Ojca *Władysława*
matki *Antoniny* z domu *Damiankiej*
re-Wsi w Mieście *Łodzi* Powiecie
Parafji *Łódź* za rzetelność czego zaręcza.
w *Łodzi* dnia *2* Mca *Marca* 1865 roku
URZĘDNIK STANU CYWILNEGO
Xhalen
Własnoręczność powyższego podpisu Urzędnika Stanu Cywilnego
niniejszem poświadczam
w *Łodzi* dnia *2* Mca *Marca* 1865 roku
Władysław

83/1
83/1

Źródło: Akta miasta Łodzi sygn. 10321; dowody do Ksiąg ludności stałej miasta Łodzi do numeru domu 83, karta 58.

Informacje do ksiąg ludności przesyłane były co kwartał przez urzędy stanu cywilnego miast i gmin wiejskich. **Akta stanu cywilnego** wprowadzono w oparciu o francuski kodeks cywilny na obszarze Księstwa Warszawskiego, a później także Królestwa Polskiego. Aktami tymi zawiadowali tzw. urzędnicy stanu cywilnego, którymi w praktyce byli najczęściej miejscowi duchowni. Na sejmie w 1825 roku uchwalono, że urzędnikami stanu cywilnego mają być prokoscze i w ten sposób połączono akta stanu cywilnego z metrykami kościelnymi.

mi. Do sporządzania akt dla wyznań niechrześcijańskich, zgodnie z postanowieniami kodeksu, wyznaczony został burmistrz. Dane osobowe zawarte w aktach stanu cywilnego były często bardzo niedokładne (często mylono np. datę urodzenia z datą chrztu), co było następnie przyczyną nieścisłości w księgach ludności. Sytuacja poprawiła się dopiero po roku 1858, kiedy ukazał się w Warszawie drukowany akt prawny „O aktach stanu cywilnego”.

Kolejnym rodzajem ewidencji, który był związany z pierwszymi rejestrami ludności, były „**Księgi ludności niestalej**”. Księgi te zawierają wpisy ludności czasowo przebywającej w Łodzi, umieszczone według numerów domów, gdzie przybywający wpisywani byli kolejno według dat przybycia. W latach osiemdziesiątych XIX wieku i na początku XX wieku, gdy przyrost ludności Łodzi był lawinowy, dla wygody księgi podzielono wg alfabetu, a potem jeszcze bardziej szczegółowo – według komisariatów, dat przybycia i według alfabetu. Jak pisze Missalowa (1964) *różne były też poglądy co do funkcji ksiąg ludności. Władze policyjne i skarbowe chciały widzieć w nich narzędzie swego nadzoru. Resorty gospodarcze, instytucje społeczne i naukowo-oświatowe domagały się dla własnych celów starannego prowadzenia ksiąg, odnawiania ich co pewien czas oraz rozszerzania zakresu kwestionariusza; żądały, by dane statystyczne kompleto- wano nie tylko na podstawie materiałów zgłaszanych przez urzędy municypalne i gminne, lecz także na podstawie kontroli przeprowadzanych przez specjalnych urzędników, docierających bezpośrednio do wszystkich mieszkańców.*

Oprócz obliczeń liczby ludności prowadzonych na podstawie ksiąg ludności, które następnie przekazano Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji oraz Radzie Stanu, prowadzona była także ewidencja dla celów wojskowych tzw. **rewizje wojskowe**. Nie ma jasności co do tego, czy i jak długo obliczenia ludności były powiązane ze spisami wojskowymi (por. Różański, 1939).

Księgi ludności przetrwały do 1930 roku, kiedy to na mocy Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 31 grudnia 1930 roku „O meldunkach i księgach ludności” powstały nowe formy ewidencji ludności kraju – rejestry. Księgi nakazano zamknąć, sprawdzić i przechowywać. Począwszy od 1931 roku prowadzone były obok rejestrów Księgi Kontroli Ruchu Ludności.

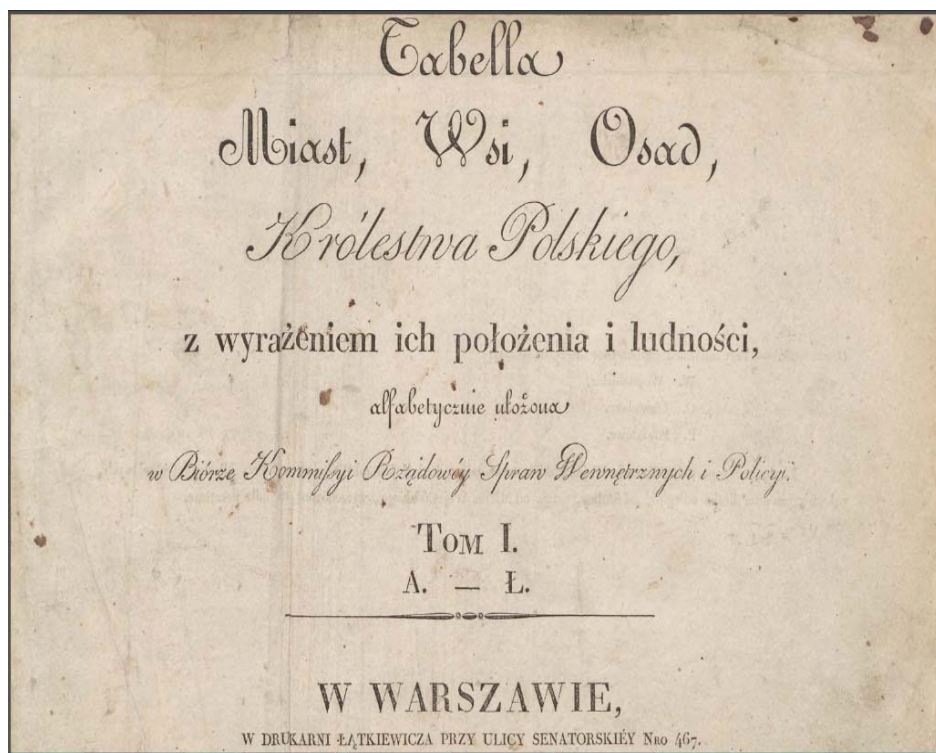
Pierwszym **spisem ludności** na ziemiach polskich był, jak już wspomniano, spis przeprowadzony na podstawie uchwalonej przez Sejm Czteroletni (1788–1792) na sesji w dniu 9 marca 1789 r., Konstytucji z 22 czerwca 1789 r. „Lustracja dymów i podanie ludności”, uzasadniającej przeprowadzenie spisu i określającej formularz „**Tabella ludności spisu 1789 r.**” Fragmenty tego spisu można znaleźć w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. W późniejszych latach spisy organizowane były w zależności od prowadawstwa i potrzeb zaborców.

Na terytorium Księstwa Warszawskiego, do którego należał także obszar przyszłego łódzkiego okręgu przemysłowego, przeprowadzono pierwsze dwa powszechne spisy ludności – w 1808 i 1810 roku. W celu opracowania materiałów spisowych powołano w Warszawie w 1810 roku Biuro Statystyczne podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, które było jedną z pierwszych tego typu instytucji w Europie. Spisy miały objąć wszystkich mieszkańców Księstwa Warszawskiego a ich celem było przede wszystkim ustalenie liczby ludności zdolnej do poboru do armii napoleońskiej. Badano wówczas – stosując odrębne formularze dla miast i wsi – stan ludności i jej strukturę demograficzną (płeć, wiek), wyznanie, sytuację zawodową oraz liczbę domów. Sposób zbierania danych przez poszczególne jednostki administracyjne, oparty na istniejących niekompletnych wykazach ludności spowodował, że pominięto, zwłaszcza w trakcie spisu w 1808 roku, znaczną część ludności. O problemach z dokładnością i spójnością otrzymanych danych tak pisze Różański (1939), przytaczając raport administracyjny na temat działalności statystycznej w dobie Księstwa Warszawskiego: *Prace te na wzór tablic w administracji jeszcze pruskiej i austriackiej używanych odbywane, ściągają się tylko do osobnych na każdy szczegół schematów, przesłanych przez prefektury departamentowe do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Policji. I tak formowano oddzielne tablice topograficzne, oddzielnie ludności, magazynów, bydła, koni itd., ale za to naprędce i nie w jednoznaczny kształcie, to jest bez jednostajnego planu, w celu dostarczenia najspieszniejszych wiadomości dla wojska lub dla rozkładu podatku liwerunkowego*. Materiały ze spisów opublikował H. Grossman w pracy „Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810”, Warszawa, 1925.

W Królestwie Polskim, zwłaszcza od lat pięćdziesiątych, wielu było zwolenników jednorazowych spisów ludności, przeprowadzanych co parę lat na wzór krajów zachodnioeuropejskich; nawiązywali oni do tradycji spisów przeprowadzanych w Księstwie Warszawskim w 1808 i 1810 r. Na terenie tzw. Królestwa Kongresowego pierwszy spis ludności i domów przeprowadzono w latach 1824–1826. Wyniki tego spisu zamieszczono w publikacji „**Tabella miast, wsi i osad Królestwa Polskiego**” z 1827 r. Podawała ona dla każdej, nawet najmniejszej, miejscowości liczbę ludności i ilość domów, charakteryzując jednocześnie jej położenie geograficzne, przynależność administracyjną i kościelną. Na stronie 283 tomu pierwszego znajdujemy informacje o Łodzi (por. fot. 6, 7). Jak podaje „Tabella” w Łodzi mieszkało w owym czasie 939 osób a liczba domów wynosiła jedynie 97.

Projekt instrukcji o księgach ludności, zatwierdzony przez Radę Administracyjną 22 XI 1861 r., zapowiadał „odbywanie konfrontacji naocznej ludności w miejscach zamieszkania, w pewnych periodach czasu, które władza wyższa oznaczyć ma”. W 1862 i 1863 r. Rada Stanu zwracała uwagę na szczupłość danych w zakresie statystycznego opisu ludności, i wypowiedziała się za przyjęciem zasad ustalonych na konferencji „najcelniejszych statystyków w Londynie w 1860 r.” czyli za wprowadzeniem spisów ludności co 3–5 lat.

Fotografia 6. Tabela miast i wsi Królestwa Polskiego z 1827 roku – strona tytułowa

Źródło: „Tabella miast i wsi Królestwa Polskiego”, Warszawa, 1827 (Oryginał: zasoby archiwalne Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka J. Piłsudskiego w Łodzi).

Fotografia 7. Fragment wykazu miejscowości w Królestwie Polskim zawierający informacje o Łodzi

— 283 —

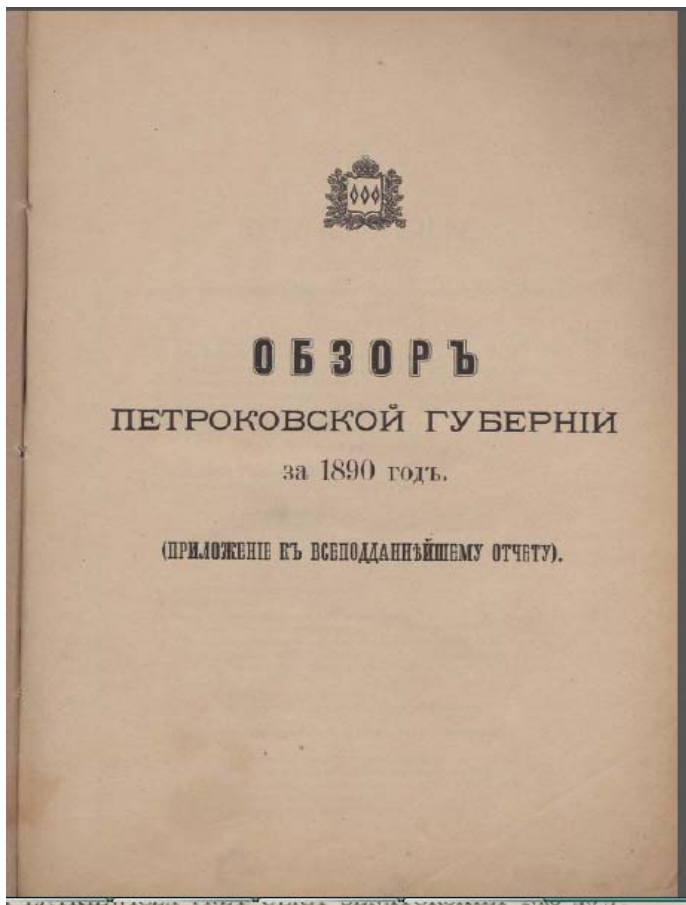
N A Z W I S K A					Jaka	Liczba	Liczba	Liczba	
MIAST, WSI, KOLONII, OSAD	WOJEWÓDZTWO	OBWODÓW	POWIATÓW	PARAFII	własność	Domów	Osób	Osób na 1000	
Łężyce	-	Sandomierskie	Opatowski	Opatów	prywatna	12	109	1	
Łężyń	-	Kaliskie	Koniński	Pyzdry	prywatna	13	215	1	
Łobaczów	-	Podlaskie	Biały	Terespół	prywatna	37	278	5	
Łobodno	-	Kaliskie	Wieluński	Kłobucko	prywatna	77	518	6	
Łobodzia	-	Mazowieckie	Łęczycki	Zgierski	prywatna	13	74	3	
Łobudzie	-	Kaliskie	Piotrkowski	Łobudzie	prywatna	14	125	3	
Łobudzie	-	Kaliskie	Sieradzki	Szadkowski	prywatna	21	115	4	
Łobzów	-	Krakowskie	Olkuski	Pilecki	rządowa	114	822	2	
Łochocin	-	Płockie	Lipnowski	Lipnowski	prywatna	12	92	13	
Łochów	-	Mazowieckie	Stanisławowski	Stanisławowski	prywatna	31	225	5	
Łochów	-	Mazowieckie	Rawski	Brzeziński	prywatna	15	138	13	
Łochówek	-	Mazowieckie	Rawski	Brzeziński	prywatna	7	52	13	
Łochowice kolonia	-	Mazowieckie	Rawski	Brzeziński	prywatna	12	54	13	
Łochynia	-	Kaliskie	Wieluński	Borowno	prywatna	9	70	8	
Łochyńsko	-	Kaliskie	Piotrkowski	Piotrkowski	prywatna	18	144	2	
Łódka	-	Mazowieckie	Łęczycki	Zgierski	rządowa	2	6	4	
Łodyzki	-	Augustowskie	Maryampolski	Maryampolski	rządowa	1	17	41	
ŁÓDZ	-	Mazowieckie	Łęczycki	Zgierski	rządowa	97	939	4	
Łódź wójtostwo	-	Mazowieckie	Łęczycki	Zgierski	rządowa	5	29	4	
Łodziska	-	Płockie	Ostrołęcki	Kadzidło	rządowa	14	77	2	
Łoie	-	Augustowskie	Augustowski	Biebrzański	Przytuły	17	101	10	
Łoie	-	Augustowskie	Augustowski	Biebrzański	Przytuły	8	49	11	
Łoie	-	Sandomierskie	Radomski	Kozienicki	Sieciechów	duchowna	26	261	6
Łoie	-	Płockie	Przasnyski	Przasnyski	Mała krzywnoła	prywatna	9	60	1
Łoiewko	-	Mazowieckie	Gostyński	Orłowski	Dąbrowice	prywatna	2	22	4
Łoiewo	-	Mazowieckie	Stanisławowski	Stanisławowski	Kamionna	prywatna	10	106	6
Łoiewiec	-	Sandomierskie	Sandomierski	Sandomierski	Obrazów	rządowa	13	113	1
Łokietnica	-	Mazowieckie	Gostyński	Gostyński	Trębki	prywatna	10	53	21
Łomazy	-	Podlaskie	Biały	Biały	Łomazy	rządowa	2	41	21

Źródło: „Tabella miast i wsi Królestwa Polskiego”, Warszawa, 1827, s. 283, (Oryginał: zasoby archiwalne Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka J. Piłsudskiego w Łodzi).

Po dokonaniu 1 stycznia 1867 roku podziale Królestwa Polskiego na 10 guberni sprawy badań statystycznych ludności zostały powierzone władzom gubernialnym.

Począwszy od lat 70. XIX wieku wyniki prowadzonych badań, jak również zestawienia statystyczne dotyczące najważniejszych zagadnień społeczno-gospodarczych dla poszczególnych guberni, publikowane były po rosyjsku w „**Obzorach**” (**Przeglądach guberni**). Gubernialne urzędy statystyczne cechował brak konsekwencji w zestawianiu danych z ksiąg ludności i niejednokrotnie poważne błędy metodyczne. Ponadto w tych samych latach w różnych guberniach opracowywano statystyki ludności według różnych założeń, nie są więc one w pełni porównywalne. Od końca lat dziewięćdziesiątych „Obzory” stały się niekompletne, ponieważ zaprzestano ich wydawania dla guberni warszawskiej i kaliskiej. Przegląd guberni piotrkowskiej zawierał między innymi dane na temat Łodzi i okolic.

Fotografia 8. Strona tytułowa „Przeglądu guberni piotrkowskiej za rok 1890”

Źródło: „Przegląd Guberni Piotrkowskiej za rok 1890”, Piotrków 1891, (Oryginał: zasoby archiwalne Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka J. Piłsudskiego w Łodzi).

Jedyny spis powszechny dokonany w Królestwie Polskim i jednocześnie w Cesarstwie Rosyjskim miał miejsce dopiero w roku 1897 tzw. „**Pierwaja wsieobszczaja pieriepis nasielienyja**”. Potem na terenie Królestwa Polskiego do 1914 roku nie było już spisów powszechnych; jedynie w większych miastach przeprowadzano od czasu do czasu spisy lokalne z inicjatywy miejscowych władz administracyjnych. Taki spis odbył się również w Łodzi w 1911 r. na polecenia ówczesnego policmajstra Rjazanowa tzw. **spis Riazanowa**. Właściwie była to rejestracja mieszkańców, podjęta w celu uzyskania najpotrzebniejszych

dla władz administracyjnych danych o ludności Łodzi. Materiałów tej rejestracji nie poddano opracowaniu, porzeczano jedynie na podsumowaniu najważniejszych danych ogólnych.

W ramach spisu z 1897 roku badano szczegółowo: płeć, wiek, wyznanie, stan cywilny, miejsce urodzenia, skład społeczno-zawodowy ludności i jej wykształcenie. Wyniki przedstawiono i opublikowano w wydanej w 1905 roku „*Naseleennyje mesta Rossijskoj Imperii*” w skali powiatów i miast, dla każdej z dziesięciu guberni Królestwa Polskiego oraz odrębnie dla miasta Warszawy. Ocena wartości spisu 1897 roku przedstawiona w pracy Szulca (1930) wypadła zdecydowanie korzystnie w porównaniu z „Obzorami”. Nie był on wprawdzie wolny od pewnych nieścisłości, jednak jeśli chodzi o liczbę ludności Królestwa, błąd – zdaniem Szulca – nie przekraczał 1%. Tablica 2 zawiera strukturę narodowościową oraz wyznaniową powiatu łódzkiego według spisu z 1897, przy czym kryterium rozróżnienia narodowości był język.

Tablica 2. Ludność Łodzi i powiatu łódzkiego w roku 1897 według narodowości

Obszar	Liczba ludności	Struktura narodowościowa [%]				
		Polacy	Żydzi	Niemcy	Rosjanie	Pozostali
Łódź	309 608	47,0	29,8	21,7	1,2	0,3
Zgierz	19 103	61,4	18,3	19,9	0,4	–
Pozostałe	97 168	67,3	5,4	27,1	0,2	–

Źródło: „Pierwaja wsieobszczaja pieriepis nasielenija”, t. LI i LVI, tab. XIII i XXII. (Centralna Biblioteka Statystyczna).

Na podstawie tablicy 2 zauważamy, że stosunkowo niewielki był w Łodzi udział ludności rosyjskiej (jedynie 1,25%), podczas gdy w Warszawie wynosił on prawie 4%. Struktura narodowościowa zaobserwowana w 1897 roku w następnych latach podlegała dużym zmianom, w kierunku zwiększania udziału narodowości polskiej i zmniejszania niemieckiej. Natomiast w czasie spisu powszechnego w 1931 r., kiedy kryterium przynależności narodowościowej był język ojczysty, 59% łódzian wymieniło język polski, 32% jidysz i hebrajski oraz 9% niemiecki. Spis 1897 zarejestrował także wysoki poziom urbanizacji okręgu łódzkiego wyrażony niewielkim odsetkiem ludności miejskiej zatrudnionej w rolnictwie, który dla Łodzi wynosił 0,4% (dla Warszawy 0,5%), oraz wysoki odsetek ludności nierolniczej poza miastami, który w powiecie łódzkim wynosił 53,5%, i przekraczał wartość dla powiatu warszawskiego (51,8%).

W lutym 1918 roku nowopowstały Wydział Statystyczny Magistratu miasta Łodzi przy współudziale Komitetu Rozdziału Chleba i Mąki przeprowadził na terenie Łodzi spis ludności – **spis 1918**. Jak pisze Rzewski (1937) *materiały spisu, o którym mowa, zostały poddane opracowaniu w Wydziale Statystycznym pod kierunkiem Antoniego Goernego. Niestety, wyniki tego niezwykle interesującego dochodzenia nie zostały w całości opublikowane i w ten sposób wyjątkowo cenny materiał został zmarnowany. Ale i to, co pozostało (art. Goernego w „Informatorze miasta Łodzi” na rok 1919) posiada znaczną wartość*. Dowiadujemy się między innymi, że ludność Łodzi w styczniu 1918 r. wynosiła 341 500, podczas, gdy według spisu Riazanowa z 1911 r. na mniejszym obszarze (Łódź bez przedmieść, włączonych do miasta w 1915 r.) zarejestrowane było 522 000. mieszkańców. W porównaniu z okresem przedwojennym zwiększył się znacznie odsetek ludności żydowskiej (1911: 32,1%, 1918: 40,1%), co było następstwem masowej emigracji zarobkowej ludności polskiej. Jednocześnie w wyniku wojny i emigracji podniósł się znacznie odsetek kobiet (1897: 51,2%; 1918: 57,6%), spadła też liczba urodzeń, gdyż na 100 mieszkańców Łodzi przypadało w 1918 roku 13,1 dzieci w wieku do 6 lat (w 1897 wskaźnik ten wynosił 19,9).

Bogatym źródłem informacji statystycznej zarówno o charakterze demograficznym, jak i społeczno-ekonomicznym są także wojewódzkie statystyki urzędowe. W latach 1817–1820 a następnie w roku 1860 w Królestwie Polskim sporządzano **urzędowe opisy miast**, które są bogatym źródłem informacji statystycznych o charakterze tych miejscowości i o zamieszkującej je ludności. Opisy te były sporządzane na podstawie ankiet przesyłanych przez władze wojewódzkie do urzędów municypalnych. Pierwsze ankiety zawierały aż 91 pytań dotyczących powstania miasta, jego przywilejów, zabudowy, ludności i jej zajęć a nawet instytucji społecznych i charytatywnych. Władze zasięgały także opinii urzędów w sprawie poprawy warunków bytowych ludności, infrastruktury drogowej itp. Późniejsze ankiety (z 1820) roku były znacznie krótsze i obejmowały tylko 19 pytań. Opisy miast i uwagi do nich zostały opublikowane w pracy R. Kaczmarka: **„Źródła do historii miast Łódzkiego okręgu przemysłowego w XIX wieku”**, Warszawa, 1958. W tablicy 3 zamieszczono zestawienie specjalności włókienniczych, jakie najczęściej spotykano w Łodzi i okolicznych miastach przemysłowych, na podstawie opisu miast z 1860 roku. W roku 1864 z myślą o reformie administracyjnej znoszącej stosunki dominialne Sekcja Miast przy KRSWiP przystąpiła do zbierania danych o wszystkich miastach Królestwa, jak i przewidywanej zamianie mniejszych miast na osady. Opracowany został kwestionariusz „Wiadomości statystycznych”, który rozesłano do magistratów. Następnie przygotowano drugi, bardziej szczegółowy kwestionariusz tzw. „Wiadomości ogólnych”, uwzględniający kwestie poprzednio pominięte. Kwestionariusz ten, wraz z drukowanym pouczeniem o sposobie wypełniania,

rozesłano w marcu 1865 r. Zebrano w ten sposób obfity materiał statystyczny dotyczący obszaru miast i należących do nich posiadłości ziemskich, charakteru zabudowy, liczby ludności, podatków, stanu kas miejskich oraz uprawnień właścicieli miast. Materiały te, uzupełnione jeszcze w następnych latach, stały się podstawą do opracowania obszernego zestawienia zbiorczego, wydanego drukiem (w języku rosyjskim) w 1867: „Sbornik statistycznych swiedienij o gorodach w Carstwie Polskom”.

Tablica 3. Struktura zawodowa robotników zatrudnionych w przemyśle włókienniczym w uprzemysłowionych miastach okręgu łódzkiego w 1860 roku

Zawody i specjalności	Miasta łódzkiego okręgu włókienniczego							
	Łódź	Aleksandrów	Bełchatów	Brzeziny	Konstantynów	Pabianice	Tomaszów	Zgierz
Drukarz	30	–	–	–	–	–	1	–
Farbiarz	31	1	–	1	1	3	2	5
Tkacz	966	106	53	–	158	237	15	32
Pończosznik	13	–	–	1	–	5	–	–
Płóciennik	9	–	–	–	–	–	4	–
Postrzygacz	6	–	–	2	1	–	–	–
Powroźnik	6	–	–	1	2	1	4	3
Sukiennik	15	41	–	66	10	–	63	116
Waciarz	5	2	–	6	1	1	3	3
Blicharz	1	–	–	–	–	–	–	–
Tasiemkarz	10	–	–	–	–	–	–	–
Foluszniak	–	–	–	–	–	–	2	–
Wyrobnik	3113	–	–	–	–	–	865	–
Służący	1150	–	–	–	–	–	325	–
Sz muklerz	–	–	–	8	–	–	2	3

Źródło: Opisy miast z 1860r., [w:] R. Kaczmarek: „Źródła do historii miast Łódzkiego okręgu przemysłowego w XIX wieku”, Warszawa, 1958.

Obok omówionych materiałów źródłowych, które mogą być wykorzystane do analiz statystyczno-demograficznych okręgu łódzkiego XIX wieku, chociaż ich opracowanie naraża zwykle wiele trudności ze względu na fragmentaryczność i niejednoznaczność pojęć, możemy posłużyć się także pracami statystyków którzy żyli i tworzyli w tym okresie. Mimo zastrzeżeń dotyczących wiarygodności wykorzystywanego w nich materiału statystycznego (por. np.: Szulc, 1920), prace te są o tyle ciekawe i cenne, że ich autorzy, podejmując trud opra-

cowania i interpretacji tak trudnego materiału, pisali o problemach sobie współczesnych, a więc dobrze im znanych.

Na uwagę zasługują przede wszystkim prace statystyka Franciszka Rodeckiego (1785–1831), autora wydanego w 1830 roku atlasu geograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego, tzw. **„Obrazu geograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego”**.

Opracowanie to zawiera szczegółowe mapy polityczno-administracyjne Królestwa oraz tabele statystyczne, dotyczące charakterystyki województw oraz miejscowości (wykazy miast), w których między innymi znajdujemy dane na temat liczby i struktury ludności, zabudowy a nawet pewnych wielkości ekonomicznych, jak sumy reasekuracyjne czy też wielkość zebranego podatku.

Na szczególną uwagę zasługuje także działalność naukowa i popularyzatorska profesora statystyki i ekonomii Ludwika Wolskiego (1819–1885). Był on autorem wielu prac zamieszczonych w **„Bibliotece Warszawskiej”** i **„Kalendarium Obserwatorium Astronomicznego Warszawskiego”**, (por. Wolski, 1850, 1858, 1859, 1986). W jego pracach znajdujemy między innymi materiał porównawczy do analizy sytuacji demograficznej w Królestwie Polskim i innych krajach europejskich oraz szereg cennych informacji o zgonach i ich przyczynach, które mogą być szczególnie przydatne dla historyków medycyny. Publikacje Wolskiego w „Kalendarium Obserwatorium Astronomicznego Warszawskiego”, które ukazywały się w latach 1856–1859 stanowiły właściwie małe roczniki statystyczne i były bardzo popularne.

Interesującym źródłem informacji na temat ruchu naturalnego ludności są tablice wymieralności dla Królestwa Polskiego za lata 1837–1841 sporządzone przez Józefa Słomińskiego, zawierające między innymi dane na temat przyrostu naturalnego.

W 1915 roku Polskie Towarzystwo Statystyczne wydało – opracowaną przez prof. dra Adama Krzyżanowskiego (1872–1963) i prof. Kazimierza Władysława Kumanieckiego (1880–1941) – publikację: **„Statystyka Polski”**. Było to pierwsze polskie opracowanie pokazujące rozwój społeczno-gospodarczy na ziemiach polskich od początku XIX w. aż do I wojny światowej. Choć różne opracowania nie są zupełnie zgodne co do niektórych danych statystycznych dotyczących Łodzi to niewątpliwie cały XIX wiek, a szczególnie lata 1820–1870 był okresem najszybszych przeobrażeń tego regionu zarówno pod względem urbanistycznym, ludnościowym jak i gospodarczym. Cała ludność Łodzi (stała i niestała) wzrosła w tym okresie ponad 80 razy według Rosseta (1928) i Szulca (1920) wynosiła w 1870 roku ok. 50 000 osób, natomiast statystyki rosyjskie podawały 64 397. Łódź wyrosła na największe centrum przemysłowe Królestwa

Polskiego i drugie co do wielkości miasto w regionie. Od stolicy Królestwa, Warszawy różniła się przede wszystkim strukturą ludności, znacznym odsetkiem proletariatu oraz silnym zróżnicowaniem pod względem narodowościowym i religijnym.

1.7. Statystyka działalności gospodarczej łódzkiego okręgu przemysłowego

Źródła danych statystycznych dotyczących kształtującego się łódzkiego okręgu przemysłowego w pewnym stopniu pokrywają się ze źródłami wymienionymi przy okazji omawiania statystyk ludności. Informacje na temat działalności gospodarczej znajdujemy w „Opisach miast” oraz w publikowanych w języku rosyjskim „Obzorach”. Szybko rozwijający się przemysł spowodował powstanie dużych zakładów przemysłu włókienniczego, które prowadziły własne statystyki dotyczące różnych działalności przedsiębiorstwa. Prowadzone przez manufaktury, a później fabryki, księgi i zbiory dokumentów są bogatym i interesującym źródłem danych statystycznych o ówczesnej Łodzi. Większość statystyk fabrycznych możemy znaleźć w Archiwum Państwowym w Łodzi.

Rozpoczęcie działalności gospodarczej przez Izraela Kalmanowicza Poznańskiego przypada na rok 1852, jednakże dopiero w 1872 r. nastąpiło przekształcenie jego przedsiębiorstwa z produkcji manufakturowej na zmechanizowaną. Przedmiotem działalności była produkcja tanich tkanin bawełnianych. Korzystając z pomyślnych warunków ekonomicznych właściciele rozbudowali niewielką firmę do rozmiarów jednej z największych fabryk w Łodzi. W 1889 r. została ona przekształcona w spółkę akcyjną pod nazwą Towarzystwo Akcyjne Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego w Łodzi. W Archiwum Państwowym w Łodzi znaleźć można akta tego przedsiębiorstwa pod numerem zespołu: 487 / 0, Karta: A. Akta te zawierają między innymi:

- dane o majątku przedsiębiorstwa za lata 1875–1945 (wykazy szacunkowe placów, terenów i gruntów, maszyn i urządzeń przemysłowych, inwestycje, lekarze fabryczni, próbki tkanin),
- wykazy szacunkowe maszyn i urządzeń przemysłowych za lata 1879–1907;
- dane o produkcji w latach 1927–1940, (ogólne i oddziałowe zestawienia kosztów produkcji, kontrola produkcji, amortyzacja maszyn);
- wynagrodzenia pracowników umysłowych i fizycznych za lata 1907–1939 (wypłaty rent za nieszczęśliwe wypadki, pobory urzędników i robotników);
- księgowość 1914–1943, książki obrachunkowe robotników, urlopy, zarobki, potrącenia, rozliczenia z dostawcami i odbiorcami, księgi kasowe, rozliczenia podatkowe, wykazy dłużników i wierzycieli, eksploatacja domów i placów

należących do przedsiębiorstwa, bilanse, księgi inwentarzowe, spisy przedmiotów i urządzeń przemysłowych, oszacowanie majątku firmy, rozliczenia z bankami krajowymi i zagranicznymi, weksle, memoriały, należności wątpliwe, raporty powiernika.

Historia zakładów L. Grohmana sięga 1842 r., kiedy to Traugott Grohman założył przędzalnię bawełny posiadającą 9 maszyn. W latach pięćdziesiątych XIX w. fabrykę przejął syn Ludwik, który jest uważany za faktycznego założyciela firmy. W 1899 r. powstało Towarzystwo Akcyjne Zakładów Przemysłowych L. Grohmana w Łodzi z siedzibą przy ul. Targowej 60/62. Od 1919 r. zaczęto prowadzić pertraktacje w celu połączenia zakładów z przedsiębiorstwem Karola Scheiblera, powstającym stopniowo od 1854 roku w drodze wykupu innych zakładów przemysłowych. Od stycznia 1881 r. fabryka przyjęła formę spółki akcyjnej. Dnia 5 listopada 1919 r. ukonstytuowana została tzw. wspólna administracja dwóch firm. Oficjalna fuzja nastąpiła 18.11.1921 r. Fabryka obejmowała całkowity proces przeróbki bawełny. W 1945 r. przedsiębiorstwo zostało przejęte na własność państwa. W ten sposób powstały Państwowe Zakłady Przemysłu Bawełnianego nr 1, przekształcone następnie w Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. J. Stalina. Scheibler-Grohman. Akta archiwalne fabryki znajdują się pod numerem zespołu: 483 / 0, Karta: A i B) i zawierają imponującą liczbę dokumentów. Są to między innymi:

- księgowość zakładów Grohmana za lata 1889–1919 (każdy oddział prowadził własną księgowość) a. centrala, b. przędzalnie, c. tkalnie, d. wykończalnie, e. warsztaty reperacyjne. Wyплаты wynagrodzeń, koszty utrzymania, kalkulacja, amortyzacja, zakup materiałów technicznych i surowca, sprzedaż (składy), domy rodzinne;
- dzienniki i księgi Towarzystwa Akcyjnego Manufaktur Bawełnianych Karola Scheiblera, 1844–1919: Poprzedniki-Akta zakładów Karola Moesa, 1844–1857; Akta władz przedsiębiorstwa za lata 1880–1932: posiedzenia zarządu (protokoły, korespondencja, sprawozdania), roczne zestawienia statystyczne (produkcji, kosztów i płac), sprawy finansowe, inwestycje, obrót towarów, korespondencja z dostawcami, towary i ceny, walne zgromadzenia akcjonariuszy, sprawozdania zarządu, specyfikacja wydatków, korespondencja głównie z bankami, materiały dotyczące historii fabryki;
- Zjednoczone Zakłady Włókiennicze K. Scheiblera i L. Grohmana Spółka Akcyjna: Biuro Główne 1919–1944: księgowość ogólna, księgowość fabryczna, wydział bankowo-finansowy, wydział kredytowy, wydział bawełny i przędzy, **wydział statystyczny**, asekuracja, wydział zakupów;

- akta oddziału Kalkulacji i Kontroli Wytwórczości, 1924–1937, (zestawienia ogólne dla kalkulacji, ceny bawełny, cenniki konkurencji, analiza kosztów produkcji, analiza produkcji i sprzedaży).

Tablica 4. Wartość nieruchomości majątku Scheiblera

Lata	Wartość [w zł]	Wskaźnik [%] 1857 r. = 100
1857	283 230	100,0
1858	322 561	113,8
1859	412 212	145,5
1860	459 781	162,3
1861	595 094	210,1
1862	631 625	211,8
1863	639 949	223,0
1864	657 019	231,9

Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, nr 702, s. 1, 2, 261, nr 703, s. 1, 2. Księga Główna (Haupt Buch).

Kolejną wielką fabryką, powstałą na terenie Łodzi już w pierwszej połowie XIX wieku były zakłady Geyera. Założyciel fabryki Ludwik Geyer (1805–1869) z pochodzenia Saksończyk, przybył do Łodzi w 1828 r. Podobnie jak wielu innych osiedlających się tkaczy, otrzymał w wieczystą dzierżawę działkę przy ul. Piotrkowskiej, na której zbudował fabrykę. W 1839 r. uruchomił przedsiębiorstwo mechaniczną, w której pracowało ponad 7,5 tysiąca wrzecion, poruszanych siłą pierwszej w Łodzi maszyny parowej o mocy 60 KM. Niespłacone kredyty oraz braki w dostawach bawełny spowodowały, w połowie XIX wieku powolny upadek przedsiębiorstwa, które zostało zamknięte w 1862 r. W latach 1867–1878 budynki wynajęto innym przemysłowcom: Bernardowi Ginsbergowi, Gustawowi Geyerowi oraz Szaji Rosenblattowi. Po wygaśnięciu umowy wynajmu, fabryka powoli zaczęła podnosić się z upadku. Spadkobiercy Geyera wykorzystali koniunkturę. W 1881 r. założyli spółkę, która przejęła prowadzenie rodzinnej firmy, przekształconej następnie w Towarzystwo Akcyjne WYROBÓW Bawełnianych Ludwika Geyera. Wyemitowane akcje ozdobione zostały wizerunkami budynków należących do zakładów, położonych w Łodzi przy ul. Piotrkowskiej. Dobrze zarządzane przedsiębiorstwo rozbudowywało się a okres prosperity przerwał dopiero wybuch I wojny światowej. Najwcześniejsze akta archiwalne na temat zakładów Geyera znajdujące się w łódzkim archiwum (nr zespołu: 486 / 0,

Karta: A) dotyczą okresu, kiedy przedsiębiorstwo zostało przekształcone w spółkę akcyjną. Działalność statystyczno-sprawozdawcza była u Geyera dużo skromniejsza niż np. w zakładach Scheiblera, a może nie wszystkie dokumenty przetrwały do naszych czasów. Do najbardziej interesujących zestawień należą pochodzące z lat 1903–1944 imienne wykazy poborów urzędników, książki przepracowanych godzin różnych oddziałów oraz wykazy płac.

Tablica 5. Produkcja przędzy w zakładach Geyera w latach 1840–1859

Lata	Produkcja roczna w funtach polskich	Wskaźnik % 1840 r. = 100
1840	185 000	100
1841	226 000	122
1843	253 000	137
1845	367 237 ^a	198
1846	466 000	252
1850	520 000	281
1859	541 000	292

^a Geyer podawał, że w końcu 1845 roku wyprodukował 450 000 funtów przędzy.

Informacje zbiorcze na temat przemysłu łódzkiego, jego struktury własnościowej, wielkości i struktury produkcji oraz zatrudnienia znajdują się w skorowidzach i spisach zakładów przemysłowych opracowanych i wydanych przez ministerstwo finansów Rosji carskiej. Spisy te zatytułowane „*Ukazatiel fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii i Carstwa Polskogo*” (opr. P.A. Orłow) ukazywały się w Petersburgu latach 1879, 1884, 1893 i 1900. Na podstawie danych w nich zawartych można przeanalizować zmiany, jakie zachodziły w przemyśle łódzkim w latach 1879–1900, tablica 6 (por.: Puś, 1973).

Innym źródłem informacji o przedsiębiorstwach zarejestrowanych na terenie Królestwa Polskiego, które miały status spółek akcyjnych, znaleźć można w spisie rosyjskim zatytułowanym „*Ukazatiel djestwujuszczich w Imperii akcjoniernych predpriatiu*” (opr. B.A. Dimitriew-Mamonow, Petersburg 1903). Tablica 7 przedstawia opracowane na tej podstawie zyski i dywidendy w największych zakładach bawełnianych Łodzi w latach 1897–1901 (por.: Puś, 1973).

Tablica 6. Zmiany w strukturze przemysłu włókienniczego w Łodzi
w latach 1879, 1884, 1893 i 1900/1901

Grupy zakładów według form własnościowych	1879 r.		1884 r.		1893 r.		1900–1901 r.	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Firmy jednoosobowe	286	98,0	189	97,0	226	85,1	245	77,9
Spółki firmowe	6	2,0	5	2,5	31	11,6	50	15,8
Spółki akcyjne	.	.	1	0,5	9	3,3	20	6,3
Ogółem	292	100,0	195	100,0	226	100,0	315	100,0
Wartość produkcji w tys. rb								
Firmy jednoosobowe	27 249,4	88,5	32 394	63,0	16 263	27,5	24 890,0	23,7
Spółki firmowe	3 546,7	11,5	5 385	10,4	4 779	8,1	7 477,5	7,1
Spółki akcyjne	.	.	13 741	26,6	37 888	64,4	72 549,7	69,2
Ogółem	30 796,1	100,0	51 520	100,0	58 930	100,0	104 917,2	100,0
Liczba robotników								
Firmy jednoosobowe	13 417	93,0	11 503	59,9	12 370	39,2	19 336	34,6
Spółki firmowe	1 020	7,0	2 280	11,8	3 464	10,9	4 779	8,5
Spółki akcyjne	.	.	5 452	28,3	15 704	49,9	31 701	56,9
Ogółem	14 457	100,0	19 235	100,0	31 538	100,0	55 816	100,0

Źródła: Ukazatel fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii i Carstwa Polskogo, opr. P.A. Orłow, Petersburg 1881; Ukazatel fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii i Carstwa Polskogo, opr. P.A. Orłow, Petersburg 1887; Ukazatel fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii i Carstwa Polskogo, opr. P.A. Orłow, t. I, Petersburg 1895; Spisok fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii, opr. W. E. Warzar, Petersburg 1903.

Tablica 7. Zyski i dywidendy w największych zakładach bawełnianych Łodzi
w latach 1897–1901

Lata	K. Scheibler			I. K. Poznański			L. Geyer		
	zyski tys. rb	dywidendy		zyski tys. rb	dywidendy		zyski tys. rb	Dywidendy	
		%	Rb		%	Rb		%	Rb
1897	604,6	6	1 500	715,6	13	3 250	344,1	16	160
1898	1 104,7	11	2 750	739,4	14	3 500	646,9	25	250
1899	1 424,6	14	3 500	790,8	14	3 500	564,3	25	250
1900	885,7	9	2 250	439,0	8	2 000	231,3	12,5	125
1901	482,8	5	1 250	292,3	.	.	372,4	20,0	200

Źródło: „Ukazatel djestwujuszczich w Impierii akcioniernych predprijatii” (opr. B.A. Dimi-triew-Mamonow, Petersburg 1903), 298–299, 824–825, 902.

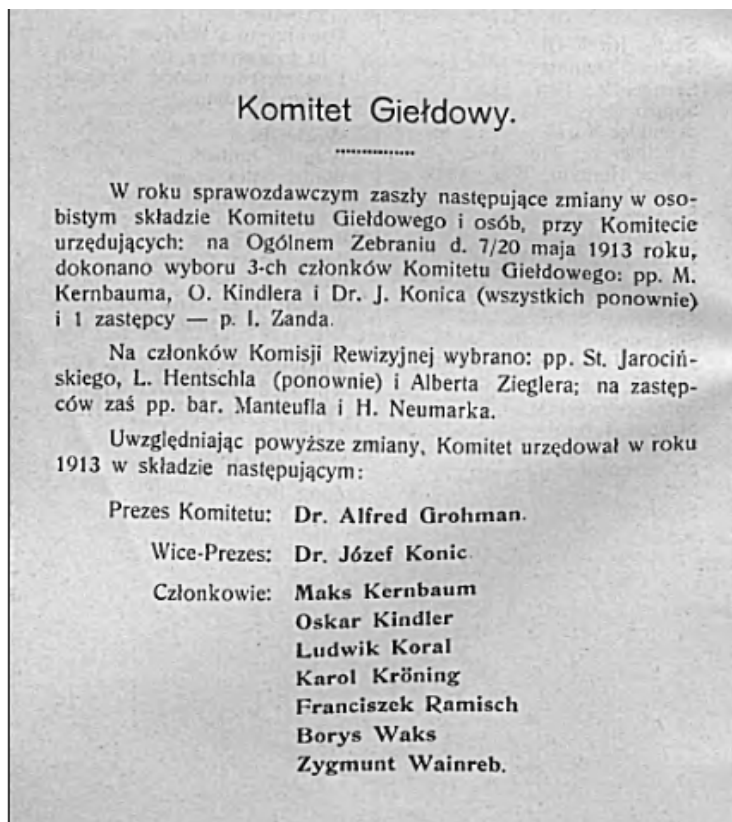
1.8. Łódzka Giełda Pieniężna

Statystyki fabryczne, z których omówiono trzy najważniejsze, zakładów Scheiblera-Grhmana, Poznańskiego i Geyera, stanowią bogate źródło danych statystycznych dotyczących przede wszystkim produkcji oraz handlu, natomiast dane o rozwijającym się rynku zarówno towarowym jak i finansowym zbierała i publikowała **Łódzka Giełda Pieniężna**.

W roku 1898 grupa przemysłowców łódzkich z Karolem Scheiblerem na czele podjęła starania o otwarcie w Łodzi giełdy pieniężnej. Wkrótce potem powołano komisję, która zajęła się opracowaniem uzansów i ceduł giełdowych oraz instrukcji dla maklerów. Giełda łódzka miała spełniać rolę lokalnego rynku w zakresie obrotu papierami wartościowymi (akcje, obligacje, listy zastawne, przekazy pieniężne) oraz w zakresie transakcji towarowych; miała być miejscem zawierania transakcji i umów w przedmiocie obrotów handlowych oraz uzyskiwania informacji w tych sprawach. Utworzenie jej było podyktowane potrzebami przemysłu i handlu, korzystającego dotychczas z usług Giełdy Warszawskiej. Giełdę pieniężną otwarto w Łodzi 1 lutego 1899 r w budynku Izby Przemysłowo-Handlowej przy ul. Długiej 1. Pozostawała ona pod nadzorem Departamentu Przemysłu i Handlu Ministerstwa Finansów, bezpośrednio zaś podlegała nadzorowi naczelnika guberni. Prawo wstępu na giełdę przysługiwało każdemu po uiszczeniu opłaty i otrzymaniu karty wstępu. W roku 1900 prawo to ograniczono do osób zawodowo trudniących się handlem i przemysłem. Transakcji giełdowych dokonywano za pośrednictwem maklerów, których przy giełdzie łódzkiej mogło być 20. Zgromadzenie giełdowe składało się z członków giełdy, którymi były towarzystwa akcyjne, stowarzyszenia udziałowe, spółki firmowe, przedsiębiorcy oraz kupcy wpisani do ksiąg kupieckich w Łodzi lub w sąsiednich miastach.

Organem wykonawczym giełdy i przedstawicielem zgromadzenia był **Komitet Giełdowy**, który był nie tylko organem wykonawczym giełdy, lecz także pełnił rolę izby przemysłowo handlowej, reprezentując interesy wielkiego i średniego przemysłu oraz kupiectwa (w Rosji nie było izb przemysłowo-handlowych). W jego skład weszli reprezentanci łódzkiego przemysłu włókienniczego. Prezesem został Karol Scheibler, sekretarzem Stefan Kossuth, działacz przemysłowy, pierwszy wydawca „Dziennika Łódzkiego”. Chociaż Giełda Łódzka nie stała się giełdą w pełnym tego słowa znaczeniu, tj. rynkiem, na którym dokonuje się w ustalonym czasie i według przyjętych zwyczajów transakcji kupna-sprzedaży wartości dopuszczonych do obrotu giełdowego, to jednak odegrała znaczną rolę w rozwoju rynku pieniężnego i towarowego w łódzkim okręgu przemysłowym. W roku 1910 utworzono **Biuro Statystyczne przy Komitecie Giełdowym**, którego zadaniem było opracowanie statystyki przemysłowej.

Fotografia 9. Skład Komitetu Giełdowego w roku 1913

Źródło: Sprawozdanie Komitetu Giełdowy Łódzki 1913, s. 4.

Do 1921 r. Łódzka Giełda Pieniężna posiadała podwójny charakter giełdy pieniężnej i towarowej, od 1921 r. już tylko giełdy pieniężnej. Po roku 1922 Rada Giełdowa utraciła także charakter reprezentacji przemysłu, gdyż w tym czasie powstały w Łodzi organizacje zawodowe fabrykantów. Od utworzenia w Łodzi Izby Przemysłowo-Handlowej w 1929 r. działalność Rady Giełdowej ograniczała się do spełniania funkcji administracyjnych związanych z obsługą transakcji giełdowych. Wybuch drugiej wojny światowej spowodował zawieszenie działalności Giełdy Pieniężnej w Łodzi. W archiwum Państwowym w Łodzi znaleźć można wiele dokumentów z działalności Giełdy (nr zespołu: 467 / 0, Karta: A). W aktach tych znajdujemy między innymi:

- zakres działania Biura Statystycznego, organizacja giełd w Łodzi i Warszawie,

- memoriały o stanie przemysłu i handlu,
- statystyki dotyczące transakcji towarowych,
- statystyki dotyczące emisji bonów,
- dane o produkcji i cenach surowców (wełny, bawełny i innych).

Dysponujemy także publikacją: „**Sprawozdanie Komitetu Giełdowego Łódzkiego 1913**”, wydane w roku 1913 przez KGL.

Fotografia 10. Sprawozdanie z dochodów i wydatków Giełdy Łódzkiej w roku 1913

Sprawozdanie z dochodów i wydatków Giełdy Łódzkiej w roku 1913.			
WPŁYWY.		WYDATKI.	
		Ruble i kopiejki	
Dochody 1913 roku:			
Opłata za uczęszczanie na Giełde:			
za miejsca siedzące	1,030	—	
za miejsca stojące	1,595	—	2,625
Różne dochody			152
Procenty pobrane			379
Składki na zasilenie funduszy Giełdy			2,418
		5,574	31
Przewyżka wydatków nad wpływami		510	91
		6,085	22
		Ruble i kopiejki	
Wydatki 1913 roku:			
Komorne		577	09
Opał i światło		37	21
Wydatki kancelaryjne, druki		198	67
Prenumerata pism		46	35
Koszta Ogólne		825	72
Pensje		3,558	45
Wydatki na gromadzenie materiałów statystycznych		506	68
Umorzenie ruchomości		309	55
Biblioteka		25	50
		6,085	22

Źródło: Sprawozdanie Komitetu Giełdowego Łódzkiego 1913, s. 46–47.

Więcej światła na działalność gospodarczą władz Królestwa rzuca praca Anny Rynkowskiej (1951). W latach 1821–1831 główną rolę w rozwoju przemysłu w Łodzi sprawował rząd Królestwa, a dokładniej Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, a właściwie jej Wydział Przemysłu i Kunsztów, której początkowo przewodniczył Stanisław Staszic. Instytucja obejmowała komisje wojewódzkie, a te z kolei komisje obwodowe. Przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych utworzona została tzw. Sekcja Fabryczna, która nadzorowała rozwój przemysłu, kontrolę i sprawozdawczość (por. N. Gąsiorowska, 1915). W 1923 r. powstały sekcje fabryczne przy komisjach woj. mazowieckiego i kieleckiego. Naczelnikiem Sekcji Fabrycznej woj. mazowieckiego został Benedykt Ty-

kiel, który osobiście kontrolował działalność przedsiębiorstw, badał stan produkcji, zawierał umowy z ważniejszymi fabrykantami i nadzorował ich wykonania.

Fotografia 11. Wykaz miast Królestwa Polskiego wraz z podstawowymi informacjami o ich ludności (rok 1827)

MIASTA.	Własność		Ludność.				Licz. domów			Summa assekuracyjna w towarzystw. ogniw.	Licz.		Dochód miasta w Roku 1827.	
	narod. lub prz.	Chrześcian.	Żydów.	Innych w yżn.	Razem.	Mury walc.	Drewnianych.	Razem.	Zło.		Jarmark. w roku.	Fartów w tygodniu.	Zło.	gr.
Końskowola w Lub.	I	928	872	179	1979	82	138	220	267525	12	1	1200	—	—
Konstantyn. w Podl.	I	277	517	—	794	3	81	84	63900	4	1	754	15	—
Koprzywnica w San.	I	1004	50	—	1054	—	162	162	22425	12	—	1351	15	—
Kossów w Podl.	I	—	315	—	315	—	26	26	13200	4	2	604	16	—
Koszyce w Krak.	I	570	21	—	594	9	87	96	74525	12	1	6592	15	—
Kawał w Maz.	I	1596	922	—	2518	1	216	217	338300	9	2	7274	3	—
Koziegłowy w Krak.	I	1776	—	—	1776	6	286	292	60600	12	1	6138	18	—
Kozienice w Sand.	I	820	1185	—	2005	66	177	243	386175	12	2	11082	25	—
Koźminiek w Kal.	I	953	147	—	1100	2	123	125	116050	12	1	2516	—	—
Kraśnik w Lub.	I	1569	1961	—	3530	44	321	365	250375	11	1	4139	15	—
Krasnobród w Lub.	I	451	424	—	875	10	107	117	50800	12	—	1036	—	—
Krasnosiele w Ploc.	I	461	221	—	682	—	59	59	95475	8	1	1831	5	—
Krasnystaw w Lub.	I	2996	11	—	3007	45	435	480	412779	9	2	23015	2	—
Kramolów w Krak.	I	1213	120	—	1433	4	186	190	35100	12	1	860	13	—
Krośniewice w Maz.	I	180	250	—	430	10	40	50	320550	14	1	1718	—	—
Kryłów w Lub.	I	710	441	—	1151	2	157	159	97525	8	2	1529	—	—
Krzepice w Kal.	I	1112	846	—	1958	7	209	216	302700	8	1	4607	18	—
Krzyszów w Lub.	I	563	590	—	1093	1	150	151	101775	11	1	940	—	—
Kudzbork w Ploc.	I	156	291	—	450	1	28	29	24450	8	—	864	—	—
Kunów w Sand.	I	699	115	—	814	13	106	119	49950	—	—	6257	15	—
Kurów w Lub.	I	891	1090	7	1988	6	240	246	225625	14	2	2165	—	—
Kurozwęki w Krak.	I	627	136	—	763	3	115	118	24300	—	—	629	20	—
Kurzelów w Krak.	I	907	88	1	996	140	140	140	41480	9	—	1820	15	—
Kutno w Maz.	I	1761	2859	—	4620	52	192	244	984875	8	1	6615	6	—
L.														
Lądek w Kal.	I	504	37	—	541	29	44	73	109200	4	—	1735	16	—
Lasocin w Sand.	I	535	17	—	552	—	124	124	37550	—	—	1015	—	—
Latowicz w Maz.	I	1039	101	—	1140	—	157	187	75625	11	—	3837	—	—
Lelów w Krak.	I	638	239	—	877	14	98	112	76975	16	1	4589	21	—
Lipno w Ploc.	I	1999	892	—	2891	25	205	230	362061	12	1	9657	2	—
Lipsk w Ang.	I	1254	258	—	1512	—	253	233	59100	4	1	2660	7	—
Lipsko w Sand.	I	557	766	—	1323	26	177	203	62300	12	1	604	18	—
Liw w Podl.	I	707	62	—	769	1	136	137	64100	4	—	1450	20	—
Lubartów w Lub.	I	1528	2074	4	3606	22	113	135	513325	13	1	2500	2	—
Lubień w Maz.	I	467	251	—	718	—	59	59	143425	14	1	1280	15	—
Lublin w Lub.	I	6680	6795	—	13475	315	446	761	3695175	16	2	10910	18	—
Lubów w Ang.	I	372	533	—	914	2	97	99	16900	—	—	1614	—	—
Lubraniec w Maz.	I	740	1148	—	1888	11	178	189	398325	12	—	2059	29	—
Ludwinów w Ang.	I	571	614	—	1185	3	130	133	98175	6	2	1781	16	—
Lutomiersk w Kal.	I	1051	1102	—	2153	3	219	222	320375	8	1	2261	15	—
L.														
Łagów w Sand.	I	1267	60	—	1327	3	201	201	81575	12	—	2169	15	—
Łask w Kal.	I	723	1270	—	1993	56	228	284	774650	10	1	2335	5	—
Łaskarzew w Podl.	I	719	—	—	719	1	115	116	81525	13	—	6694	—	—
Łaszczów w Lub.	I	137	862	—	999	5	85	90	58450	12	1	—	—	—
Łęczna w Lub.	I	989	1506	—	2495	48	290	338	572075	6	2	3654	16	—
Łęczycza w Maz.	I	2196	1797	—	3993	99	129	228	1052100	4	2	30645	11	—
Łódź w Maz.	I	2440	397	—	2837	5	128	133	468850	12	1	8271	20	—
Łomazy w Podl.	I	1203	725	—	1925	2	278	280	116975	2	1	1603	—	—

Źródło: Rodecki F. „Obraz geograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego”, Warszawa 1830.

W 1925 r. Stanisław Staszic odbył długą podróż obejmującą miejscowości przemysłowe, w tym przede wszystkim Łódź, która zaowocowała pozytywną opinią dotyczącą rozwoju łódzkiego przemysłu.

W celu zwiększenia tempa rozwoju przemysłu w Łodzi w 1823 roku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych przedstawiła zasady udzielania tzw. pożyczek fabrykanckich. Pożyczki otrzymywali głównie przedsiębiorcy wykonujący zwiększenia zatrudnienia. Władze miasta wyodrębniły w swoich budżetach środki na pożyczki budowlane.

Różnorodna działalność władz miejskich miała na celu ułatwienie przedsiębiorcom egzystencję w okresie osiedlania się w Łodzi. Istotną formą tej działalności była akcja budownictwa rządowego.

Rozwój łódzkiego przemysłu należy ująć w trzech obszarach w różnych okresach. Obszar rozszerzenia produktów, rękodzielní sukienniczych przypadający na lata 1920–1923, fabryk bawełnianych rok 1824, dla lnianych i konopnych dopiero 1827 r. Analizując rozwój fabryk wełnianych w Łodzi w latach 1824–1851 zauważmy konsekwencję wydarzeń historycznych dotyczących Powstania listopadowego. Produkcja sukna w 1830 r. wyniosła zaledwie trzecią część w porównaniu z wcześniejszymi okresami. Wynikało to również z podwyższenia cła wywozowego do Rosji, zmniejszenia krajowego popytu. W konsekwencji zubożenia fabrykantów, a w następstwie gwałtowne ograbienie zatrudnienia.

W połowie 1824 r. przedsiębiorcy wyrobów bawełnianych zachęcani przywilejami rządu Królestwa Polskiego przybywali licznie.

W latach 1832–1851 fabryka Ludwika Geyera była najlepszą przędzalnią bawełny w kraju. Warsztaty tkackie, przędzalnie i farbiarnie wyposażone były według najlepszych rozwiązań technicznych.

Trzeci obszar działalności łódzkich przedsiębiorców związany był z przemysłem lnianym.

Oprócz fabryk wyrobów wełnianych, bawełnianych i lnianych, istniały jeszcze w Łodzi następujące mniejsze, inne fabryki: jedna octu, wyrabiająca go rocznie za 810 rs., dwie oleju, produkujące go rocznie za rs. 840, pięć noży, z roczną produkcją za rs. 1758; jedna przetworów chemicznych, z roczną produkcją za rs. 1488; dalej fabryka instrumentów muzycznych, już od roku 1824 istniejąca, wyrabiająca rocznie ordynaryjnych skrzypiec za rs. 50; dwie fabryki szpilek, produkujące rocznie wyrobów za 1560 rs., fabryka przetaczków, której wyrób roczny ma wartość 370 rs. i wreszcie osiem kopalni torfu, z których corocznie dobywało się 6 600 000 sztuk tego materiału. Z tej jednak masy, tylko 600 000 cegieł, wydobywanych w kopalniach szczegółowych właścicieli sprzedawano, resztę zaś 6 milionów sztuk zużywały na miejscu fabryki Geyera i Landego.

Pamiętając o zabezpieczeniu przyszłości mieszkańców zbudowano szpital, który został oddany do użytku w 1845 r.

2. Lata 1918–1945

2.1. Memorial w sprawie Urzędu Statystycznego Miejskiego w Łodzi

Głównym inicjatorem utworzenia tej instytucji statystycznej w Łodzi był radny Eugeniusz Krasuski, który zgłaszając swój wniosek działał w charakterze członka sekretarza Rady Miejskiej. Krasuski wniosek swój poparł obszernym memoriałem, którego fragmenty warto przytoczyć z uwagi na jego nieprzemijającą wartość:

„W sprawie Urzędu Statystycznego Miejskiego w Łodzi:

Zbytecznym byłoby zbytnio rozwodzić się nad potrzebą, ba wprost koniecznością, statystyki u nas w kraju. Wiadomo, że już w zaraniu rozwoju każdej państwowości działacze publiczni żywo odczuwają dotkliwy brak konkretnych danych o tych wszystkich zjawiskach, które stanowią istotę życia społecznego i państwowego. To też wszędzie już ad czasów bardzo dawnych (XV w.) poświęcono tej wywiadowczej działalności państwa wielką uwagę i stosownie do potrzeb i środków czasu tworzone statystykę państwową.

Potężny i decydujący wpływ na rozwój statystyki praktycznej wywarli] rewolucja francuska.

Deklaracja praw człowieka, żądając nowego rządu, nowych urządzeń państwowych, nowego systemu podatkowego, nie liczyła się z tym, że naówczas we Francji zrobiono bardzo mało na polu przygotowania informacyjnych danych liczbowych. Zgromadzenie Narodowe poleciło; więc Lavoiser'owi zajęcie się zebraniem odpowiednich danych w jak najkrótszym czasie. Obok tego bodźca do tworzenia państwowych instytucji statystycznych wielka rewolucja francuska posiada jeszcze poważną zasługę moralną na polu statystyki praktycznej. Dane, gromadzone przez rządy w czasach poprzednich, nosiły charakter poufny, były traktowane jako tajemnice państwowe. Dopiero postanowienie zgromadzenia narodowego w roku 1790, domagające się wydania odpowiedniej publikacji statystycznej, utorowało drogę do zasadniczej zmiany poglądów na tę sprawę.

W pierwszych latach XIX stulecia powstają wreszcie liczne oficjalne urzędy statystyczne, zarówno ogólnopaństwowe, jak i miejskie.

Początki statystyki państwowej w Polsce sięgają XVI stulecia.

Pierwsza lustracja dymów w Warszawie odbyła się za panowania Zygmunta Augusta w 1564 r., druga za Zygmunta III w 1620 r. Systematyczne zbieranie wiadomości statystycznych odbywa się w Polsce dopiero w ostatnim dziesięcioleciu XVIII wieku Sejm Czteroletni, uchwalwszy 100-tysięczne wojsko i poszukując źródeł podatkowych na utrzymanie tego wojska, uznaje pilną potrzebę dokładnych wiadomości statystycznych. W dniu 22 czerwca 1789 r. zostaje uchwalona konstytucja, która obok nowej lustracji dymów, nakazuje dokonanie po raz

pierwszy w dziejach Polski spisu, czyli „podania ludności” (T. Korzon: „Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta”, Warszawa 1897 r.). Jednakże ścisłą i szczegółową rejestrację ludności zaprowadzają dopiero prusacy w 1797 r.; później rejestracja taka odbyła się w 1810 roku na mocy dekretu Księstwa Warszawskiego, a w roku 1813 rejestracja w całym kraju na podstawie postanowienia Namiestnika.

Wraz z utratą samodzielności państwowej pękła u nas nić wysiłków systematycznych w tym kierunku i dlatego obecnie zmuszeni jesteśmy nawiązywać ją na nowo w warunkach odmiennych, opierając na postęпах nauki i zdobytym doświadczeniu innych narodów. Wobec większej zawilgości zjawisk społecznych i wzrastających wymagań co do dokładności obliczeń, sprawa statystyki państwowej u nas, w zaraniu tworzącego się organizmu państwowego, posiada bez wątpienia znaczenie pierwszorzędne. I jeżeli u innych narodów, które ciągłości rozwojowej w tej dziedzinie pracy zrywać nie potrzebowały, utrzymało się powszechnie przekonanie o potrzebie statystyki komunalnej, to u nas, gdzie wszystko trzeba tworzyć od początku, konieczność taka nie może być poddawana w wątpliwość. Ogrom pracy twórczej, jaki rzeka nas w każdej dziedzinie życia państwowego, wymaga pewnego podziału pracy, oparcia się o pracę poszczególnych jednostek administracyjnych w kraju. Tym sposobem powołanie do życia instytucji statystycznych w poszczególnych związkach komunalnych, a więc i w miastach, jest już z punktu widzenia interesu państwowego nader pożądane.

Samorządny charakter jednostek administracyjnych daje poza tym z góry daleko lepsze gwarancje dokładności pracy statystycznej, wynikającej z lepszej znajomości stosunków miejscowych. Powołanie do życia instytucji statystycznych w poszczególnych związkach komunalnych wydaje się koniecznym i ze względów no pomyślny stan i rozwój samych miast. Ustalonym dziś bowiem jest pogląd, że statystyka związków komunalnych jest najważniejszą dziedziną statystyki samorządowej. Nigdzie bodaj nie istnieje ściślejszy związek pomiędzy statystyką a zarządzeniem, jak właśnie w miastach. W miastach statystyka staje się coraz bardziej taką samą nieodzowną funkcją zarządu miejskiego, jak każdy inny jego dział.

Z tych właśnie względów statystyka państwowa oprzeć się będzie musiała i u nas na pracach statystycznych urzędów miejskich. Zagranica dawno już poszła w tym kierunku. Lata 1840–1870 są pod tym względem przełomowe. W tym to właśnie okresie powstały w Europie statystyczne urzędy miejskie, których ilość w 1910 r. wynosiła około 100.

Przechodząc do stosunków w Królestwie Polskim, zauważyć musimy, że jedynie Warszawa posiadała przed wojną urzędy statystyczne. Jednym z nich był Warszawski Komitet Statystyczny, posiadający charakter instytucji ogólnopaństwowej rosyjskiej, drugim była Sekcja Statystyczna Magistratu miasta Warszawy o charakterze lokalnym. Prace obu tych instytucji z powodów zrozumiałych

wiele pozostawiły do życzenia. Poza nimi istniały usiłowania osób pojedynczych, jak również instytucji społecznych, spośród których na uwagę zasługuje Biuro Pracy Społecznej w Warszawie, które na kilka lat przed wojną zapoczątkowało wydawnictwo pt. Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego.

...Dziś musimy dążyć do stworzenia w naszym mieście instytucji miejskiej stałej, która oparta o stały, z góry określony budżet, byłaby w możności zadość uczynienia wymaganiom czasu w zakresie statystyki miejskiej. Zakres prac takiej instytucji musiałby być obszernym. W pierwszej linii musiałby obejmować dokładną statystykę ludnościową (spis ludności według wieku, płci, stanu rodzinnego, wyznania, zajęcia, dane dotyczące urodzin, zgonów, zawierania związków małżeńskich, zachorowań, wychodźstwa). Po drugie prowadzić dokładną rejestrację posesji, domów, mieszkań, dzierżaw, gospodarstw domowych, rzemiosł, sklepów, stanu bydła np. Dalej w zakres działalności tego wchodzić powinny ustalenie zarobków robotniczych, cen produktów spożywczych i produktów pierwszej potrzeby, cen mieszkań, rejestracja pozostających bez zajęcia, rejestracja biur pracy, podział miasta na okręgi wyborcze i administracyjne. Dalej urząd taki musiałby się zająć również gromadzeniem danych dotyczących się stosunków w innych miastach (dla porównania); wreszcie – służyć informacjami wszystkim wyższym instytucjom państwowym.

Dla wypełnienia tych różnorodnych i obfitych zadań instytucja statystyczna miejska posiadać winna odpowiednią organizację. Pod tym względem nacisk położyć należy na dobrą i celową organizację i na właściwe kierownictwo. Tak sprawę tę pojmuje zagranica. Stanowisko kierownika takiej instytucji spocząć winno w ręku człowieka z wykształceniem akademickim, poza tym posiadającego odpowiednią praktykę w tym kierunku. Od uzdolnienia kierownictwa instytucji zależy w pierwszym rzędzie wartość przedsięwziętych przez nią prac. Miejskie urzędy statystyczne za granicą po większej części znajdują się w zależności od delegacji lub komisji złożonych z członków Magistratu, członków rady miejskiej i kierownika wydziału statystycznego. W ten sposób osiąga się zarówno w magistracie, jak i w radzie miejskiej pewien kontakt z urzędem statystycznym i niezależne zabezpieczenie jego interesów, choć nie jest to warunek konieczny. Istnieją miasta (głównie w Niemczech), w których urząd statystyczny miejski stoi pod bezpośrednim zawiadowaniem magistratu, w osobie burmistrza lub jednego z członków magistratu. We Lwowie urząd statystyczny znajduje się pod kierownictwem komisji statystycznej, złożonej z 12 radców miejskich. W Krakowie komisja statystyczna składa się z 12 członków (7 radców miejskich, 1 lekarza miejskiego, 1 dyrektora wydziału rachunkowego). Koszty utrzymania miejskich urzędów statystycznych są oczywiście bardzo rozmaite, w zależności od miasta i zakresu działalności, wynoszą one w Niemczech przeciętnie od 6 do 20 fenigów na głowę mieszkańca (w roku 1910 we Lwowie – 18 halerzy, w Krakowie – 15 halerzy).

Zorganizowanie Urzędu Statystycznego Miejskiego, odpowiadającego wymaganiom naszego miasta musi, oczywista, być przeprowadzone wszechstronnie i planowo. Dlatego wymagać musi odpowiedniego czasu. Jednakże dziś już, zdaniem moim, należałoby rozpocząć organizacyjne prace i zająć się wyszukianiem odpowiedniego kierownictwa.

Łódź, we wrześniu 1917 roku.”

2.2. Statystyka Łodzi w latach 1917–1920

Warte podkreślenia są próby organizowania łódzkiej statystyki miejskiej w latach 1912–1914, podejmowane przez Komitet Giełdowy Łódzki oraz Komisję Statystyczną przy Towarzystwie Popierania Pracy Społecznej. Instytucje te, mające charakter prywatny, nie rozporządzały jednak środkami finansowymi, co z konieczności ograniczało zakres prac.

Komitet Giełdowy stawiał sobie za cel odzwierciedlenie stosunków panujących w miejscowym przemyśle i handlu, zbierając informacje o liczbie i stanie zakładów przemysłowych, liczbie zatrudnionych robotników, płacach, pomocy lekarskiej, nieszczęśliwych wypadkach, ilości przedsiębiorstw handlowych, przewożonych towarów przemysłowych kolejami żelaznymi w okręgu łódzkim oraz o opodatkowaniu łódzkiego przemysłu i handlu.

Komisja Statystyczna swój plan działalności określiła w zakresie statystyki ludności, oświaty i kultury oraz statystyki robotniczej. Instytucje te nie zdążyły jednak przed wybuchem I wojny światowej rozwinąć swojej działalności.

Inicjatorem utworzenia Miejskiego Biura Statystycznego przy Zarządzie Miejskim w Łodzi był sekretarz Rady Miejskiej Eugeniusz Krasuski, działacz społeczny i polityczny z okresu powstawania odrodzonej państwowości Polski. Wniosek Eugeniusza Krasuskiego przyjęto podczas obrad Rady Miasta w dniu 19 września 1917 r.

Do zorganizowania Wydziału Statystycznego Rada Miasta powołała Komisję, w skład której weszli radni: Eugeniusz Krasuski – inicjator zamysłu, Mieczysław Hertz – ekonomista, wicedyrektor Izby Handlowej, Izaak Lewin, Morszek Helman, z ramienia magistratu – burmistrz Maksymilian Kernbaum oraz dr Stanisław Skalski. Komisja ta określiła zakres działalności placówki, zapoczątkowała systematyczną rejestrację ruchu naturalnego ludności, zainicjowała prace nad przeprowadzeniem spisów ludności i szkół oraz opracowała schematy pierwszych sprawozdań statystycznych.

Nad działalnością Wydziału miała czuwać delegacja składająca się z członków Rady Miejskiej i Magistratu miasta Łodzi oraz obywateli łódzkich. W skład delegacji wchodził: Przewodniczący Wydziału Statystycznego dr Stefan Kopciński, twórca szkolnictwa powszechnego w Łodzi, ławnicy: dr Fr. Koziółkiewicz

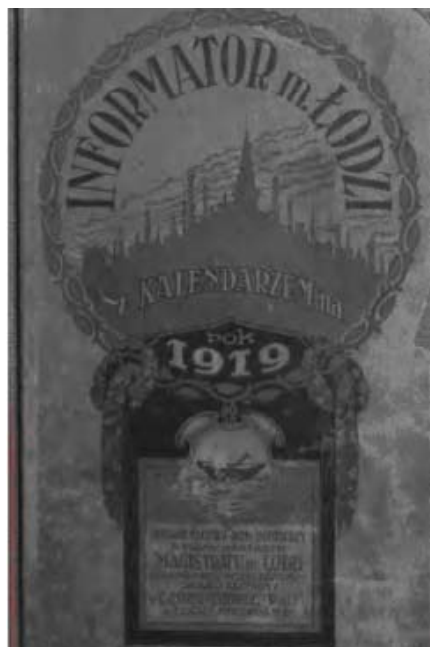
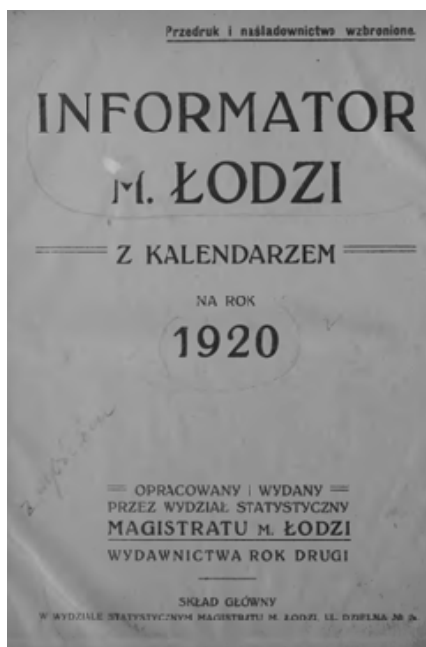
i W. Kaffanke, radni: J. Wilczyński, M. Hellman, B. Fiehna, M. Jarblum oraz członkowie dokooptowani: Mieczysław Hertz i dr Stanisław Skalski.

Wydział Statystyczny rozpoczął oficjalnie działalność w dniu 1 stycznia 1918 roku. Pierwszym kierownikiem biura Wydziału Statystycznego został Bronisław Michalczewski, następnie do połowy 1919 roku funkcję tę sprawował Antoni Goerne, później dr Edward Grabowski, a od roku 1922 do wybuchu II wojny światowej i po jej zakończeniu do 1949 r. – Edward Rosset – twórca przedwojennej i powojennej statystyki miasta Łodzi.

Za pierwsze i podstawowe zadanie nowo utworzonego Wydziału Statystycznego uznano zbadanie stosunków ludnościowych w mieście. Już w lutym 1918 r. przeprowadzono spis ludności miasta za pośrednictwem Komitetu Rozdziału Chleba i Mąki. Wydział ten w początkach swej działalności przeprowadził także w maju 1918 r. spis uczniów szkół powszechnych.

Praca Wydziału Statystycznego owocowała szeroką działalnością wydawniczą. Już w pierwszych latach istnienia, na podstawie gromadzonych materiałów, rozpoczęto wydawanie „Informatora miasta Łodzi” za lata 1919 i 1920 oraz „Miesięcznika Statystycznego”, który później został przekształcony w „Kwartalnik Statystyczny”.

Fotografia 12. Strony tytułowe Informator m. Łodzi 1919, 1920

Źródło: Informator m. Łodzi 1919, Informator m. Łodzi 1920, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego.

Pierwszym opracowaniem statystycznego obrazu miasta Łodzi jest publikacja pt. „Statystyka miasta Łodzi 1918–1920” wydana w 1922 roku przez Wydział Statystyki Magistratu Miejskiego. Jej pomysłodawcą był dr Edward Grabowski – kierownik Wydziału Statystyki, który wraz z Edwardem Rossetem niemal w całości ją przygotował. „Statystyka miasta Łodzi 1918–1920” ma charakter zarówno rocznika statystycznego, a więc danych zebranych w ujęciu tabelarycznym, jak i w ujęciu analitycznym.

Tablice statystyczne poprzedza 17 rozdziałów o charakterze analitycznym z bogatym zestawem danych liczbowych pochodzących zarówno z prowadzonych wówczas badań statystycznych, jak i ze źródeł administracyjnych.

„Statystyka miasta Łodzi 1918–1920” jest pierwszym opracowaniem monograficznym z zakresu statystyki Łodzi i, co wspomniane jest w jej przedmowie, miała na celu spopularyzowanie i uczynienie statystyki publicznej przystępniejszą dla szerokiego odbiorcy.

Tematyka pierwszego rocznika miasta Łodzi obejmowała w części analitycznej obszerną część poświęconą ludności miasta w okresie 1918–1920.

Autorzy zaprezentowali w niej także problemy mieszkaniowe, warunki sanitarne, szkolnictwo powszechne, podatki miejskie, uczestnictwo w kulturze, zaprowiantowanie miasta, stan budynków na terenie miasta, pożary, komunikację, opiekę społeczną, a także wyniki badania żywności i przedmiotów użytku oraz poziomu cen.

Wykorzystanie licznych źródeł administracyjnych pozwoliło na zbieranie i publikowanie danych nigdy już po II wojnie światowej nie prezentowanych, jak o: zjawisku prostytucji, nieruchomościach obciążonych pożyczkami Towarzystwa Kredytowego m. Łodzi, liczbie przejazdów mieszkańców miasta tramwajami, liczbie palenisk w budynkach na terenie miasta czy problemie jąkania się wśród uczniów.

Opracowanie to dostarcza także informacji o strukturze narodowościowej i wyznaniowej mieszkańców miasta. Niemal wszystkie dane dotyczące ludności prezentowane były w podziale według wyznania.

Rozpoznanie procesów demograficznych zachodzących wśród ludności miasta było w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości niezwykle ważne dla statystyków i demografów, ale może przede wszystkim dla władz odradzającego się państwa. Wykorzystanie przez autorów opracowania danych publikowanych w „Trudach” rosyjskiego Warszawskiego Komitetu Statystycznego oraz pochodzących z ewidencji Komitetu Rozdziału Mąki i Chleba, pozwoliło na prezentację tego najważniejszego zagadnienia – struktury ludności i ruchu naturalnego, nie tylko od roku 1918, ale już od roku 1904, a w przypadku liczby ludności nawet od 1793.

2.3. Roczniki statystyczne miasta Łodzi 1921, 1926, 1928, 1929

Dane dla Łodzi w latach 1918–1938 prezentowane były początkowo w podziale na 18 okręgów statystycznych (przekazanych przez władze zaborcze), a w późniejszym okresie na 14 okręgów odpowiadających terytoriom okręgów policyjnych (zwanymi potocznie komisariatami).

Seria roczników statystycznych miasta Łodzi została zapoczątkowana „Rocznikiem Statystycznym Miasta Łodzi 1921” przez Edwarda Rosseta, pod którego redakcją ukazało się kolejnych 8 tomów tej publikacji (za lata 1922–1929).

Roczniki miasta stanowią bardzo bogaty zbiór danych statystycznych o społeczeństwie, jego problemach, a także o rozwoju gospodarczym i społecznym, którego w takim zakresie nie udało się powtórzyć już nigdy później. Roczniki wydawane były w dwóch językach: polskim i francuskim, w latach 30. ze względu na kryzys gospodarczy przyjęły formę Małego Rocznika Statystycznego miasta Łodzi.

Autorzy wykorzystali w nich dane administracji miejskiej, instytucji zakładów użyteczności publicznej, jak policja, elektrownia, kolej państwowa, ale również dane z zakresu życia gospodarczego (a więc pochodzące z zakładów przemysłowych) i działalności powszechnych wtedy spółdzielni. Znajdziemy w nich także dane prywatnej instytucji opieki społecznej realizującej program dla miasta pod nazwą „Kropla Mleka”, wyniki wyborów do sejmu i senatu Rzeczypospolitej Polskiej, a także dane dotyczące Łodzi zaczerpnięte z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego.

Spis ludności to największe i zarazem najważniejsze z przedsięwzięć statystycznych. Tylko spis ludności daje pełny i niezwykle szeroki obraz życia zbiorowego. Od chwili powstania Wydziału Statystycznego w Magistracie Miasta widziano potrzebę zbadania stosunków ludnościowych w mieście, gdyż uzyskanie takich danych ze źródeł administracyjnych było niemożliwe.

Ponieważ powszechny spis ludności miał odbyć się dopiero w 1921 r. Komisja Statystyczna, której zadaniem było utworzenie Wydziału Statystycznego, podjęła decyzję o przeprowadzeniu spisu Ludności za pośrednictwem Komitetu Rozdziału Mąki i Chleba w lutym 1918 roku.

Uzyskane materiały zostały opracowane w Wydziale Statystycznym pod kierunkiem A. Goerne i omówione m.in. w artykule jego autorstwa zamieszczonym w „Informatorze Łodzi” za rok 1919. W całości wyniki tego spisu nie zostały jednak nigdy opublikowane, a więc pewna część tego cennego materiału została niewykorzystana.

Obok publikacji wydawanych przez Wydział Statystyczny w okresie tym powstały liczne opracowania autorskie. Prace te stanowią bogate źródło danych pochodzących z badań realizowanych przez Wydział, uzupełnionych o dane administracyjne oraz poruszają najbardziej istotne problemy społeczne Łodzi w okresie międzywojennym.

Autorzy tych opracowań to osoby ściśle związane z Wydziałem Statystycznym w Magistracie Miasta Łodzi, a ich opracowania są uzupełnieniem statystycznego obrazu Łodzi tamtego okresu.

Wśród autorów opublikowanych prac należy wymienić: Antoniego Goerne – kierownika Wydziału Statystycznego – autora pracy pt. „Z zakresu statystyki szkolnej m. Łodzi” (1919), Mieczysława Hertza – autora trzech prac „Porównawcze zestawienie danych o ruchu ludności miasta Łodzi” (1919), „Łódzki Batalion Robotniczy” (1920), „Łódź w czasie wielkiej wojny” (1933).

Szczególnie szeroką działalność wydawniczą na polu statystyki i zagadnień miejskich rozwinął Edward Rosset, najdłużej kierujący Wydziałem Statystyki w magistracie miasta Łodzi. Do tematyki opracowań tego badacza dotyczących Łodzi w okresie międzywojennym wrócimy w dalszej części tekstu dotyczącej okresu po II wojnie.

Fotografia 13. Opracowania Edwarda Rosseta dotyczące Łodzi

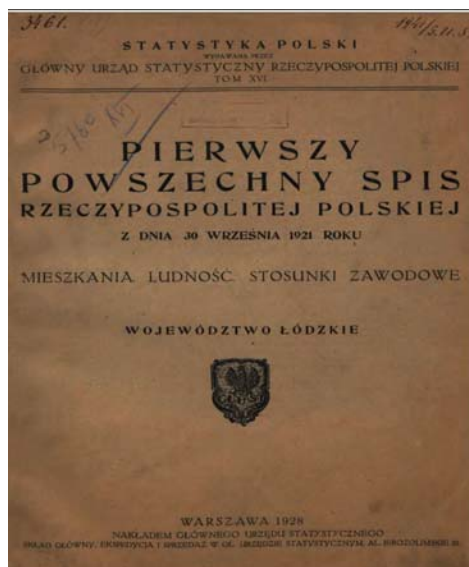
Źródło: Zbiory własne.

Poza wydawnictwami zbiorowymi i tekstami na łamach czasopism fachowych opublikował on wiele prac, wśród nich zaś: „Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych” (1925), „Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi” (1926), „Oblicze polityczne ludności miasta Łodzi w świetle statystyki wyborczej” (1927), „Alkoholizm w miastach polskich” (1927), „Samorząd a problem mleczny” (1928), „Łódź w latach 1860–1870 – zarys historyczno-statystyczny” (1928), „Ludność powiatu łódzkiego – studium statystyczne” (z przedmową Aleksego Rzewskiego), „Łódź miasto pracy” (1927), „Samorząd łódzki w walce z głodem mieszkaniowym” (1930), „Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych” (1930), „Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi” (z przedmową Witolda Chodźki – Ministra Zdrowia Publicznego) (1931), „Dur brzuszny w Łodzi w świetle danych statystycznych z lat 1919–1933” (1934), „Prace statystyczne miasta Łodzi poświęcone sprawie raka”, „Alkoholizm a klasa robotnicza”.

2.4. Powszechne spisy ludności 1921 i 1931

Chlubną kartę działalności Wydziału zapisały także dwa powszechne spisy ludności przeprowadzone w latach 1921 i 1931 najważniejsze, zakrojone na szeroką skalę i przy zaangażowaniu wielu osób przedsięwzięcie.

Fotografia 14. Strona tytułowa „Pierwszy Powszechny Spis w Rzeczypospolitej Polskiej”

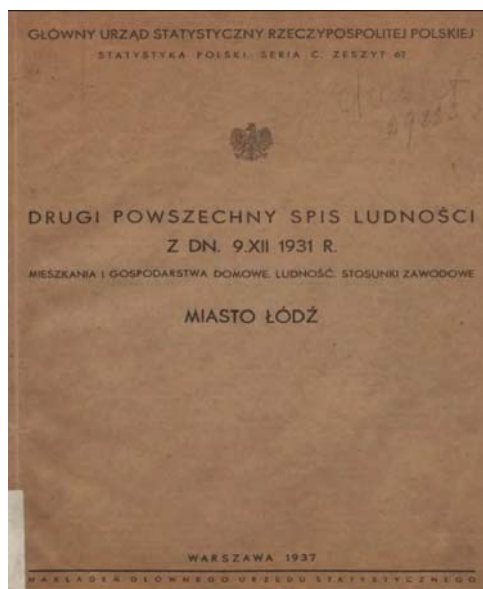

Źródło: Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku: mieszkania, ludność, stosunki zawodowe: województwo łódzkie. Zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Łodzi.

Pierwsze pełne informacje o ludności Łodzi zebrano w czasie pierwszego spisu powszechnego przeprowadzonego w 1921 r. Szczegółowe wyniki spisu powszechnego dla całego województwa łódzkiego, z wybranymi danymi dla Łodzi zostały opracowane i opublikowane przez Główny Urząd Statystyczny. Na wniosek Zarządu Miejskiego GUS poddał specjalnemu opracowaniu materiał dotyczący zawodowej i społecznej struktury ludności oraz nieruchomości i budynków, a wyniki zostały opublikowane w „Rocznikach Statystycznych miasta Łodzi” za lata 1926 i 1927 oraz w artykule Edwarda Grabowskiego w „Dzienniku Zarządu miasta Łodzi”.

Kolejny spis odbył się w 1931 r. w zupełnie innych warunkach, bowiem został on przeprowadzony wyłącznie przez honorowych komisarzy spisowych, nie otrzymujących żadnego wynagrodzenia za pracę.

Fotografia 15. Strona tytułowa
„Drugi Powszechny Spis Ludności”

Źródło: Drugi Powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: miasto Łódź. Zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Łodzi.

Wyniki tego spisu dla miasta Łodzi zostały opublikowane przez Główny Urząd Statystyczny w serii wydawniczej poświęconej spisowi. Wydział Statystyczny poddał szczegółowej analizie dane ludnościowe z podziałem według języka ojczystego oraz przeprowadził w oparciu o dane dostarczone przez spis badanie statystyczne stosunków mieszkaniowych.

Przy opracowaniu tablic ze spisu 1931 r. dotyczących stosunków polskich opierano się głównie na szczegółowych publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego, wydawanych w serii pod ogólnym tytułem Statystyka Polski. Należy

specjalnie zwrócić uwagę na opracowania publikowane corocznie pod następującymi tytułami: Statystyka rolnicza, Statystyka spółek akcyjnych, Statystyka przemysłowa, Rocznik handlu zagranicznego, Statystyka pocztowa, telegraficzna i telefoniczna, Rozdział kredytów bankowych, Statystyka cen, Statystyka szkolnictwa, Statystyka druków, Statystyka samorządu terytorialnego. Szczegółowe opracowania szeregu innych zagadnień ukazują się nieperiodycznie w Statystyce Polski. Poza tym Główny Urząd Statystyczny wydaje kwartalnik Statystyka Pracy, który zawierał szczegółowe materiały i opracowania statystyczne dotyczące zagadnień pracy najemnej. Bieżące, aktualne materiały statystyczne, dotyczące znacznej części zagadnień ujętych w Małym Roczniku Statystycznym, publikowane są w Wiadomościach Statystycznych, które ukazują się periodycznie 2 razy w miesiącu. Materiały dotyczące spisu ludności z roku 1931 ogłoszone są w Statystyce Polski. Poza tym szereg zagadnień opracowano specjalnie do Małego Rocznika Statystycznego.

2.5. Statystyka w czasie (II wojny światowej) okupacji niemieckiej

Wybuch II wojny światowej spowodował zaprzestanie działalności komórki statystycznej na terenie miasta Łodzi. Okres ten nie jest jednak pozbawiony informacji statystycznej. W okresie okupacji hitlerowskiej na terenie Łodzi funkcjonował w ramach administracji niemieckiej Wydział Statystyczny, który prowadził liczbowe opracowania dotyczące wszelkich dziedzin życia.

Z polecenia burmistrza Łodzi wydawany był miesięcznik „Litzmannstadt Statistische Monatsberichte”, zawierający dane o ludności, gospodarce, transporcie i ruchu obcych, opiece społecznej oraz kulturze.

W statystyce ludności, którą nie obejmowano ludności żydowskiej (getto łódzkie), co miesiąc prezentowano dane o: ruchu naturalnym ludności, liczbie zawartych małżeństw (według narodowości, wieku nowożeńców, dotychczasowego stanu cywilnego, czy wyznania religijnego), żywych i martwych urodzeniach (małżeńskich i pozamałżeńskich) według narodowości, czy też urodzeniach małżeńskich według narodowości rodziców i kolejności urodzeń dzieci.

Zbierano dane na temat umieralności niemowląt według 18 przyczyn i zgonów mieszkańców według 38 przyczyn. W zakresie gospodarki prezentowano dane dotyczące budownictwa (budynki nowe, przebudowane i wyburzone) oraz cen 42 podstawowych artykułów spożywczych. Według danych z grudnia 1941 r. trzy najdroższe produkty w obrocie handlowym to: masło, kiełbasa krakowska oraz cielecina.

„Monitorowano” również wytwarzanie gazu i jego zużycie na potrzeby oświetlenia ulic, przemysłu, domostw, a także produkcję koksu i smoły. Szczegółowo charakteryzowano produkcję zużycie energii elektrycznej oraz chów

i ubój bydła. Prezentowano także dane dotyczące kas oszczędnościowych, liczby kont mieszkańców, wielkości wkładów oszczędnościowych, depozytów, kredytów i pożyczek.

Dział „transport, ruch obcych” zawierał dane o ruchu tramwajowym, przebiegu taboru, liczbie przewiezionych pasażerów oraz przewozach koleją elektryczną, dla których dane o liczbie pasażerów prezentowano także według kierunku, m.in.: Zgierz i Ozorków, Aleksandrów Ł., Konstantynów Ł., Pabianice. W miesięczniku prezentowano także statystyki pojazdów i ruchu obcych przyjeżdżających do miasta.

Statystykę społeczną, zawierającą informacje o ruchu chorych i opiece medycznej w szpitalach uzupełniono o ogólną liczbę dób pobytu i średni czas zajęcia

Fotografia 16. Okładka Małego Rocznika Statystycznego Polski

1 łóżka w szpitalu. Tylko w statystykach dotyczących zachorowań mieszkańców według narodowości uwzględniano ludność żydowską. Z kolei statystyce pożarów oprócz samych pożarów zbierano także dane o alarmach, podpaleniach, „fałszywych alarmach”, czy wybrykach chuligańskich.

W okresie okupacji niemieckiej w Londynie w 1941 r. został wydany „Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939 – czerwiec 1941” przez Ministerstwo Informacji i Dokumentacji Emigracyjnego Rządu (por. fot. 13).

W Roczniku tym przedstawione zostały podstawowe informacje poszerzające wcześniej opublikowane w „Małym Roczniku Statystycznym 1939”.

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny Polski, Londyn 1941.

Rocznik ten zawierał następujące działy:

- I. Położenie geograficzne, powierzchnia, podział administracyjny i ludność.
- II. Ruch ludności.
- III. Budynki, mieszkania, ruch budowlany.
- IV. Rolnictwo, leśnictwo, hodowla, rybołówstwo.
- V. Przedsiębiorstwa, zrzeszenia gospodarcze.
- VI. Górnictwo i przemysł.
- VII. Spożycie, handel wewnętrzny.
- VIII. Handel zagraniczny.

- IX. Komunikacja.
- X. Pieniądz i kredyt.
- XII. Praca.
- XIII. Opieka społeczna.
- XIV. Zdrowotność publiczna.
- XV. Ubezpieczenia, pożary.
- XVI. Szkolnictwo, oświata pozaszkolna, życie kulturalne i rozrywki.
- XVII. Administracja wyznań.
- XVIII. Sądownictwo, przestępczość, więziennictwo.
- XIX. Finanse państwa i samorządu terytorialnego.

Fotografia 17.

TABL. 25. LUDNOŚĆ WIELKICH MIAST ^a								
Miasta	Powierzchnia w km ² I I 1939	Ludność						
		około 1860	około 1880	1900	1910	1921	1931	1939
		w tysiącach						
Warszawa*	141	158	383	594 ^b	781	937	1172	1289
Łódź**	59	26	48	253 ^b	408	452	605	672
Lwów***	67	68	110	150	196	219	312	318
Poznań**	77	51	65	110	150	169	245	272
Kraków*	48	50	66	85	143	184	219	259
Wilno***	105	60	90	139 ^b	181	129 ^c	195	209
Bydgoszcz**	75	22	34	47	53	88	117	141
Częstochowa*	48	9	21	38 ^b	73	80	117	138
Katowice**	42	8	13	32	43	50	126	134
Sosnowiec**	33	.	.	.	99	86	109	130
Lublin*	30	16	33	40 ^b	66	94	112	122
Gdynia**	66	.	.	.	0,9	1,3	30	120
Chorzów**	24	1 ^d	27 ^d	58 ^d	73 ^d	73 ^d	81	110
Białystok***	39	17	.	61 ^b	80	77	91	107

^a W każdorazowych granicach administracyjnych; bez wojska skoszarowanego. ^b 1897 r. ^c 1919 r. ^d Królewska Huta.

Uwaga. * oznacza miasta Generalnej Guberni; ** oznacza miasta włączone do Rzeszy; *** oznacza miasta zajęte przez ZSRR.

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny Polski, Londyn 1941.

W tabelicy 25 (fot. 17) z tego rocznika przedstawiono interesujące informacje dotyczące powierzchni i ludności wielkich miast w Polsce.

Dodajmy, że „Rocznik Statystyczny 1947” dane statystyczne wykorzystał z wydawnictw własnych Głównego Urzędu Statystycznego, a więc z Wiadomości Statystycznych, ze Statystyki Polski, Seria D, oraz – tam gdzie chodziło o dane porównawcze dla lat przedwojennych – z przedwojennych publikacji Urzędu. Ponadto korzystano z niepublikowanych jeszcze informacji statystycznych Urzędu, jak również z publikowanych i niepublikowanych informacji statystycznych zebranych przez inne władze, urzędy i instytucje. Ze względu na wielorakość źródeł podane zostały w tekście Rocznika uwagi wskazujące na

źródło, z którego zaczerpnięty został materiał statystyczny. Dane przedwojenne dla ziem odzyskanych czerpano z publikacji statystycznych niemieckich; dane dla b. Wolnego Miasta Gdańska – z publikacji gdańskich.

W tych tablicach, gdzie zamieszczono dane przedwojenne, odnoszą się – one o ile w poszczególnych przypadkach nie zaznaczono inaczej – do Polski w granicach przedwojennych.

3. Lata 1945–1989

3.1. Instytucje statystyki łódzkiej

Po przerwie wywołanej II wojną światową, w Łodzi, już w roku **1945** powołano ramy organizacyjne dla statystyki łódzkiej. Reaktywowano **Wydział Statystyczny** przy ówczesnym Zarządzie Miejskim m. Łodzi. Inicjatorem tego przedsięwzięcia był **prof. dr Edward Rosset** – zasłużony demograf i statystyk, ojciec łódzkiej statystyki.

Edward Rosset jak wcześniej było wspomniane w 1922 r. podjął pracę w Wydziale Statystyki Urzędu Miejskiego. Wkrótce został naczelnikiem tej placówki i kierował nią, z przerwą wojenną, aż do końca lat czterdziestych. Debiutem badawczym Edwarda Rosseta w Wydziale Statystyki był współudział autorski w opracowaniu pt. Statystyka m. Łodzi 1918–1920. Redaktorem tego obszernego dzieła był Edward Grabowski, profesor statystyki w Wolnej Wszechnicy Polskiej i poprzednik E. Rosseta na stanowisku naczelnika Wydziału.

Drugim ważnym przedsięwzięciem, stanowiącym kontynuację wcześniej wymienionego, było opracowywanie i wydawanie Rocznika statystycznego miasta Łodzi, najpierw za rok 1922, potem za dalsze lata. Sam Profesor Rosset pisał o tym wydawnictwie: „Wydawane przez Łódź, a przeze mnie redagowane roczniki statystyczne cieszyły się w kołach fachowych dużym uznaniem. Pamiętam, że prof. Stefan Szulc wyrażał się o nich nader pochlebnie, dla wielu innych miast stały się one wzorem chętnie naśladowanym. Do roku 1929 były to obszerne tomy, zawierające obok polskiego również tekst francuski. Od roku 1930, pod działaniem wielkiego kryzysu gospodarczego, przechodzi Łódź na Małe roczniki statystyczne, których ukazywanie się przerywa dopiero wybuch drugiej wojny światowej. Wznowiłem to wydawnictwo po skończonej wojnie, ogłaszając drukiem Rocznik statystyczny miasta Łodzi za lata 1945, 1946, 1947. W redagowanie roczników wkładałem od pierwszej chwili maksimum wysiłku,

zdając sobie sprawę, że w przyszłości stanowią one będą dokument historyczny o nieocenionej wartości”.

Cytowana publikacja uzyskała również wysoką ocenę czołowego niemieckiego statystyka okresu międzywojennego Georga von Mayr'a. Dziś można powiedzieć, że wspomniane wydawnictwa są dowodem na to, jak dużą wagę przywiązywano wówczas do gromadzenia danych statystycznych dotyczących różnych dziedzin życia dużego miasta. W zakresie statystyki ludnościowej znajdujemy w tych publikacjach często szerszy wachlarz informacji niż w analogicznych współcześnie ogłaszanych wydawnictwach. Stwierdzenie to można odnieść również do redagowanego przez E. Rosseta „Biuletynu Statystycznego Miasta Łodzi”, który ukazywał się w latach 1948–1950. Było to wydawnictwo o charakterze analityczno-źródłowym. Wydano łącznie około 300 zeszytów „Biuletynu”.

Hołdując własnej dewizie, iż: „za każdą liczbą kryje się problem, tylko trzeba go widzieć”, Edward Rosset w okresie międzywojennym nie poprzestawał na redagowaniu wydawnictw źródłowych. Korzystając z gromadzonych w Wydziale Statystyki danych przygotowywał w formie artykułów i książek opracowania analityczne, prezentujące różnorodne problemy dużego miasta przemysłowego. Będąc pracownikiem samorządu miejskiego poczuwał się do obowiązku zwracania uwagi na zagadnienia trudne, niekiedy bolesne, związane przede wszystkim z warunkami życia mieszkańców Łodzi. Nie będąc nigdy członkiem żadnej partii politycznej, prezentował w swych opracowaniach poglądy ideowo zbliżone wówczas do głoszonych przez PPS.

Systematyzując zagadnienia, którymi zajmował się w swych pracach w okresie międzywojennym Edward Rosset, można ująć je w następujących hasłach:

- przejawy patologii społecznej w wielkich miastach,
- warunki życia i sytuacja zdrowotna mieszkańców Łodzi,
- oblicze polityczne mieszkańców Łodzi.

Odrębne wątki badawcze, wykraczające swoim zakresem ponad tematykę łódzką, powstały w rezultacie zainteresowania Edwarda Rosseta wpływem wojny na kształtowanie stosunków i procesów ludnościowych oraz odrodzonymi po wojnie krajami bałtyckimi, w szczególności Estonią.

Z publikacji dotyczących przejawów patologii społecznej na uwagę zasługuje praca Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych, wydana w 1925 r. i rozwinięta następnie w postaci analizy porównawczej w opracowaniu zatytułowanym Alkoholizm w miastach polskich, przygotowanym na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w 58 większych miastach Polski. W tym samym nurcie bolesnych problemów wielkiego miasta mieściła się, wydana w roku 1931, praca pt. Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi, w której wy-

korzystane zostały źródła policyjne. Rozpatrując problem chorób wenerycznych, Edward Rosset wyrażał pogląd, że redukują one zdolność rozrodczą i tym samym mogą być istotnym czynnikiem depopulacyjnym.

Szeroki rozgłos zdobyła, wydana w 1926 r., książka zatytułowana Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi. Spis jej rozdziałów to swoisty katalog najważniejszych problemów ludnościowych i społeczno-gospodarczych miasta, w części i dziś aktualnych. Autor pokazał, w jaki sposób ówczesne władze miejskie próbowały rozwiązywać tak ważne zagadnienia, jak kwestia mieszkaniowa, infrastruktura komunalna, opieka nad dziećmi, zwalczanie wysokiej umieralności i alkoholizm. Problem powszechności takich chorób, jak gruźlica, dur brzuszny i nowotwory rozpatrywał Edward Rosset również w innych swoich pracach tego czasu, stanowiących wówczas i dziś ważny przyczynek dla badań epidemiologicznych.

Szczególnie dla historyków interesujące mogą być prace: Oblicze polityczne miasta Łodzi w świetle statystyki wyborczej (1927), Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych (1930) oraz Łódź w latach 1860–1870. Zarys historyczno-statystyczny (1928). W pierwszym z wymienionych opracowań analizie zostały poddane statystyki dotyczące wyborów do czterech kolejnych Dum Państwowych w latach 1906–1912 oraz wyborów do Rad Miejskich, Sejmu i Senatu w niepodległej Polsce. Po latach, sam Autor napisał, że: „Praca ta oznaczała próbę wyciągnięcia wniosków z kalejdoskopu zmieniających się raz po raz nastrojów wyborczych”.

Druga praca, wydana z rekomendacji Ludwika Krzywickiego przez Instytut Gospodarstwa Społecznego w Warszawie, jest przykładem pionierskiej, wzorcowej monografii demograficznej grupy społecznej dominującej liczebnie w strukturze miasta. W przedmowie do tego opracowania Edward Rosset pisał: „Jeżeli chcemy uwypuklić oblicze demograficzne wielkiego miasta, jeżeli chcemy wykryć zjawiska ludnościowe dokonujące się w tym środowisku, musimy zerwać z tradycyjnym badaniem stosunków ogólnodemograficznych i szukać odpowiedzi na interesujące nas pytania w demografii oddzielnych klas społecznych”.

Trzecia, wreszcie, z ostatnio wymienionych prac, nawiązuje tematycznie do badań i opisów przeszłości Łodzi prowadzonych w XIX w. przez Oskara Flatta.

Zwieńczeniem badań społeczno-demograficznych Edwarda Rosseta dotyczących Łodzi była publikacja przygotowana na dziesięciolecie niepodległości kraju i zatytułowana: Łódź. Miasto pracy. Była to jedna z monografii wielkich miast polskich, prezentujących swój dorobek w okresie Polski niepodległej, a także istniejące braki i perspektywy rozwoju. Sam tytuł opracowania był zamierzonym kontrapunktem dla określeń upowszechnionych przez dzieła literackie i stosowanych w odniesieniu do Łodzi. Chodzi tu o Reymontowską *Ziemię obiecaną* oraz *Złe miasto* Zygmunta Bartkiewicza.

Ważnym wydarzeniem w karierze badawczej Edwarda Rosseta był Jego udział w międzynarodowym kongresie demograficznym, który obradował w Rzymie w 1931 r. Było to europejskie spotkanie demografów, zorganizowane przez Włoski Komitet Badań Ludnościowych, pod przewodnictwem prof. Corrado Gini. Edward Rosset przedstawił na tym forum dwa referaty, mianowicie: „Prawa demograficzne wojny” oraz „Choroby weneryczne i wojna”. Po latach Autor napisał: „Pierwszy z wymienionych dwóch referatów wywołał na Kongresie duże poruszenie.. Zebrani byli poruszeni oryginalnością ujęcia zagadnienia, mianowicie dokonaniem przeze mnie uogólnieniem zjawisk demograficznych, które rodzi wojna i sformułowaniem na tej podstawie prawidłowości, które nazywałem prawami demograficznymi wojny. Nie mniejsze wrażenie wywarła ta praca w światowej literaturze statystycznej i demograficznej”. Tak więc, cytowany referat stanowił rekomendację wprowadzającą Edwarda Rosseta do europejskiego środowiska demograficznego. Widomym świadectwem tego faktu było członkostwo, od 1932 r., we wspomnianym już Włoskim Komitecie Badań Ludnościowych. Godzi się napisać nieco szerzej o losach wymienionego badacza i statystyka w okresie okupacji hitlerowskiej, który mimo ekstremalnych zagrożeń stworzył to co stanowi swoisty paradoks, możliwość rozszerzenia zasięgu statystyki łódzkiej po zakończonej wojnie.

Po wybuchu drugiej wojny światowej Edward Rosset stracił pracę, mieszkanie i zmuszony został do opuszczenia rodzinnego miasta. Wraz z żoną Zofią i dwojgiem dzieci – córką Ireną i synem Stefanem – nielegalnie przeniósł się do Warszawy, gdzie cały okres okupacji spędził w ukryciu, w największym niedostatku. „żyliśmy nielegalnie” – pisał po latach – „okupant odmówił nam nie tylko prawa do czci i godności ludzkiej ale i prawa do życia... Przez cały ten czas ślezczałem nad książką. W pracy naukowej znalazłem ratunek przed grożącym mi rozstrojem psychicznym. Profesor Szkoły Głównej Handlowej Andrzej Grodek, nie zważając na osobiste narażenie się, udostępnił mi księgozbiór tej uczelni. Miałem wyznaczony kontyngent: osiem tomów tygodniowo. Z przydziału tego korzystałem skwapliwie. Z bogatego księgozbioru wybierałem planowo pozycje potrzebne do przygotowania przyszłego wykładu uniwersyteckiego. Z wypożyczonych książek robiłem wyciągi wnoszone do zwykłych zeszytów szkolnych. W ciągu blisko pięciu lat przestudiowałem wszystkie co cenniejsze pozycje bibliograficzne”. Dodajmy, że Edward Rosset swobodnie czytał prace w pięciu językach obcych (angielski, rosyjski, niemiecki, francuski i włoski). Wprawdzie notatki z okupacyjnych lektur zaginęły w okresie Powstania Warszawskiego, ale zgromadzona wówczas wiedza przetrwała w doskonałej pamięci Profesora, dla której wszyscy znający Go byli pełni podziwu.

Motywację dla intensywnej pracy w ukryciu, podczas okupacyjnej tułaczki, można odnaleźć w innym wątku wspomnień E. Rosseta: „Mało miałem nadziei na to, że wojnę przetrwam, ale powiedziałem sobie, że gdybym szczęśliwym

zrządzeniem losu dożył wyzwolenia, to muszę być przygotowany na to, że podejmę pracę na istniejącym w moich marzeniach Uniwersytecie Łódzkim jako profesor statystyki”.

Lektury prac demograficznych, statystycznych i ekonomicznych nie były jedynym zajęciem badawczym Uczzonego w okresie okupacji. Na zlecenie władz Polski podziemnej przygotował w tym czasie (rok 1943) ekspertyzę podpisaną pseudonimem „inż. Edward Nieżyński”, dotyczącą struktury zawodowej ludności wiejskiej na ziemiach postulowanych na zachodzie, które po wojnie miały być włączone do Polski.

W następnych latach instytucje statystyki publicznej w łódzkim podlegały licznym zmianom organizacyjnym. W **1948 r.** utworzono w Urzędzie Wojewódzkim **stanowisko Inspektora Statystycznego**, co stało się załącznikiem terenowych organów statystycznych. W tym samym roku rozpoczęła się próba organizacji **Łódzkiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Statystycznego**. W **1950 r.** włączono stanowiska Wojewódzkich Inspektoratów Statystycznych do Wojewódzkich Komisji Planowania Gospodarczego i jednocześnie powołano **działy statystyki** w województwie.

Potrzeba informacji statystycznej z roku na rok odgrywała coraz większą rolę w funkcjonowaniu władz administracji państwowej oraz organizacji społeczno-politycznych. Z tego względu w **1953 r.** powstały **Wydziały Statystyki Prezydów Rad Narodowych**. W **1953 r.** powołano również **Sekcję Statystyczną w Łodzi** w ramach oddziałów **Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego**. Kolejnym przełomowym wydarzeniem w dziejach statystyki łódzkiej było utworzenie w **1962 r.**, na mocy Ustawy o organizacji statystyki państwowej, **Wojewódzkiego i Miejskiego Urzędu Statystycznego** oraz na szczeblu powiatowym – **Powiatowych Inspektoratów Statystycznych**. Ustawa ta wzmocniła centralizację badań statystycznych.

Istotne znaczenie dla rozwoju statystyki na ziemi łódzkiej miało uruchomienie w **1962 r.** **Wojewódzkiego Zakładu Techniki Statystycznej** – stacji maszyn licząco – analitycznych, która umożliwiła mechanizację prac statystycznych. W **1967 r.** ów zakład został przemianowany na **Wojewódzką Stację Techniki Statystycznej w Łodzi**, zaś w **1974 r.** na **Ośrodek Elektroniczny GUS w Łodzi**.

W **1967 r.**, ze względu na rosnące zapotrzebowanie na informacje w Miejskim oraz Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym utworzono tzw. „**Informatoria**”, zawierające zbiór wydawnictw i opracowań GUS oraz terenowych organów statystycznych.

W wyniku reformy podziału administracyjnego w **1975 r.** Miejski Urząd Statystyczny został przekształcony w **Wojewódzki Urząd Statystyczny w m. Łodzi**. Pierwszą siedzibą Urzędu w latach 1962–1975 był budynek przy ul. Piotrkowskiej 104.

Fotografia 18. Pierwsza siedziba Urzędu (1962–1975) ul. Piotrkowska 104, bud. F

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi

W 1975 r. Urząd pozyskał siedzibę przy ul. Kościuszki, w której mieścił się do 1994 r.

Fotografia 19. Druga siedziba Urzędu (1975–1994) ul. Kościuszki 83

Źródło: <http://fotopolska.eu>

W 1984 r. nastąpiła zmiana nazwy Urzędu na **Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi**.

3.2. Przegląd wybranych publikacji wydanych w latach 1945–1989

3.2.1. Roczniki Statystyczne Miasta Łodzi

Pierwszy rocznik statystyczny Łodzi, obejmujący lata 1945–1947, wydany po II wojnie światowej został opracowany przez Zarząd Miejski w Łodzi. Rocznik ten nawiązywał swym zakresem tematycznym do roczników wydawanych w okresie 1918–1939. Dzisiaj jest źródłem cennych danych za pierwsze lata po wojnie w zestawieniu z okresem przedwojennym. Opracowanie to prezentuje także wyniki ewidencyjnego spisu ludności z lipca 1945 r., sumarycznego spisu ludności z lutego 1946 r. oraz spisu dzieci i młodzieży z czerwca 1945 r.

Kolejny rocznik statystyczny został wydany w 1959 r. przez Wydział Statystyki przy Prezydium Rady Narodowej. Celem Małego Rocznika Statystycznego miasta Łodzi 1945–1958, według jego autorów, było spopularyzowanie rozwoju najważniejszych zagadnień życia gospodarczego i społecznego miasta.

Zwróćmy szczególną uwagę na pierwszy po II wojnie światowej „Rocznik Statystyczny miasta Łodzi 1945–1947” wydany przez Zarząd Miejski w Łodzi w 1949. W roczniku tym za okres trzech lat prezentowane były podstawowe informacje o mieście Łodzi ujęte w XXII, począwszy od planu m. Łodzi, meteorologię, spisy ludności, nieruchomości, zdrowia, a skończywszy na przemyśle, handlu, finansach publicznych oraz referendum z 30.VI.1946 r. i wyborach do Sejmu Ustawodawczego z dnia 19.I.1947 r. (pełny spis treści tego rocznika przedstawia załącznik 1).

Na fotografii 20 podany został stan ludności w latach 1914–1947, z której wynikają olbrzymie straty ludności łódzkiej w wyniku I i II wojny oraz okupacji w latach (1914–1918) oraz 1939–1945.

Na kolejnej fotografii 21 przedstawiona została dynamika rozwoju ludności wg miesięcy w latach po II wojnie światowej.

Fotografie 24 i 25 przedstawiają wybrane informacje z okresu 1945–1958 dotyczące Łodzi.

Fotografia 22 obejmuje ludność Łodzi na tle innych wielkich miast Polski w świetle danych spisu ludności z dnia 14 lutego 1946 r. wg płci i wieku.

Fotografia 20. Rozwój ludności Łodzi w latach 1914–1947

Okres	Data	Mała Łódź (w granicach przedwojennych)	Wielka Łódź	
Wojna i okupacja 1914 – 1918	1. VIII 1914	580 000		
	1915	423 035		
	1917	387,666		
	1918	341 829		
Okres między- wojenny	11. XI 1918	348 000	800 000	
	30. IX 1921 ^a	451 974		
	1. I 1924	485 707		
	1. I 1926	515 737		
	1. I 1928	545 766		
	1. I 1930	575 796		
	9. XII 1931 ^a	604 629		
	1. I 1934	627 017		
	1. I 1936	648 209		
	1. I 1938	669 402		
	1. IX 1939	680 000		
Wojna i okupacja 1939—1945	7. VII 1940	.	bez ghetta	z ghettem
	10. X 1940	.	495 564	654 564
	10. X 1941	.	454 646	610 646
	15. IV 1942	.	449 483	592 483
	10. X 1943	.	440 709	553 209
	10. VII 1944	.	433 148	516 148
	10. XII 1944	.	438 412	512 412
		.	361 622	362 499
Po wyzwoleniu	19. I 1945 ^b	250 000	300 000	
	1. VII 1945	348 000	410 000	
	1. I 1946	433 000	502 527	
	1. VII 1946	460 000	535 295	
	1. I 1947	474 000	551 653	
	1. VII 1947	480 000	558 564	
	1. I 1948	505 000	587 585	

^a Spis ludności. ^b Dzień oswobodzenia Łodzi.

Źródło: „Rocznik Statystyczny miasta Łodzi 1945–1947”, Zarząd Miejski w Łodzi, 1949.

Fotografia 21. Stan ludności Łodzi w latach 1945–1947

Miesiąc	Ewidencyjna liczba mieszkańców			
	ogółem	mężczyzn	kobiet	przeciętna za dany miesiąc
	Stan w końcu miesiąca			
1945				
Grudzień	502 527	214 262	288 265	.
1946				
Styczeń	508 048	217 467	290 581	505 287
Luty	512 744	220 069	292 675	510 396
Marzec	517 340	222 695	294 645	515 042
Kwiecień	524 132	226 248	297 884	520 736
Maj	529 341	228 858	300 483	526 736
Czerwiec	535 295	232 022	303 273	532 318
Lipiec	539 865	234 363	305 502	537 580
Sierpień	544 877	236 755	308 122	542 371
Wrzesień	548 465	238 291	310 174	546 671
Październik . . .	550 315	239 435	310 880	549 390
Listopad	551 832	240 400	311 432	551 073
Grudzień	551 653	240 415	311 238	551 742
1947				
Styczeń	552 655	241 015	311 640	552 154
Luty	553 048	241 526	311 522	552 851
Marzec	553 663	242 275	311 388	553 355
Kwiecień	555 326	243 336	311 990	554 494
Maj	556 776	243 751	313 025	556 051
Czerwiec	558 564	244 742	313 822	557 670
Lipiec	559 852	245 661	314 191	559 208
Sierpień	561 638	246 881	314 757	560 745
Wrzesień	564 891	248 639	316 252	563 264
Październik . . .	567 732	249 988	317 744	566 311
Listopad	572 123	251 898	320 225	569 927
Grudzień	575 312	253 532	321 780	573 717

Źródło: „Rocznik Statystyczny miasta Łodzi 1945–1947”, Zarząd Miejski w Łodzi, 1949.

Fotografia 22. Ludność wielkich miast według płci i wieku

Miasto	Liczba mieszkańców			Na 100 mężczyzn ile kobiet
	ogółem	mężczyzn	kobiet	
Łódź	496 929	212 164	284 765	134,2
Warszawa	478 755	198 771	279 984	140,8
Kraków	299 396	127 850	171 546	134,2
Poznań	267 978	119 322	148 656	124,5
Wrocław	170 656	70 437	100 219	156,4
Bydgoszcz	134 614	58 714	75 900	129,2
Katowice	128 290	56 693	71 597	126,3
Gdańsk	117 894	54 703	63 191	115,5
Chorzów	110 675	48 151	62 524	129,8
Zabrze	104 184	41 098	63 086	153,5
Częstochowa	101 255	43 139	58 116	134,7

Miasto	Ludność w wieku lat					
	poniżej 18		18—59		60 i więcej	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Łódź	130 946	26,3	320 985	64,6	44 998	9,1
Warszawa	124 735	26,1	311 003	64,9	43 017	9,0
Kraków	77 707	25,9	196 639	65,7	25 050	8,4
Poznań	72 520	27,1	172 312	64,3	23 146	8,6
Wrocław	37 071	21,7	110 065	64,5	23 520	13,8
Bydgoszcz	40 909	30,4	83 211	61,8	10 494	7,8
Katowice	37 794	29,5	80 971	63,1	9 525	7,4
Gdańsk	33 491	28,4	77 378	65,6	7 025	6,0
Chorzów	36 366	32,9	63 303	57,2	11 006	9,9
Zabrze	36 577	35,1	56 001	53,8	11 606	11,1
Częstochowa	29 885	29,5	62 475	61,7	8 895	8,8

Źródło: „Rocznik Statystyczny miasta Łodzi 1945–1947”, Zarząd Miejski w Łodzi, 1949.

Fotografia 23. „Rocznik Statystyczny Miasta Łodzi 1945–1947”,
„Mały Rocznik Statystyczny Miasta Łodzi 1945–1958”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 24. „Mały rocznik Statystyczny 1945–1958”

OBROT TOWAROWY			OBROT TOWAROWY				
B. SIEĆ USPOLECZNIENEGO HANDLU DETALICZNEGO W DNIU 31.XII 1956 R. WEDŁUG SPECJALNEGO BADANIA Z ROKU 1957 ^a			TABL. 129. SKLEPY WEDŁUG WIELKOŚCI SPRZEDAŻY W 1956 R.				
TABL. 128. SKLEPY WEDŁUG BRANŻ ORAZ PRZECIĘTNEJ SPRZEDAŻY NA 1 m ² POWIERZCHNI LOKALU SKLEPOWEGO ^b			Sklepy o przeciętnej sprzedaży miesięcznej				
Branż e	Sklepy Kioski w dniu 31. XII 1956	Przeciętna miesięczna sprzedaż na 1 m ² w zł.	do 100	101– 200	201– 300	301 i więcej	
OGÓŁEM			W LICZBACH BEZWZGLĘDNYCH				
w tym:	1 584	×	730	650	281	307	
Spożywczo-kolonialna	631	5 361					
Nabiałowo-pekarska	63	4 016					
Piekarska	52	2 920					
Mięsno-wędliniarska	270	6 377					
Warzywno-owocowa	60	1 746					
Winno-cukiernicza	43	2 602					
Winno-spiżarska	27	4 061					
Włókniennicza	123	6 521					
Odzieżowa	115	5 344					
Pasmanteryjna	31	3 346					
Obuwnicza	52	7 255					
Meblarska	12	—					
Perfumeryjna	42	2 171					
Mydlarsko-farbiarska	49	2 925					
Artykułów gosp. domowego	47	1 829					
Księgarska	47	1 054					
Papiernicza	35	2 081					
Apteki	52	1 579					
Sklepy komisowe	20	2 289					
^a Badaniem objęto 91,6% ogólnej liczby sklepów współpracujących			W ODSETKACH				
^b Bez explicite			37,2	33,2	14,1	15,5	
			w tym:				
			Spożywczo-kolonialna	24,2	40,3	19,3	16,2
			Mięsno-wędliniarska	18,9	40,4	20,0	20,7
			Włókniennicza	11,4	34,1	24,4	30,1
			Odzieżowa	20,9	43,5	17,4	18,2
			Obuwnicza	11,6	44,2	17,3	26,9

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 25. „Mały rocznik Statystyczny 1945–1958”

MIESZKALNICTWO					MIESZKALNICTWO					
TABL. 154. MIESZKANIA, IZBY I LUDNOŚĆ WEDŁUG SPISÓW Z LAT 1921–1950					TABL. 156. MIESZKANIA WEDŁUG WIELKOŚCI					
Stan w dniu	Mieszkańs	Izby	Ludność		Mieszkania o liczbie izb					
MIASTO ŁÓDŹ W GRANICACH PRZEDWOJENNYCH					Data spisu lub szacunku	Razem				
						1	2	3	4	5 więcej
30. IX. 1921	108 202	195 000	446 726		30. IX. 1921	108 202	64 557	21 514	10 701	11 430
9. XII. 1931	145 174	244 449	599 041		9. XII. 1931	145 174	91 621	27 988	13 040	12 525
MIASTO ŁÓDŹ W GRANICACH OBECNYCH					14. II. 1946	149 314	72 588	46 920	18 599	11 207
14. II. 1946	149 314	272 447	490 134		3. XII. 1950	172 165	83 506	54 232	22 400	12 027
3. XII. 1950	172 165	313 024	603 519		31. XII. 1957 ^a	183 208	82 720	56 678	28 656	13 154
^a Bez ludności zamieszkałej w zakwaterowaniu zbiorowym					ODSETKI					
TABL. 155. PRZECIĘTNA LICZBA OSÓB NA MIESZKANIE I IZBĘ WEDŁUG SPISÓW Z LAT 1921–1950					30. IX. 1921	100	59,7	19,9	9,9	10,5
Mieszkania	1921	1931	1946	1950	9. XII. 1931	100	63,1	19,3	9,0	8,6
PRZECIĘTNA LICZBA OSÓB NA MIESZKANIE					14. II. 1946	100	48,6	31,4	12,5	7,5
Ogółem	4,13	4,13	3,28	3,51	3. XII. 1950	100	48,5	31,4	13,0	7,1
1-izbowe	3,60	3,83	2,60	2,85	31. XII. 1957 ^a	100	45,2	32,0	15,6	7,2
2-izbowe	4,52	4,38	3,44	3,61	^a Szacunek					
3-izbowe	4,93	4,68	4,11	4,29						
4-izbowe	5,32	4,97	5,02	5,44						
5-izbowe	5,57	5,28	6,13	6,99						
6-izbowe	5,57	5,58	7,56	6,20						
7 i więcej izbowe	6,33	6,06	11,15	9,60						
PRZECIĘTNA LICZBA OSÓB NA IZBĘ										
Ogółem	2,29	2,45	1,80	1,95						
1-izbowe	3,60	3,83	2,60	2,85						
2-izbowe	2,26	2,19	1,72	1,81						
3-izbowe	1,64	1,56	1,37	1,43						
4-izbowe	1,33	1,24	1,25	1,36						
5-izbowe	1,11	1,06	1,23	1,40						
6-izbowe	0,93	0,93	1,26	1,37						
7 i więcej izbowe	0,96	0,80	1,48	1,32						

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Serię wydawanych corocznie roczników statystycznych miasta rozpoczyna „Rocznik Statystyczny Miasta Łodzi 1946–1965”. Opracowanie, redagowane przez Miejski Urząd Statystyczny w Łodzi, ukazywało się aż do reformy podziału administracyjnego w 1975 r. Ostatni rocznik z tej serii ukazał się w roku 1974 r.

W rocznikach tych zakres prezentowanych danych został poszerzony o informacje ze statystyki życia gospodarczego: przemysłu, budownictwa, inwestycji, środków trwałych, a także handlu i cen.

Fotografia 26. Roczniki Statystyczne Miasta Łodzi

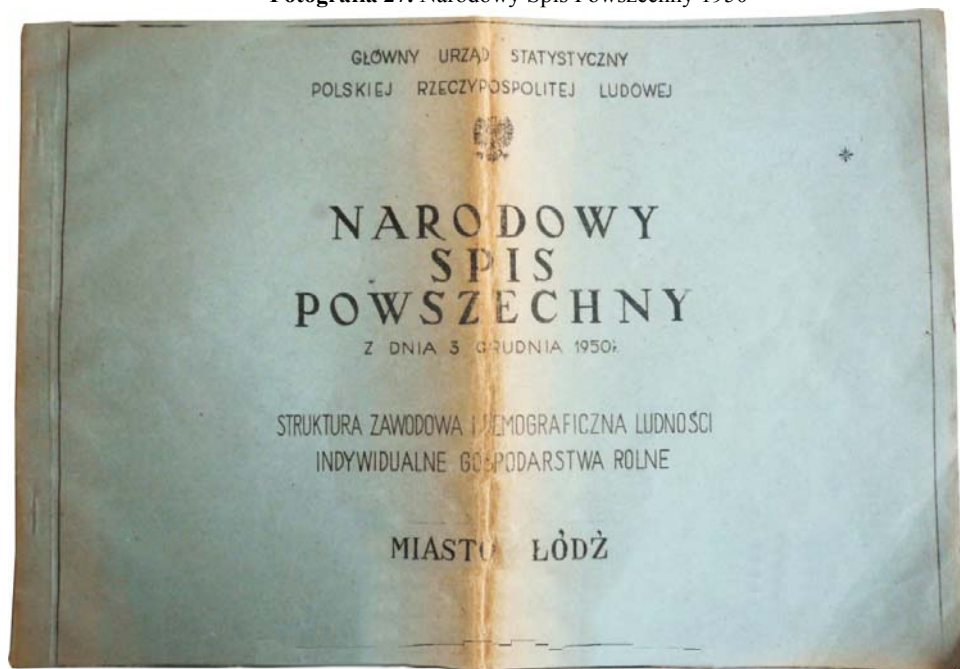
Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

3.2.2. Narodowe Spisy Powszechne 1950, 1960, 1970, 1978, 1988

Spisy powszechne stanowią podstawowe źródło informacji o rzeczywistej liczbie ludności miasta, jej strukturze demograficznej i społeczno-ekonomicznej, a także o sytuacji mieszkaniowej. Są zatem niezwykle istotnym elementem statystyki Łodzi. Spisy powszechne w powojennej Polsce realizowane były zgodnie z zaleceniami międzynarodowymi (Biura Statystycznego ONZ) na ogół w cyklu dziesięcioletnim (koniec dekady).

Pierwszy spis ludności po II wojnie światowej odbył się w 1950 r. Warto jednak wspomnieć o spisie sumarycznym z lutego 1946 r. Spis ten, choć przeprowadzony jeszcze w warunkach intensywnych ruchów wędrowkowych ludności, dał podstawowe dane o zaludnieniu.

Fotografia 27. Narodowy Spis Powszechny 1950

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Wyniki spisu były opracowane w całości przez Główny Urząd Statystyczny i dostępne tylko w publikacji prezentującej dane o ludności wszystkich województw, powiatów i gmin w Polsce. Odnajdziemy w niej również dane o ludności Łodzi, m.in. o jej strukturze narodowościowej.

Powszechny spis ludności przeprowadzony w grudniu 1950 r. poza podstawowymi danymi o ludności miasta, dostarczył także informacji o miejscu zamieszkania ludności bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej –

w końcu sierpnia 1939 r. Spis ten ujawnił rezultaty przemieszczeń ludności wywołanych wojną, zmianami granic Polski oraz repatriacji.

Kolejne spisy przeprowadzone w odstępach dziesięcioletnich odbyły się w 1960 oraz 1970 r.

Do spisu powszechnego w 1970 r. włączone zostało po raz pierwszy badanie dzietności kobiet przeprowadzone metodą reprezentacyjną na losowo wybranej grupie kobiet.

W 1978 r. przyspieszono datę spisu ze względu na chęć zharmonizowania zbieranych danych z cyklami 5-letniego planowania społeczno-gospodarczego oraz w związku ze zmianą podziału administracyjnego w 1975 r. W ramach tego spisu odbyły się również badania reprezentacyjne obejmujące 10% ludności, dotyczące migracji oraz dojazdów do pracy i szkoły.

Następny spis odbył się w 1988 r.

Fotografia 28. „Narodowy Spis Powszechny z dnia 8 XII 1979”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 29. „Spis Powszechny z dnia 6 XII 1960”

TABL. 1. LUDNOŚĆ WEDŁUG ROKU URODZENIA I PŁCI									
Lp.	Rok urodzenia (wiek) Dla 1960 i 1959 r. — również miesiące	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Lp.	Rok urodzenia (wiek)	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
		1	2	3			1	2	3
1	OGÓŁEM	709698	323169	386529	34	1955 — 1951 (5 — 9 lat) . . .	70754	36325	34429
2	1960 — 1956 (0 — 4 lat) . . .	57010	29190	27820	35	1955 (5 lat)	13766	7118	6648
3	1960 (mniej niż 1 rok) . . .	8583	4285	4298	36	1954 (6 lat)	13913	7163	6750
	Miesiące:				37	1953 (7 lat)	14173	7205	6968
4	XII (od 1 do 5 XII)	109	51	58	38	1952 (8 lat)	14301	7399	6902
5	XI	627	320	307	39	1951 (9 lat)	14601	7440	7161
6	X	656	331	325	40	1950 — 1946 (10 — 14 lat) . .	70139	35584	34555
7	IX	681	323	358	41	1950 (10 lat)	13974	7133	6841
8	VIII	728	365	363	42	1949 (11 lat)	13231	6653	6578
9	VII	833	413	420	43	1948 (12 lat)	13950	7126	6824
10	VI	746	367	379	44	1947 (13 lat)	13775	7026	6749
11	V	852	419	433	45	1946 (14 lat)	15209	7646	7563
12	IV	848	446	402	46	1945 — 1941 (15 — 19 lat) . .	43476	21537	21939
13	III	879	435	444	47	1945 (15 lat)	8893	4500	4393
14	II	842	427	415	48	1944 (16 lat)	8204	4045	4159
15	I	776	386	390	49	1943 (17 lat)	8638	4277	4361
16	Miesiąc nieustalony	6	2	4	50	1942 (18 lat)	8727	4334	4393
17	1959 (1 rok)	10541	5451	5090	51	1941 (19 lat)	9014	4381	4633
	Miesiące:				52	1940 — 1936 (20 — 24 lat) . .	41272	17000	24272
18	XII	755	392	363	53	1940 (20 lat)	7332	2769	4563
19	XI	781	421	360	54	1939 (21 lat)	6951	2286	4665
20	X	801	415	386	55	1938 (22 lata)	8093	3287	4806
21	IX	844	450	394	56	1937 (23 lata)	9135	4214	4921
22	VIII	870	444	426	57	1936 (24 lata)	9761	4444	5317
23	VII	907	463	444	58	1935 — 1931 (25 — 29 lat) . .	54547	25301	29246
24	VI	867	448	419	59	1935 (25 lat)	10149	4753	5396
25	V	976	513	463	60	1934 (26 lat)	10288	4758	5530
26	IV	924	485	439	61	1933 (27 lat)	10466	4867	5599
27	III	977	512	465	62	1932 (28 lat)	11450	5347	6103
28	II	859	412	447	63	1931 (29 lat)	12194	5576	6618
29	I	930	472	458					
30	Miesiąc nieustalony	50	24	26					
31	1958 (2 lata)	11981	6124	5857					
32	1957 (3 lata)	12711	6550	6161					
33	1956 (4 lata)	13194	6780	6414					

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 30. „Spis Powszechny z dnia 6 XII 1960”

PRZEGŁĄD OGÓLNY

Lp.	Wyszczególnienie	Ludność				
		ogółem	mężczyźni	kobiety	według głównego źródła utrzymania	
					w rolnictwie	poza rolnictwem ^a
		1	2	3	4	5
1	M. ŁÓDŹ 1950 ^b	620183	274335	345848	10535	609648
2	1950 ^c	620273	274379	345894	10580	609693
3	1960 ^e	709698	323169	386529	10654	699044
	Dzielnice:					
4	Śródmieście	161732	72128	89604	953	160779
5	Polesie	133775	60719	73056	2365	131410
6	Bałuty	170733	79682	91051	2286	168447
7	Widzew	84225	38465	45760	2690	81535
8	Górna	159233	72175	87058	2360	156873

^a Łącznie z ludnością utrzymującą się ze źródeł niezarobkowych (bez osób będących na dożywociu, zaliczonych do utrzymujących się z rolnictwa).

^{b, c} Wyniki spisu opracowane według podziału administracyjnego z dnia: b — 15 V 1951 r. c — 1 I 1962 r.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 31. „Uwagi analityczne do wyników wstępnych NSP 1970”

TABL.4/I. LUDNOŚĆ ORAZ GĘSTOŚĆ ZAŁUDNIENIA W ŁODZI WEDŁUG DZIELNIC			
WYSZCZEGÓLNIENIE	Ludność		Gęstość zaludnienia na 1 km ²
	w tysiącach	1960=100	
M. ŁÓDŹ 1960	710,5	100,0	3 344
..... 1970	761,8	107,2	3 554
Dzielnice:			
BAŁUTY 1960	170,8	100,0	2 659
..... 1970	218,8	128,1	3 437
GÓRNA 1960	159,2	100,0	3 049
..... 1970	206,3	129,6	3 920
POLESIE 1960	133,8	100,0	3 561
..... 1970	124,3	92,9	3 286
ŚRÓDMIEŚCIE 1960	161,7	100,0	24 321
..... 1970	132,2	81,8	19 358
WIDZEW 1960	85,0	100,0	1 633
..... 1970	80,2	94,4	1 502

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 32. „Narodowy Spis Powszechny 1978 r., wyniki ostateczne”

WYSZCZEGÓLNIENIE	OGÓŁEM		
	OGÓŁEM	MEZCZYZNI	KOBIETY
	1	2	3
OGÓŁEM	823200	380250	442950
WEDŁUG WIEKU:			
0 - 4 LAT	53970	27200	26770
5 - 9	44140	23000	21140
10 - 14	38930	20090	18840
15 - 19	52460	26260	26200
20 - 24	84270	40790	43480
25 - 29	82240	39880	42360
30 - 34	67830	33060	34770
35 - 39	45620	21270	24350
40 - 44	49970	23250	26720
45 - 59	174410	78070	96340
60 LAT I WIECEJ	129080	47240	81840
NIE USTALONYM	280	140	140

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 33. „Narodowy Spis Powszechny z dnia 6 XII 1988 r., Ludność, Warunki mieszkaniowe”

1			
TABL. 1. WAŻNIEJSZE DANE O LUDNOŚCI I WARUNKACH MIESZKANIOWYCH NA PODSTAWIE SPISÓW*			
Wyszczególnienie	1970	1978	1988
LUDNOŚĆ			
OGÓŁEM	774518	835793	854261
spis 1978 = 100	92,7	100,0	102,2
mężczyźni	359017	385953	392726
kobiety	415501	449840	461533
Na 100 mężczyzn przypada kobiet	116	117	118
Struktura ludności według wieku w %:			
0—17 lat	23,8	20,2	22,6
18—59	60,9	64,0	58,3
18—29	20,5	23,0	14,5
30—59	40,4	41,0	43,8
60 lat i więcej ^{b, c}	15,3	15,8	19,1
Struktura ludności według źródeł utrzymania w %:			
czynni zawodowo	53,5	53,2	47,3
poza rolnictwem	52,4	52,2	46,3
w rolnictwie	1,1	1,0	1,0
bierni zawodowo	46,5	46,8	52,7
posiadający wyłącznie niezarobkowe źródło	13,4	18,6	24,2
utrzymywani	33,1	28,2	28,5
Na 100 czynnych zawodowo przypada biernych	87	88	111
Ludność w wieku 15 lat i więcej	635985	695563	692965
według poziomu wykształcenia w %:			
wyższe	4,9	7,5	10,3
średnie	20,4	28,3	32,8
zasadnicze zawodowe	55,4	54,7	17,0
podstawowe			35,7
pozostałe i nie ustalone	19,3	9,5	4,2

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

3.2.3. Publikacje okolicznościowe

W ramach działalności publikacyjnej instytucje statystyki publicznej odnotowały ważne daty dotyczące miasta i regionu. W roku 1973 Miejski Urząd Statystyczny Miasta Łodzi, z okazji 550 rocznicy nadania Łodzi praw miejskich praw miejskich oraz 150-lecia Łodzi przemysłowej wydał Album Statystyczno-Gospodarczy zatytułowany „**550 lat miasta Łodzi**”. Komitetowi redakcyjnemu przewodniczył ówczesny dyrektor Urzędu Stanisław Kwiatkowski. Album, obok prezentowanego w popularnej formie graficzno-opisowej rozwoju oraz przemian społeczno-gospodarczych miasta (głównie w okresie powojennym), przedstawiał także historię powstania Łodzi.

Fotografia 34. Album Statystyczno-Gospodarczy
zatytułowany „550 lat miasta Łodzi”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi

W latach 70., oprócz ukazującego się do 1974 r. rocznika miasta Łodzi, ukazywały się publikacje rocznicowe z danymi o mieście. Pierwsza z nich „**Łódź 1945–1975**” została wydana przez ówczesny Miejski Urząd Statystyczny w Łodzi. Pięć lat później kontynuację tej publikacji pod tytułem „**Łódź w 35-leciu PRL**”, wydał Wojewódzki Urząd Statystyczny wraz z Urzędem Miasta Łodzi. Natomiast w 40-tą rocznicę wyzwolenia Łodzi ukazała się publikacja „**Łódź w 40-leciu PRL**”.

Fotografia 35. „Łódź 1945–1975”, „Łódź w 35-leciu PRL”, „Łódź w 40-leciu PRL”

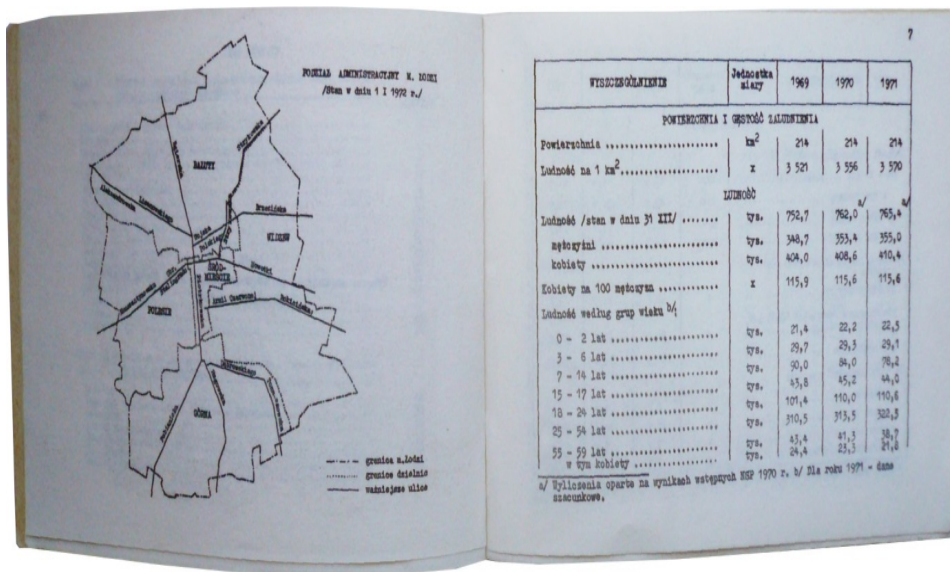
Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 36. „Miasto Łódź 1969–1973 – rozwój społeczno-gospodarczy w okresie rad narodowych”, „Miasto Łódź 1969–1972 – rozwój społeczno-gospodarczy w okresie V kadencji Sejmu PRL”

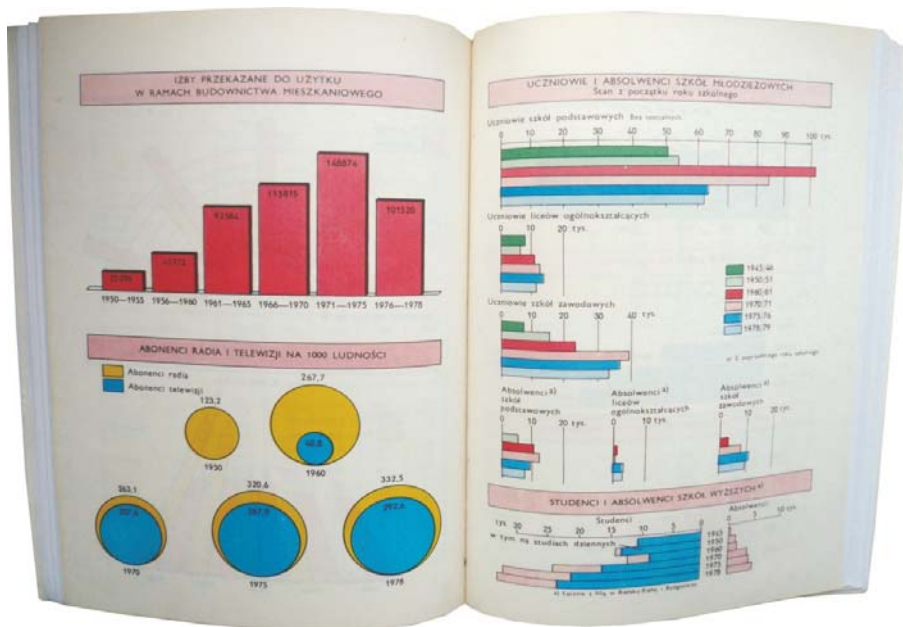
Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 37. „Miasto Łódź 1969–1972 – rozwój społeczno-gospodarczy w okresie V kadencji Sejmu PRL”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 38. „Łódź w 35-leciu PRL”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 39. „Łódź w 40-leciu PRL”

ŁÓDŹ-CZTERY ROCZNICE PRL				
WYSZCZEGÓLNIENIE	1954	1964	1974	1984 ^{a/}
LUDNOŚĆ				
Ludność w tys.	669,0	739,6	787,0	848,6
mężczyźni	303,0	342,5	364,3	389,9
kobiety	366,0	397,1	422,7	458,7
Liczba kobiet na 100 mężczyzn	120,7	115,9	116,0	117,6
Wskaźniki ruchu naturalnego /na 1000 ludności/:				
urodzenia żywe	23,3	10,5	12,2	14,6
zgony	9,5	7,9	10,4	12,5
przyrost naturalny	13,8	2,6	1,8	2,1
małżeństwa	11,4	6,7	10,0	8,6
rozwoły	1,6	1,6	2,8	•
Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych ..	74,6	44,2	24,0	24,3
Gęstość zaludnienia na 1 km ² powierzchni	3156	3484	3672	3960
Zgony wg niektórych przyczyn /na 10 tys. ludności/:				
choroby zakaźne	8,1 ^{b/}	5,3	1,3	0,9
nowotwory	12,3 ^{b/}	21,0	20,2 ^{c/}	24,3
choroby narządów krążenia	25,8 ^{b/}	18,0	22,1 ^{c/}	65,2
choroby narządów oddechowych	9,2 ^{b/}	3,2	3,9	5,9
choroby narządów trawienia	7,1 ^{b/}	3,1	3,2	3,0

a/ Dane za 1983 r. b/ Dane za 1955 r. c/ Dane za 1973 r.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 40. „Łódź w 40-leciu PRL”

ŁÓDŹ-CZTERY ROCZNICE PRL (cd.)				
WYSZCZEGÓLNIENIE	1954	1964	1974	1984 ^{b/}
HANDEL I USŁUGI				
Punkty sprzedaży detalicznej ogółem	3684	3997	4129	4748
w tym sklepy	2636	2868	2710	2899
Powierzchnia uspołecznionych sklepów w tys. m ²			260,4	309,3
Zakłady gastronomiczne	145	153	192	287
Miejsca w uspołecznionych zakładach gastronomicznych w tys.	8,0	11,4	15,7	18,6
Udział w % sprzedaży artykułów nie- żywnościowych w wartości sprzedaży detalicznej ogółem przez jednostki gospodarki uspołecznionej	44,9 ^{b/}	56,5	55,1	54,8
Dostawy niektórych towarów na zaopatrzenie rynku :	Na 1 mieszkańca			
Mąka pszenna w kg	16,2	15,6	11,5	27,2
Kasze i płatki w kg	4,5	3,3	4,0	5,2
Pieczywo w kg	92,3	88,4	65,4	60,2
Mięso i wędliny w kg	39,6	39,3	40,3 ^{c/}	35,7 ^{c/}
Konserwy mięsne w kg	0,7	0,9	2,6	1,2
Tłuszcze roślinne w kg	1,4	5,6	5,6	4,2
Masło w kg	5,3	4,9 ¹	5,8	7,5
Mleko w l	61,1	67,3	80,7	92,8
Jaja w szt	99,7	112,2	87,6	131,3

a/ Dane za 1983 r. b/ Dane za 1955 r. c/ Bez wyrobów garmażeryjnych

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 41. „Łódź w 40-leciu PRL”

24	ŁÓDŹ-CZTERY ROCZNICE PRL (cd.)				
	WYSZCZEGÓLNIENIE	1954	1964	1974	1984 ^{a/}
	HANDEL I USŁUGI /dok./				
	Dostawy niektórych towarów na zaopatrzenie rynku :	Na 1 mieszkańca /dok./			
	Cukier w kg	24,7	25,9	29,2	25,3
	Tkaniny bawełniane w m	9,7	7,4	5,9	7,1
	Tkaniny wełniane w m	2,2	1,8	2,2	2,5
	Tkaniny jedwabne w m	3,3	3,0	3,2	3,2
	Obuwie skórzane w parach	1,3	1,7	2,6	2,4
	Na 10000 ludności				
	Odbiorniki radiowe w szt	301,2	221,6	511,6	556,3
	Odbiorniki telewizyjne w szt	-	228,4	371,5	241,2
	Motocykle i skutery w szt	21,6	59,7	11,3 ^{b/}	15,1 ^{b/}
	Pralki domowe w szt	27,9	172,9	115,1	178,5
	Lodówki domowe w szt	6,5	98,8	237,1 ^{c/}	100,6 ^{c/}
	Odkurzacze elektryczne w szt	-	164,2	177,5	256,7
	Maszyny do szycia w szt	36,0	40,0	82,3	64,5
	GOSPODARKA MIESZKANIOWA I KOMUNALNA				
	Efekty uspołecznionego budownictwa miesz- kaniowego:				
	mieszkania	802	6635	8972	3582
	izby	2708	10059	30140	11870
	powierzchnia użytkowa mieszkań w m ²	-	-	423039	105949

a/ Dane za 1983 r. b/ Bez motorowerów. c/ Chłodziarki i zamrażarki domowe.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 42. „Łódź w 40-leciu PRL”

28
ŁÓDŹ-CZTERY ROCZNICE PRL (cd.)

WYSZCZEGÓLNIENIE	1954	1964	1974	1984 ^{a/}
SZKOLNICTWO I WYCHOWANIE /dok./				
Absolwenci szkół wyższych	2437	1620	4354	4413
Kadra naukowo-dydaktyczna w szkołach wyższych	1780 ^{b/}	1874	3687	4357
KULTURA I SZTUKA				
Biblioteki publiczne :				
woluminy w tys.	247,0	579,7	1561,5	2384,7
czytelnicy w tys.	27,0	79,1	179,5	169,6
wypożyczenia w tys.	705,1	1754,3	3691,9	3227,7
Miejsca na widowni :				
w kinach	8157	10800	12100	10956
w teatrach i instytucjach muzycznych ...	4757	5558	6133	5773
Widzowie ogółem w tys. :				
w kinach	6327,0	5371,6	4716,7	3421,7
w teatrach i instytucjach muzycznych ...	1757,9	1664,2	1368,0	1312,3
Abonenci na 1000 ludności :				
radia	158,8	268,9	262,8	340,7
telewizji	-	115,8	259,8	319,5

^{a/} Dane za 1993 r. ^{b/} Dane za 1956 r.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

3.2.4. Inne publikacje

W 1958 r. Wydział Statystyki wydał opracowanie pt. „Statystyka Miasta Łodzi”, którego pierwszą częścią była „Meteorologia” opisująca zjawiska atmosferyczne tj. temperatura powietrza, opady, kierunki wiatru, ciśnienie atmosferyczne i zachmurzenie na ziemi łódzkiej w przekroju rocznym i miesięcznym. Warte uwagi jest „Sprawozdanie za rok 1947” dotyczące Towarzystw Kolonii i Półkolonii w Łodzi. Można znaleźć tam informacje na temat dostępnego inwentarza, liczby uczestników kolonii, ilości turnusów, zestawienia wpływów i wydatków kolonijnych. Swoją działalność statystyczną prowadziło także Polskie Towarzystwo Ekonomiczne w Łodzi. W publikacji z roku 1972 zatytułowanej „Gospodarka komunalna wielkiego miasta na przykładzie Łodzi” poruszono problem rozwoju gospodarki komunalnej miasta.

Fotografia 43.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

W latach 1945–1989 powstało szereg publikacji statystycznych dotyczących miasta. Oto kilka przykładów:

VII. Ludność.

a) Liczba mieszkańców.

Rok	Ludność Łodzi	Rok	Ludność Łodzi	Rok	Ludność Łodzi
		liczby średnie roczne			
1915	450 668	1922	462 614	1929	584 473
1916	439 597	1923	481 807	1930	590 892
1917	387 666	1924	494 486	1931	598 519
1918	341 829	1925	507 977	1932	609 642
1919	433 472	1926	527 615	1933	617 158
1920	432 881	1927	548 677	1934	626 850
1921	451 974	1928	569 541	1935	636 249

b) Podział ludności według płci.

Rok	Liczba mieszkańców		Na 100 mężczyzn przypada kobiet
	Ogółem	w tym	
		mężczyzn	kobiet

Spisy ludności

1897	314 090	153 100	160 920	105
1915	423 035	185 816	237 219	128
1918	341 829	144 932	196 897	136
1921	451 974	204 898	247 076	121
1931	604 629	278 268	326 361	117

Rejestracja bieżąca

1. I. 1932	605 028	278 468	326 560	117
1. I. 1933	614 255	283 036	330 319	116
1. I. 1934	626 060	283 563	336 497	118
1. I. 1935	633 641	287 902	345 739	120
1. I. 1936	638 857	290 618	348 239	120

7

Fotografia 44. „Mały Rocznik Statystyczny Miasta Łodzi 1937”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

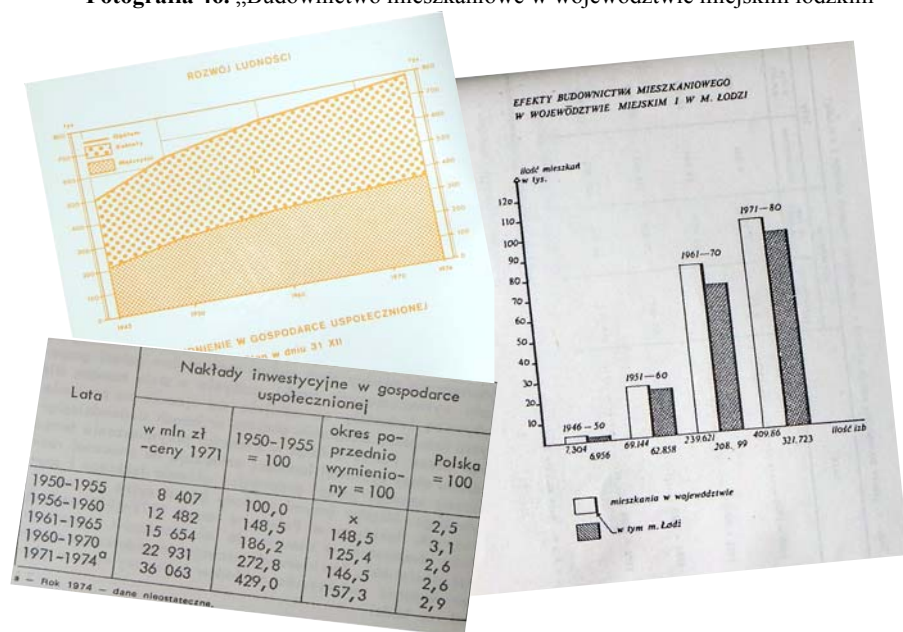
Fotografia 45. „Mały Rocznik Statystyczny Miasta Łodzi 1945–1958”

LUDNOŚĆ					
A. LUDNOŚĆ WEDŁUG EWIDENCJI MELDUNKOWEJ					
TABL. 7. POWIERZCHNIA MIASTA, LUDNOŚĆ I GĘSTOŚĆ ZAŁUDNIENIA WEDŁUG DZIELNIC					
Dzielnice miasta	Powierzchnia w ha	Ludność w dniu 31. XII		Gęstość zaludnienia na 1 ha	
		1956	1958	1956	1958
m. Łódź	21 201	688 172	702 718	32,5	33,1
Śródmieście	565	111 624	112 683	197,6	199,4
Polesie	3 123	125 617	128 573	40,2	41,2
Bałuty	3 157	123 068	126 275	39,0	40,0
Staromiejska	3 382	98 919	105 669	29,2	31,2
Chojny	2 896	111 097	111 448	38,4	38,5
Ruda	3 397	78 311	78 171	23,1	23,0
Widzew	4 681	39 536	39 899	8,4	8,5

TABL. 8. LUDNOŚĆ WEDŁUG PŁCI				
Stan w dniu 31. XII				
Lata	Razem	Mężczyźni	Kobiety	Na 100 mężczyzn przypada kobiet
1945	502 527	214 262	288 265	134
1946	551 653	240 415	311 238	129
1947	575 312	253 532	321 780	127
1948	600 608	265 881	334 727	126
1949	622 495	277 935	344 560	124
1950	625 050	281 143	343 907	122
1951	639 530	286 157	353 373	123
1952	647 574	292 392	355 182	122
1953	659 115	298 538	360 577	121
1954	669 384	303 327	366 057	121
1955	684 143	311 142	373 001	120
1956	688 172	313 925	374 247	119
1957	694 353	318 159	376 194	118
1958	702 718	322 870	379 848	118

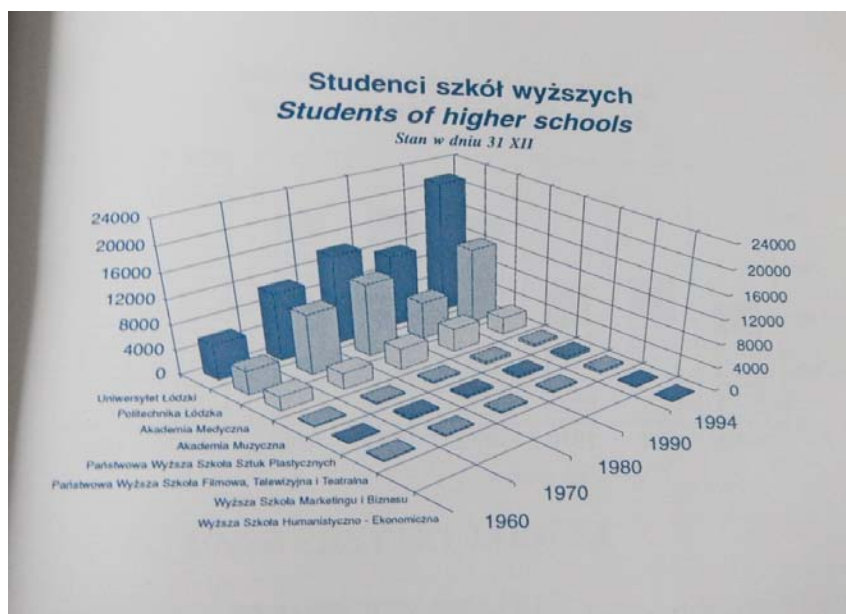
Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 46. „Budownictwo mieszkaniowe w województwie łódzkim”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 47. „50 lat szkolnictwa wyższego w Łodzi”

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 48. „Gospodarka komunalna wielkiego miasta na przykładzie Łodzi”

Tablica 5

WYPOSAŻENIE MIAST W NIEKTÓRE URZĄDZENIA USŁUGOWE
/ŁÓDŹ=100/ W ODEWEKACH

MIASTA I REJONY	Odsiek jezdni o nawierzchni utwardzonej		Łóżka hotelowe na 10 tysięcy mieszkańców		Prywatni abonenci telefonów na 10 tysięcy mieszkańców		Łóżka szpitalne bez przychodni na 10 tysięcy mieszkańców		Powierzchnia składowa uspołecznionych na 1 tysiąc mieszkańców		Miejsca w przedsiębiorstwach gastronomicznych na 1 tysiąc mieszkańców		Miejsca w kinach na 1 tysiąc mieszkańców	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970
POLSKA	124,5	124,4	x	x	x	x	x	x	x	x	142,3	149,6	x	x
Warszawa ...	137,8	116,2	302,7	334,4	319,1	382,8	134,6	113,8	x	115,5	207,1	201,5	153,9	137,2
Kraków	166,9	154,0	273,2	215,1	159,1	148,1	145,5	116,1	x	88,6	228,8	201,6	119,6	100,0
Łódź	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Wrocław	272,4	214,5	197,3	252,4	181,7	193,7	121,0	107,3	x	99,7	145,5	138,5	153,3	126,7
Poznań	129,2	107,4	257,1	214,2	140,0	164,6	112,8	102,3	x	95,6	213,5	177,0	117,7	103,1
woj. śląskie	143,2	120,8	158,9	191,3	x	x	x	x	x	x	183,3	167,7	145,3	140,1
woj. katowickie	161,1	148,5	98,2	101,6	x	x	x	x	x	x	200,6	200,5	150,1	152,7

Źródło: Rocznik Statystyczny 1971, ss. 69, 450, 454, 370, 542, 381, 383, 530; Rocznik Statystyczny Gospodarki Mieszkaniowej i Komunalnej 1965, ss. 63 i 345.

Uwaga: symbolem "x" oznaczono w tablicy miejsca, w których obliczone wskaźniki byłyby w dużej mierze poszerzone sensu merytorycznego, lub też gdy, z uwagi na odmienny sposób liczenia, byłoby w czasie ile porównywalne lub nieporównywalne w ogóle.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 49. „Łódź 1945–1975”

Działy gospodarki narodowej	Zatrudnienie ^a w gospodarce uspołecznionej w tysiącach			
	1950	1960	1970	1974 ^b
	stan w dniu 31 XII			
OGÓŁEM	285,4	327,4	396,3	438,8
Przemysł	195,8	196,2	220,9	223,0
Budownictwo	17,7	29,4	35,4	51,2
Transport i łączność	10,5	14,4	21,0	23,0
Handel	21,3	26,1	33,6	39,1
Gospodarka mieszkaniowa i komunalna	7,8	14,2	19,2	21,8
Nauka	0,9	1,5	3,2	10,9
Oświata i wychowanie	7,7	14,7	21,0	24,4
Kultura i sztuka	2,1	4,4	6,5	6,6
Ochrona zdrowia, opieka społeczna i kultura fizyczna	6,4	13,6	18,2	21,3
Finanse i ubezpieczenia	1,3	2,1	2,6	2,8
Administracja państwowa i wymiar sprawiedliwości	10,7	5,8	5,6	5,0
Pozostałe działy	3,2	5,0	9,1	9,7

a — Pełno i niepełnozatrudnieni w głównym miejscu pracy. b — Dane nieostateczne.

W latach 1950–1974 zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej zwiększyło się o 53,7%. Najwyższe tempo wzrostu zatrudnienia przypada na okres trzech ostatnich „pięcio-

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

4. Lata 1989–2014

4.1. Uwarunkowania przemian statystyki publicznej

Transformacja ustrojowa kraju, a w dalszej kolejności akcesja Polski do Unii Europejskiej spowodowała konieczność zmian w sposobie funkcjonowania statystyki publicznej. Zmiany te miały za zadanie:

- Określenie roli statystyki w kraju w gospodarce rynkowej, w którym są przestrzegane zasady społeczeństwa demokratycznego,
- Stworzenie warunków organizacyjnych i prawnych gwarantujących niezależność służb statystyki publicznej w dziedzinie decydowania o metodach badań statystycznych,
- Zapewnienie ochrony danych osobowych,
- Modyfikację dotychczasowych i wdrożenie nowych badań statystycznych odpowiadającym nowym potrzebom informacyjnym kraju i uwzględniających najlepsze doświadczenia krajów o gospodarce rynkowej,
- Opracowanie i wdrożenie klasyfikacji i nomenklatur zgodnych ze standardami międzynarodowymi.

4.2. Zmiany organizacyjne statystyki publicznej na ziemi łódzkiej

W roku 1992 ówczesny Urząd Statystyczny pozyskał nową siedzibę, w której mieści się do dnia dzisiejszego.

Fotografia 50. Aktualna siedziba Urzędu – ul. Suwalska 29

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

W następnych latach mają miejsce kolejne zmiany organizacyjne. W roku **1995**, zgodnie z uchwaloną przez sejm w tym czasie Ustawą o statystyce publicznej¹, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi staje się **Urzędem Statystycznym w Łodzi**, w **1999** r. doszło do kolejnego podziału administracyjnego kraju. Łódź stała się ponownie centrum dużego regionu. Urzędy Statystyczne w **Brzezinach, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu** zostają przekształcone w oddziały Urzędu Statystycznego w Łodzi. W roku **1999** w Urzędzie powstaje **Ośrodek Realizacji Badań Statystycznych** (obecnie **Ośrodek Statystyki Matematycznej**) – pierwsza komórka poza GUS, realizująca zadania ogólnokrajowe w zakresie metodologii badań statystycznych. W **2004** r. Urząd Statystyczny w Łodzi zwycięża w konkursie na „**Najbardziej Przyjazny Urząd Administracji Rządowej**”. W **2003** r. Urzędzie powstaje Ośrodek Interpretacji Standardów Klasyfikacyjnych – obecnie Ośrodek Klasyfikacji i Nomenklatur, również wykonujący zadania dla obszaru całego kraju. Wejście Polski do **Unii Europejskiej** w **2004** r. odcisnęło także swój ślad w statystyce. Urzędy statystyczne musiały sprostać nowym wyzwaniom związanym z dostosowaniem się do wymogów unijnych. Z tego powodu statystyka regionalna została włączona do programu PHARE 2000(w ramach projektu PL003.14). Jego priorytetem było wdrożenie w Polsce europejskich regulacji i porozumień dotyczących statystyki regionalnej oraz obejmujących m.in. metodologię badań statystycznych, sposób i zakres udostępniania danych regionalnych (dane są dostarczane do europejskich baz danych m.in. Eurostat-u i OECD). Należy zwrócić uwagę, że od wejścia do UE, Polska została włączona do Europejskiego Systemu Statystycznego (ESS), dzięki czemu polska statystyka odgrywa znaczącą rolę na arenie międzynarodowej. W **2009** r. w statystyce publicznej zaczyna obowiązywać nowa organizacja prac, wynikająca z wprowadzenia specjalizacji urzędów statystycznych. W ramach specjalizacji Urząd Statystyczny w Łodzi odpowiada za realizację badań w zakresie statystyki małych i średnich przedsiębiorstw oraz badań ankietowych z dziedziny warunków życia. W **2010** r. nastąpiły kolejne zmiany w strukturze organizacyjnej Urzędu. Utworzono trzy ośrodki: **Łódzki Ośrodek Badań Regionalnych, Ośrodek Warunków Życia i Badań Ankietowych oraz Ośrodek Małych i Średnich Przedsiębiorstw**.

¹ Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 roku o statystyce publicznej, (Dz. U. 1995 nr 88 poz. 439).

4.3. Rozwój technologii w Urzędzie Statystycznym w Łodzi

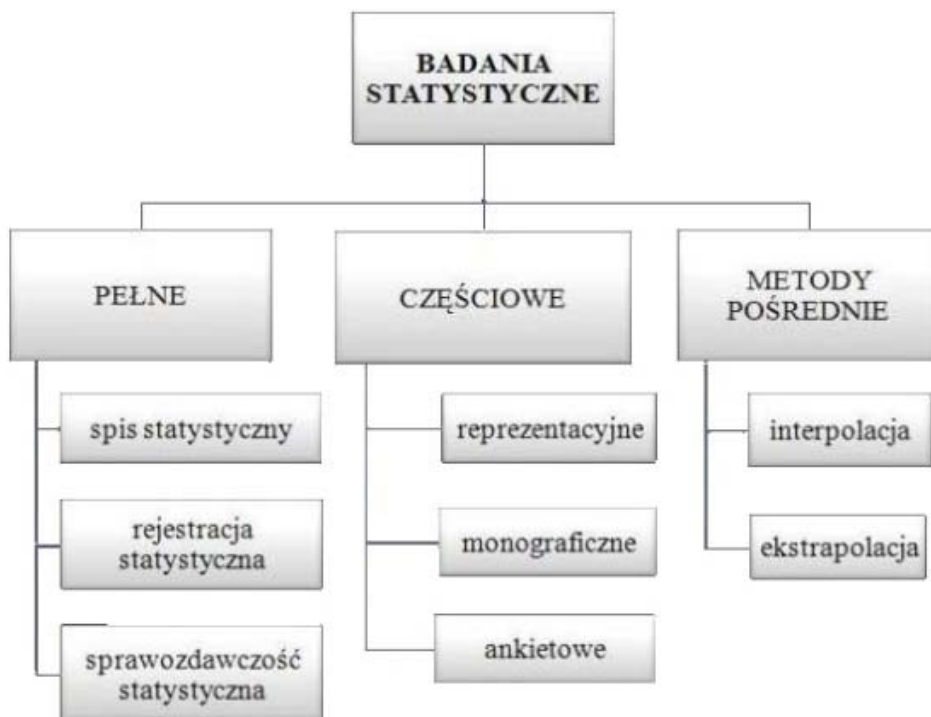
Kamieniem milowym dla łódzkiej statystyki było powołanie w 1962 r. **Zakładu Techniki Statystycznej** – stacji maszyn licząco – analitycznych, która umożliwiła mechanizację prac statystycznych, a tym samym ułatwiła i usprawniała prace statystyczne. Jego zadaniem było opracowywanie materiałów statystycznych dla WUS i MUS w Łodzi, powiatowych inspektoratów statystycznych oraz GUS-u. W wyposażeniu zakładu znajdowały się m.in.: tabulatory, sortery, maszyny dziurkujące i sprawdzające. W 1974 r. powstał **Ośrodek Elektroniczny GUS w Łodzi**, który pełnił funkcję projektowania, programowania, wdrażania i eksploatacji systemów elektronicznego przetwarzania danych dla potrzeb GUS, terenowych organów statystyki państwowej i innych zlecniodawców. W 1978 r. rozpoczęło się projektowanie **systemu BRE**, który tworzy i aktualizuje w cyklu rocznym operat losowania prób do badań reprezentacyjnych. Bazą systemu są zbiory danych Narodowego Spisu Powszechnego. W 1979 r. uruchomiono **Wojewódzki Bank Danych**. W 1983 r. zainstalowano monitory lokalne. W 1989 r. powstał **Łódzki Węzeł Teleprzetwarzania**, który miał za zadanie przetwarzania danych statystycznych za pomocą teletransmisji i teleprzetwarzania. Inne wyposażenie: elektroniczne maszyny cyfrowe (EMC), rejestratory taśm magnetycznych, sprzęt minikomputerowy i komputerowy, drukarka wierszowa. W 1990 r. Ośrodek Elektroniczny w Łodzi został przekształcony w **Regionalny Ośrodek Informatyki Statystycznej**. W 1991 r. Ośrodek Elektroniczny GUS w Łodzi został włączony do **Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Łodzi**. Następowало dalsze wyposażanie w sprzęt mikrokomputerowy. W latach 1991–1992 na trzech zestawach mikrokomputerowych uruchamiano **system wielodostępu UNIX**, co umożliwiło bezpośrednie włączenie w proces elektronicznego przetwarzania danych pracowników komórek merytorycznych WUS. W 1993 r. powstała **sieć lokalna**. Aktualnie we wszystkich komórkach organizacyjnych Urzędu zostały zainstalowane **terminale** z dostępem do internetu.

4.4. Techniki realizowania badań statystycznych

Pozyskiwanie danych tylko pozornie wydają się być łatwe. W rzeczywistości wymaga znacznego zaangażowania pracowników na różnorodnych stanowiskach, w tym ankietatorów oraz wymagają użycia w badaniach statystycznych wielorakich metod działania.

Różnorodność metod działania Urzędu w celu pozyskania danych przedstawia schemat (por. Fot. 51).

Fotografia 51. Rodzaje badań statystycznych

Źródło: <http://www.statystyka.webatu.com>

Nowoczesne, stosowane aktualnie, techniki zbierania danych:

- CAPI (za pomocą tabletu ze specjalistycznym oprogramowaniem),
- CATI (przez telefon połączony z komputerem),
- CAWI/CAII (przez Internet na portalu sprawozdawczym),
- CAPI (za pomocą papierowego kwestionariusza).

4.5. Ośrodki Urzędu Statystycznego w Łodzi i ich zadania

Misją Urzędu Statystycznego w Łodzi jest zapewnienie rzetelnego, profesjonalnego i niezależnego realizowania badań statystycznych oraz udostępnianie informacji o sytuacji społecznej, demograficznej, ekonomicznej i środowiska naturalnego.

Statutowe zadania Urzędu realizują wydzielone komórki organizacyjne, w tym powołane w ostatnich latach ośrodki specjalizacyjne:

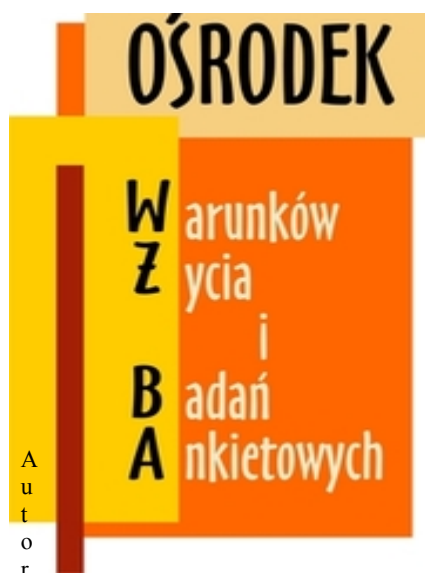
Fotografia 52. Łódzki Ośrodek Badań Regionalnych

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Ośrodek Warunków Życia i Badań Ankiетowych gromadzi i analizuje dane statystyczne z zakresu warunków życia ludności oraz zajmuje się organizacją sieci ankietorów statystycznych mi rzeczoznawców. Prowadzi prace związane z rozwojem metodologii i technologii badań ankiетowych z dziedziny warunków życia ludności. Realizuje ogólnopolskie szkolenia dla ankietorów i koordynatorów.

Fotografia 53. Ośrodek Warunków Życia i Badań Ankiетowych

Źródło: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 54. Ośrodek Klasyfikacji i Nomenklatur

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Ośrodek Małych i Średnich Przedsiębiorstw realizuje zadania ogólnokrajowe na rzecz statystyki publicznej w obszarze statystyki małych i średnich przedsiębiorstw na każdym etapie prowadzonych prac, w szczególności: zbieranie, gromadzenie, przetwarzanie oraz opracowywanie danych statystycznych.

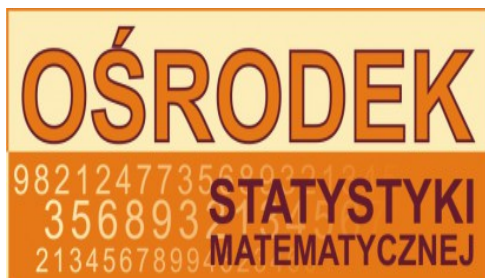
Ośrodek Klasyfikacji i Nomenklatur wydaje informacje dotyczące obowiązujących standardów klasyfikacyjnych na wniosek zainteresowanych podmiotów z terenu całego kraju, wnioskując zmiany i uzupełnienia do podstawowych klasyfikacji, przygotowuje projekty standardów klasyfikacyjnych.

Fotografia 55. Ośrodek Małych i Średnich Przedsiębiorstw

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 56. Ośrodek Statystyki Matematycznej

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Ośrodek Statystyki Matematycznej wykonuje prace związane z planowaniem i realizacją badań statystycznych statystyki publicznej, wykorzystując metody statystyki matematycznej, metodę reprezentacyjną oraz metody ekonometryczne. Ośrodek wykonuje te zadania w ramach specjalizacji dziedzinowej Urzędu (statystyka przedsiębiorstw).

i statystyka warunków życia) oraz na potrzeby innych jednostek statystyki publicznej, prowadzących badania z zakresu innych dziedzin statystyki. Placówka jest także otwarta na zlecenia realizacji prac o tematyce zgodnej z obszarem działalności Ośrodka ze strony podmiotów zewnętrznych.

4.6. Działalność publikacyjna Urzędu

W ramach działalności publikacyjnej Urzędu, opracowywane i wydawane są publikacje ukazujące się cyklicznie lub jednorazowo, w następujących seriach:

- Roczniki statystyczne,
- Informacje i opracowania statystyczne,
- Analizy statystyczne,
- Opracowania sygnałowe,
- Regionalne opracowania analityczne,
- Publikacje okolicznościowe.

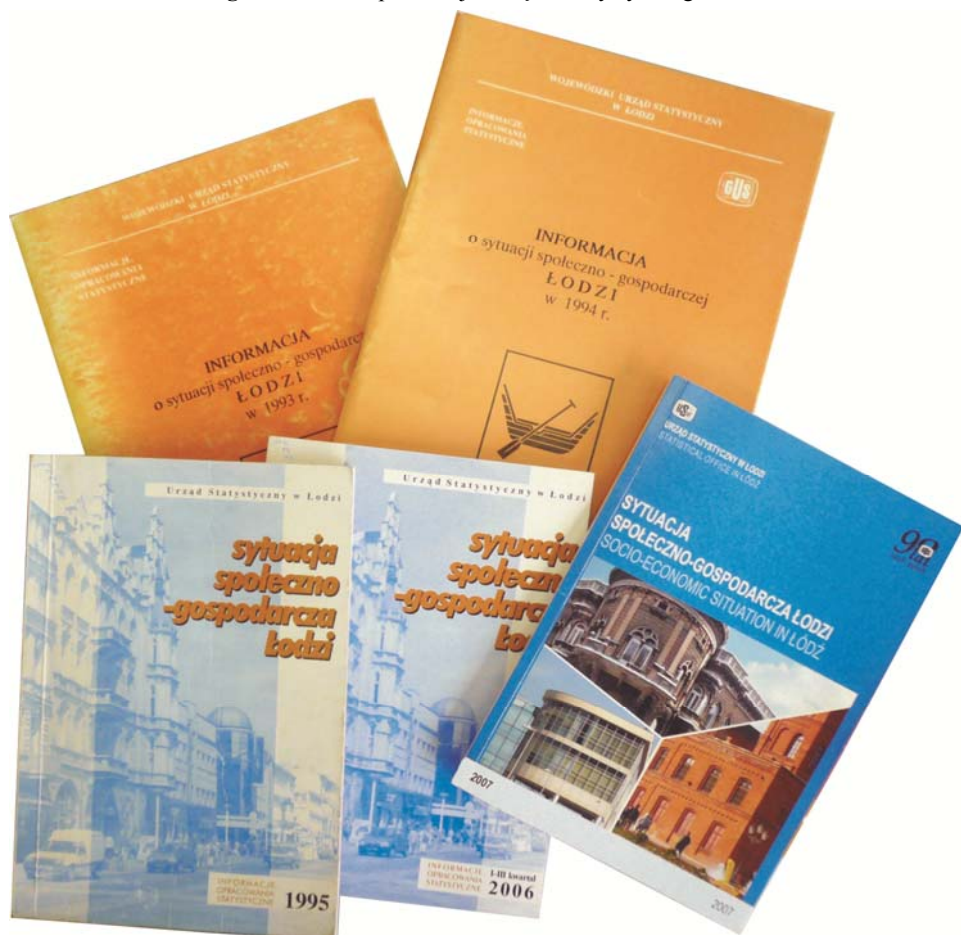
W ramach poszczególnych serii Urząd wydaje rocznie kilkanaście pozycji książkowych. Wydawnictwa zawierają dane o województwie łódzkim, bądź dotyczą samego miasta.

W 1994 r. ukazała się pierwsza edycja publikacji serii wydawniczej „Informacje i opracowania statystyczne” zatytułowanej „Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej Łodzi w 1993 r.” wydana w serii wydawniczej „Informacje i opracowania statystyczne”

W 1995 r. zwiększono częstotliwość publikacji tego opracowania i do chwili obecnej ukazuje się ono w cyklu kwartalnym, w wersji dwujęzycznej – polsko-angielskiej (od 2000 r.) pod tytułem „Sytuacja społeczno-gospodarcza Łodzi”. Zakres tematyczny kwartalnika o Łodzi jest kontynuacją pierwszej edycji tej publikacji i uległ jedynie niewielkim zmianom.

W roku 1996 po raz pierwszy Urząd Statystyczny w Łodzi opracował miesięcznik „Wojewódzki Biuletyn Statystyczny”. W 2004 roku miesięcznik przyjął formę wydawnictwa kwartalnego „Biuletyn Statystyczny Województwa Łódzkiego”. Od 2012 roku kwartalnik o województwie ukazuje się wyłącznie w formie elektronicznej dostępnej na stronie internetowej, a miejsce jego książkowego wydania zajął „Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa łódzkiego”, który będzie się ukazywać raz w roku.

Fotografia 57. Inne publikacje Urzędu Statystycznego w Łodzi

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Cyklicznie ukazują się opracowania z zakresu: rolnictwa, leśnictwa, ochrony środowiska, warunków życia ludności województwa oraz publikacje o charakterze analitycznym, dotyczące m.in.: perspektyw i przemian demograficznych województwa łódzkiego, aktywności ekonomicznej ludności, budownictwa mieszkaniowego i warunków życia, działalności gospodarczej mikroprzedsiębiorstw.

Najważniejszym zbiorowym opracowaniem Urzędu jest „Rocznik Statystyczny Województwa Łódzkiego” jest wydawany każdego roku począwszy od 1963. Każdy z tematycznie podzielonych działów rocznika zostaje poprzedzony uwagami metodycznymi. Ponadto publikacja zawiera tablice przeglądowe charakteryzujące województwo łódzkie na tle kraju.

Ważne miejsce wśród wydawnictw zajmują opracowania zawierające wyniki spisów powszechnych 2002 i 2011. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002 był badaniem szczególnym, ponieważ był pierwszym spisem po głębokich przeobrażeniach społeczno-gospodarczych i ustrojowych jakie miały miejsce w latach dziewięćdziesiątych. Przeobrażenia te spowodowały zmiany w dotychczasowych procesach demograficznych, głębokie przemiany struktury społeczno-zawodowej ludności oraz pojawienie się nowych zjawisk, nieznanych wcześniej na taką skalę, w tym bezrobocia, bezdomności, imigracji cudzoziemców do Polski, nasilenia się krótkookresowych migracji zagranicznych Polaków czy też nowych form własności mieszkań.

Do spisu włączono także reprezentacyjne badanie dzietności kobiet oraz badanie długookresowych migracji ludności w latach 1989–2002.

Fotografia 58. Podstawowe informacje dotyczące poszczególnych dzielnic m. Łodzi

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2002 r. Urząd Statystyczny w Łodzi wydał trzy publikacje analityczne o mieście Łodzi:

- „Zmiany w strukturze demograficznej i społeczno-ekonomicznej ludności Łodzi w latach 1989–2002”
- „Aktywność ekonomiczna ludności Łodzi w 2002 r.”
- „Warunki mieszkaniowe ludności Łodzi w 2002 r.”

Fotografia 59. Zmiany strukturalne m. Łodzi

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Niezależnie od poruszanego w nich tematu, sytuację mieszkańców konfrontowano z odpowiednimi charakterystykami liczbowymi odnoszącymi się do czterech pozostałych największych miast w Polsce: Warszawy, Krakowa, Wrocławia i Poznania, co pozwoliło uchwycić szczególne cechy Łodzi. Niektóre dane prezentowano także w podziale na dzielnice Łodzi w celu ukazania przestrzennego zróżnicowania sytuacji mieszkańców.

„Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011” był pierwszym spisem od wejścia Polski do Unii Europejskiej. W konsekwencji nastąpiła konieczność dostosowania do wymogów Komisji Europejskiej obejmujących zakres i termin spisu.

Wśród publikacji o Łodzi najważniejszą pozycję zajmuje „Statystyka Łodzi” wydawana w cyklu dwuletnim.

Fotografia 60. Statystyka Łodzi

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Do publikacji roczników statystycznych o mieście powrócono w 1996r. „Statystyka Łodzi” wydawana jest do chwili obecnej w cyklu dwuletnim, swym tytułem nawiązuje do początków statystyki miejskiej w Łodzi. Ten nowy rocznik miasta Łodzi składa się z trzech części. Pierwsza z nich ma charakter retrospektywny i zawiera ważniejsze informacje statystyczne obrazujące rozwój miasta, począwszy od 1975 r. Druga prezentuje dane statystyczne opisujące poszczególne dziedziny życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego Łodzi, tj. na przykład stan, struktura i ruch naturalny mieszkańców, stan i ochrona środowiska naturalnego miasta, sytuację na rynku pracy, w tym wynagrodzenia łódzian, gospodarkę mieszkaniową, dane z zakresu edukacji i opieki zdrowotnej. Publikacja zawiera w trzeciej części – dane porównujące Łódź z 10-cioma największymi miastami w Polsce na podstawie wybranych cech społeczno-ekonomicznych.

Realizując swoje zadania Urząd podkreślał ważne wydarzenia w regionie publikacjami okolicznościowymi.

W 1995 r., w związku z 50. rocznicą zakończenia II wojny światowej, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi wydał publikację zatytułowaną „**50 lat szkolnictwa wyższego w Łodzi**”, prezentującą historię i rozwój łódzkiego ośrodka akademickiego w tym okresie.

Fotografia 61. 50 lat Szkolnictwa wyższego w Łodzi

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

W roku 1998, z okazji 80. rocznicy powstania Głównego Urzędu Statystycznego, a także 575 rocznicy nadania Łodzi praw miejskich, Urząd Statystyczny w Łodzi wydał publikację zatytułowaną „**Łódź w statystyce 1918–1998**”. Opracowanie to, za pomocą fotokopii stron tytułowych wyników najważniejszych badań statystycznych dotyczących miasta, tworzy szkic obrazu statystycznego Łodzi.

Fotografia 62. 80 lat łódzkiej statystyki

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

W 2009 r., z okazji 5-lecia Polski w Unii Europejskiej, stworzono folder przedstawiający wybrane zmiany społeczno-ekonomiczne w województwie łódzkim, jakie zaszły od przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r.

Począwszy od 1994 roku do chwili obecnej Urząd Statystyczny w Łodzi wspólnie z Urzędem Miasta Łodzi wydaje folder o mieście pod tytułem „**Łódź w liczbach**”, zawierający syntetyczne zestawienia danych o mieście dotyczące m.in. demografii, infrastruktury komunalnej, a także aktywności zawodowej oraz życia gospodarczego miasta.

Fotografia 63. Łódź w liczbach 1994, 1995

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 64A. Łódź w liczbach 2006, 2007

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 64B.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

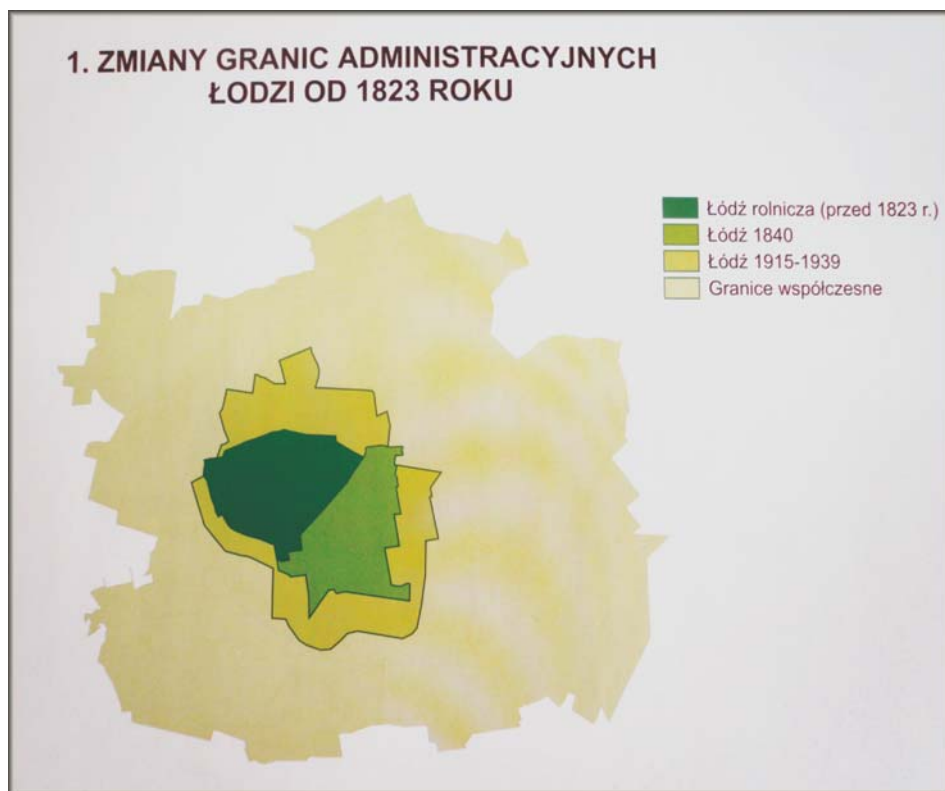
Materiały statystyczne gromadzone i opracowywane w Urzędzie Statystycznym w Łodzi wykorzystywane są przez instytucje naukowe i administracyjne. Przykładem obszernej publikacji wydanej przy współpracy z Urzędem Miasta Łodzi jest „Atlas Miasta Łodzi”. Publikacja prezentuje między innymi przestrzenny rozwój terytorium miasta. Zawarte w niej mapy dają wyobrażenie współczesnemu czytelnikowi publikacji statystycznych o zmianach obszaru jakiego dotyczyły prezentowane na przestrzeni lat dane. Atlas zawiera ponadto kartogramy obrazujące przestrzenne zróżnicowanie zjawisk społeczno-gospodarczych na obszarze miasta.

Od roku 1995 Urząd Statystyczny w Łodzi wydaje publikacje dotyczące Łodzi oraz województwa, zaliczane do serii wydawniczej „Analizy Statystyczne”.

Wśród publikacji z tej serii charakteryzujących miasto Łódź ukazały się:

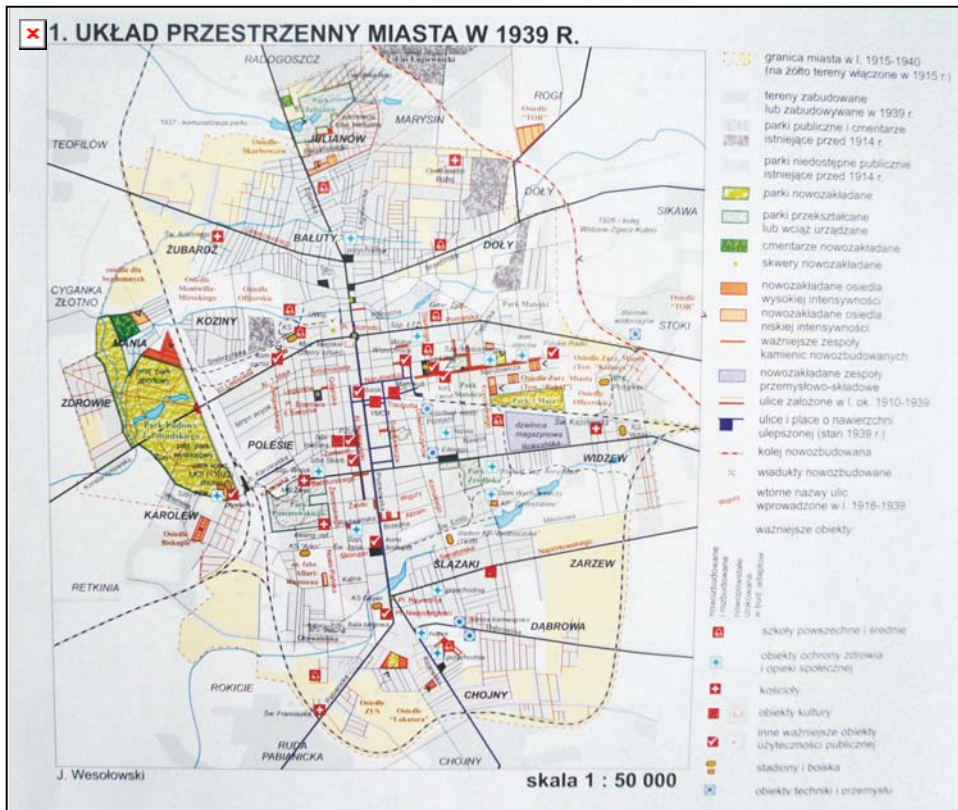
- „Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna ludności Łodzi”,
- „Ruch naturalny ludności w Łodzi w latach 1990–1997”,
- „Budownictwo mieszkaniowe w Łodzi w latach 1992–1998”.

Fotografia 65. Atlas miasta Łodzi, Urząd Miasta Łodzi, Łódź 2002

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 66. Układ przestrzenny m. Łodzi w 1939 r.

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 67. Analizy statystyczne struktury demograficzno-ekonomicznej m. Łodzi

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

4.7. Portal internetowy Urzędu – <http://lodz.stat.gov.pl>

Jedną z form udostępniania danych wynikowych statystyki publicznej jest Portal Urzędu Statystycznego w Łodzi, który zawiera bieżące informacje dotyczące Urzędu oraz wydawanych publikacji. W serwisie dostępne są między innymi aktualności, nowości wydawnicze, wiadomości z zakresu edukacji statystycznej, statystyka regionu łódzkiego w postaci opracowań, folderów, komiksów. W wyniku wprowadzenia specjalizacji urzędów statystycznych w 2009 r. rozpoczęto prowadzenie podstron Ośrodków utworzonych w Urzędzie oraz stron z informacjami o specjalizacji i realizowanych przez Urząd badaniach. Strona internetowa Urzędu połączona jest ze stroną Głównego Urzędu Statystycznego, dzięki czemu w dogodny sposób można skorzystać z portalu sprawozdawczego, formularzy, zbiorów i baz danych takich jak Bank Danych Lokalnych (BDL), publikacji GUS i US w wersji elektronicznej, programu do tworzenia map "Portal Geostatystyczny" oraz systemu monitorowania polityki rozwoju „Strateg”. Elementy serwisu **WWW Urzędu Statystycznego w Łodzi** przygotowane są także do odbioru przez osoby niewidome w formie przystosowanej do udźwiękowienia tekstu zawartego w przeglądarce.

Fotografia 68. Portal internetowy Urzędu Statystycznego

Urząd Statystyczny w Łodzi

Dla mediów · Co, gdzie, jak załatwić? · Edukacja statystyczna · O stronie

Województwo	Konkursy	Infografiki
ŁÓDZKIE w czerwcu 2014 r.		
ludność (stan w dniu 31 III 2014 r.)	2 510 578 osób	
średnie zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw	314,6 tys. osób	
średnie wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw	3466,84 zł	
bezrobotni zarejestrowani	137,3 tys. osób	
stopa bezrobocia	12,8 %	
mieszkanie osobne do użytkowania	497	
podmioty gospodarki narodowej	238,6 tys.	

Źródło: <http://lodz.stat.gov.pl>

4.8. Wybrane konferencje organizowane przez Urząd

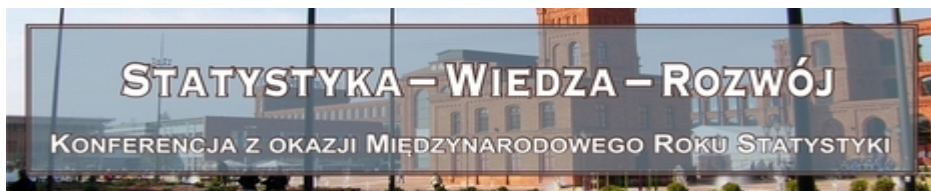
Urząd Statystyczny w Łodzi był organizatorem lub współorganizatorem konferencji. Ważniejsze wydarzenia to:

„Statystyka – wiedza – rozwój” Konferencja naukowa z okazji międzynarodowego roku statystyki

Konferencja odbyła się w dniach 17–18 października 2013 r. w Łodzi.

Organizowana przez Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Łodzi, Polskie Towarzystwo Statystyczne oraz Instytut Statystyki i Demografii Uniwersytetu Łódzkiego.

Fotografia 69

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

X Konferencja naukowa „Zastosowania statystyki w analizach procesów integracji i globalizacji gospodarek”

Konferencja odbyła się w dniach 28–29 maja 2013 r.

Organizowana przez Katedrę Statystyki Ekonomicznej i Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego przy współudziale Zakładu Statystyki i Ekonometrii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Fotografia 70

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Konferencja „Monitorowanie rynku pracy dla potrzeb organizacji współpracy szkół z pracodawcami w województwie łódzkim”

Konferencja odbyła się 3 grudnia 2012 r.

Organizowana przez Obserwatorium Rynku Pracy dla Edukacji w Łódzkim Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego (ŁCDNiKP) oraz Instytucje Partnerskie: Urząd Statystyczny w Łodzi, Izbę Rzemieślniczą w Łodzi, Instytut Badań nad Przedsiębiorczością i Rozwojem Ekonomicznym EEDRI w Łodzi, Agencję Analiz Statystyczno-Ekonomicznych An-Stat, Zespół Szkół Ekonomiczno-Turystyczno-Hotelarskich w Łodzi, Fundację Rozwoju Przedsiębiorczości w Łodzi, Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi oraz Fundację Rozwoju Systemu Edukacji.

Fotografia 71

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

50 lat Urzędu Statystycznego w Łodzi

Konferencja odbyła się 25 października 2012 r.
Organizowana przez Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 72

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi

Fotografia 73

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

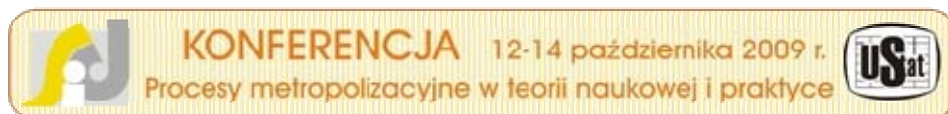
Konferencja „Procesy metropolizacyjne w teorii naukowej i praktyce”

Konferencja odbyła się w dniach 12–14 października 2009 r.

Organizowana przez Urząd Statystyczny w Łodzi, Instytut Statystyki i Demografii Uniwersytet Łódzki,

Patronat honorowy – Prezes Głównego Urzędu Statystycznego prof. dr hab. Józef Oleński, Marszałek Województwa Łódzkiego Włodzimierz Fisiak

Fotografia 74

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

4.9. Partnerzy Urzędu

Uwzględniając rosnące zapotrzebowanie na aktualne informacje statystyczne oraz wszechstronne analizy procesów zachodzących w gospodarce, Urząd Statystyczny w Łodzi na podstawie porozumień partnerskich współpracuje z szeregiem instytucji w zakresie edukacji i wymiany informacji, a także realizuje wspólne projekty badawcze, analityczne i wydawnicze oraz współorganizuje seminaria i konferencje.

Fotografia 75. Partnerzy Urzędu Statystycznego w Łodzi

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

4.10. Działania edukacyjne i popularyzatorskie realizowane przez Urząd

Urząd Statystyczny w Łodzi charakteryzują szerokie działania edukacyjne i popularyzujące statystykę publiczną. Coroczne akcje „Edukacja Statystyczna” zainicjowane w 2001 r. i prowadzone do dnia dzisiejszego przez pracowników Urzędu Statystycznego zajęcia na terenie szkół województwa łódzkiego, cieszą się zainteresowaniem ze strony dyrekcji, nauczycieli i uczniów różnego typu szkół.

W latach szkolnych 2005/2006 – 2011/2012 w ramach akcji Edukacja Statystyczna, na terenie województwa łódzkiego, przeprowadzono 1766 godzin lekcyjnych podczas 359 wizyt w szkołach różnego typu. W zajęciach wzięło udział 35,9 tys. uczniów.

Godne uwagi są również konkursy dla dzieci i młodzieży powstające z inicjatywy Urzędu.

Fotografia 76

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Swoją działalność Urząd wspiera materiałami edukacyjnymi. W 2003 r. Urząd Statystyczny w Łodzi wydał publikację „A ja lubię statystykę” – opracowanie dla najmłodszych, dostarczające informacji o życiu społecznym, gospo-

darczy i kulturalnym w regionie łódzkim na tle kraju. Kontynuację publikacji dla dzieci stanowiły opracowania – „Statystyka... to lubię” (2004 r.) oraz „Statystyka dla smyka” (2006 r.) wydane we współpracy z Głównym Urzędem Statystycznym. Celem opracowań jest nie tylko nauka, ale także zabawa. Kolorowe mapki, przejrzyste wykresy, opisane prostym i przystępnym językiem ułatwiają i uatrakcyjnijają korzystanie z zawartych w nich informacjach i zachęcają najmłodszych do wędrówki po krainie liczb.

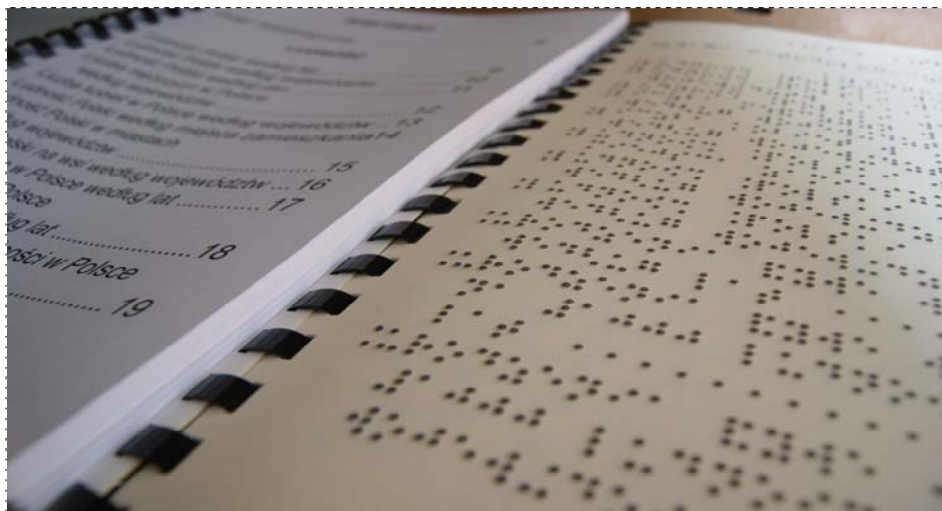
W 2011 r. w ramach projektu edukacyjnego dofinansowanego z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Urząd Statystyczny w Łodzi wspólnie ze Specjalnym Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym nr 6 w Łodzi, opracował ewenement na skalę światową – publikację „Polska – wybrane dane statystyczne 2010 r.” Co było w niej tak niezwykle? **Publikacja powstała z myślą o uczniach ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i została przygotowana w dwóch wersjach: w języku BRAILLE’a – dla uczniów niewidzących oraz w tzw. CZAR-NODRUKU – dla młodzieży niedowidzącej (zob. fotografia niżej).**

Fotografia 77A. Publikacja statystyczna w języku Braille’a

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Fotografia 77B

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Duże zaangażowanie w akcje popularyzujące statystykę oraz liczne działania podejmowane przez Urząd w zakresie edukacji statystycznej młodzieży znalazły uznanie wśród przedstawicieli środowiska związanego z oświatą. W 2010 r. Urząd Statystyczny w Łodzi został wyróżniony certyfikatem „Partner przyjazny edukacji” za wdrożenie unikatowej akcji „Edukacja Statystyczna”. Rok później został nagrodzony certyfikatem „Lider w Edukacji”.

Fotografia 78. Certyfikaty: Partner przyjazny edukacji, Lider w edukacji

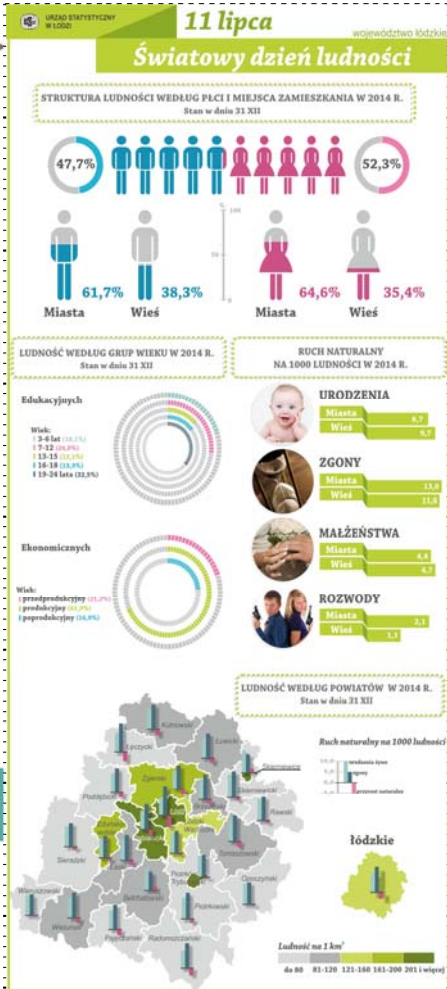

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

Od 2010 roku Urząd Statystyczny w Łodzi wydaje **infografiki** – zbiór szybkiej informacji wspartej ciekawą oprawą graficzną, opracowywane z okazji różnorodnych uroczystości, rocznic lub świąt. Zaletą infografiki jest jej przystosowanie do potrzeb i wiedzy odbiorców ze względu na swoją prostotę i jasność przekazu.

W 2011 r. Urząd wydał publikację „ABC Ankietera Statystyki Publicznej”, która zawiera podstawową wiedzę oraz wskazówki dla ankieterów. Prezentowane treści wspomagają efektywną komunikację z respondentami podczas codziennej pracy, co przekłada się na wzrost kompletności i rzetelności uzyskiwanych informacji, poprawę wizerunku statystyki publicznej oraz co szczególnie ważne, poprawę samopoczucia i zadowolenia z pracy. Podręcznik pełni rolę zarówno przewodnika dla ankieterów rozpoczynających pracę, jak i doradcy dla ankieterów posiadających już doświadczenie (zob. fot. 80).

Fotografia 79. Infografiki

Źródło: <http://lodz.stat.gov.pl>

Fotografia 80. ABC Ankietera

Autor: Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi.

4.11. Dyrektorzy Urzędów Statystycznych

Wydział Statystyczny rozpoczął oficjalnie działalność w dniu 1 stycznia 1918 roku. Pierwszym kierownikiem biura Wydziału Statystycznego został Bronisław Michalczewski, następnie do połowy 1919 roku funkcję tę sprawował Antoni Goerne, później dr Edward Grabowski, a od roku 1922 do wybuchu II wojny światowej i po jej zakończeniu do 1949 r. – Edward Rosset – twórca przedwojennej i powojennej statystyki miasta Łodzi.

Przytoczmy niektóre fakty z życiorysów Kierowników Wydziału Statystycznego oraz Dyrektorów Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Antoni Goerne był pierwszym kierownikiem Wydziału Statystycznego, wydał drukiem pracę pt. „Z zakresu statystyki szkolnej m. Łodzi”. W pracy tej przewidział liczebność roczników dzieci w wieku szkolnym na szereg lat, ale w szacunkach tych popełnił zasadniczy błąd, ponieważ nie liczył się z ewentualnością masowych wędrowek, które radykalnie zmieniły stan ludności Łodzi i jej strukturę. Pod kierunkiem o Goerne rozpoczęto umieszczanie informacji dotyczących spisu w „Informatorze miasta Łodzi”.

Edward Grabowski urodził się 2 maja 1880 r. w Warszawie (przybrane nazwiska *Antoni Szymański, Staliński*, pseud. *E. G., M. G., Góral, Michał Góral-ski, Michał E. Michalski, Edward Michalski*) – prawnik, adwokat, publicysta, działacz socjalistyczny i komunistyczny, prezes Naczelnej Rady Adwokackiej (1951–1955). Od I 1919 naczelnik Wydziału Statystyki w MPiOS; opracował i wydał „Zarys statystyki pracy”. Później został kierownikiem wydziału oświaty i kultury w GUS. Wykładowca ubezpieczeń społecznych i państwowych w Wyższej Szkole Handlowej i statystyki i przedmiotów ekonomicznych w WWP. Od sierpnia 1920 r. zastępca kierownika Centralnego Urzędu Statystycznego w Mińsku. Od 20 X 1929 kierownik Wydziału Kulturalno-Oświatowego KO PPS-Lewicy. Od 7 XI 1944 pracownik Departamentu Ustawodawczym Resortu Sprawiedliwości PKWN, od V 1945 ponownie w Szkole dla Oficerów Liniowych MO w Łodzi. Od VI 1946 pracownik Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP Bolesława Bieruta, później Kancelarii Rady Państwa, gdzie do 1 I 1955 był radcą i starszym radcą. Od 1949 Rzecznik Dyscyplinarny Warszawskiej Rady Adwokackiej. 1951–1955 prezes Naczelnej Rady Adwokackiej, do 1959 członek Głównego Sądu Koleżeńskiego Zrzeszenia Prawników Polskich. Odznaczony m.in. Orderem Sztandaru Pracy I klasy. Zmarł 4 czerwca 1961 w Warszawie.

Dyrektorzy Urzędu:

- Zenon Sumiński (WUS) 1950–1953,
- Wincenty Imieniński (WUS) 1962–1975,
- Wiktor Pietruszka 1962–1968,
- Stanisław Kwiatkowski 1969–1993,
- Stanisław Bartczak 1993–1996,
- Elżbieta Bednarska 1996–2006,

- Waldemar Dubla 2006–2007,
- Teresa Śmiłowska 2007–2010,
- Piotr Cmela od 2010.

Przybliżmy sylwetki nieżyjących dyrektorów, którzy wywarli znamienny wpływ na rozwój łódzkiej statystyki.

Sumiński Zenon urodził się 24 lutego 1914 r. w Pabianicach. Po ukończeniu Państwowej Szkoły Handlowej Męskiej w Łodzi (1933) rozpoczął pracę w administracji państwowej, początkowo w Urzędzie Skarbowym w Pabianicach, a następnie – po zakończeniu działań wojennych – w Dziale Statystyki Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego na stanowisku kierownika działu (1949–53). W latach 1953–1962 pracował jako kierownik Wydziału Statystyki Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi, a po utworzeniu urzędów statystycznych (1962) na stanowisku zastępcy dyrektora Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Łodzi (1962–1975) oraz po reformie podziału administracyjnego państwa w 1975 r. na stanowisku zastępcy dyrektora Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Piotrkowie Trybunalskim.

Z. Sumiński miał wielkie zasługi w organizacji sieci terenowych służb statystycznych w województwie łódzkim. Dbało właściwy dobór kadr na stanowiska Statystyków Powiatowych i kierowników Powiatowych (Miejskich) Inspektoratów Statystycznych. Zorganizował Wydział Statystyki Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi (1953) i Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi (1962). Sumiński był organizatorem pierwszego po wojnie Narodowego Spisu Powszechnego w województwie łódzkim (1950). Organizował lub był współorganizatorem czterech następnych Narodowych Spisów Powszechnych w latach 1960, 1970, 1978, 1988 oraz corocznych czerwcowych spisów rolniczych. Pod jego kierownictwem rozwijała się szybko działalność publikacyjno informacyjna, m.in. w roku 1958 został opracowany „Rocznik statystyczny województwa łódzkiego 1958”.

Był inicjatorem powołania i uruchomienia Zakładu Techniki Statystycznej (1962) – pierwszej w województwie łódzkim stacji zmechanizowanego opracowywania sprawozdań statystycznych i wyników badań masowych. W związku z podziałem administracyjnym kraju w 1975 r. został przeniesiony na stanowisko zastępcy dyrektora Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie nadal aktywnie zajmował się statystyką społeczno-gospodarczą i badaniami masowymi. Zmarł 5 marca 1986 r. w Zgierzu – został pochowany na cmentarzu w Pabianicach.

Imieniński Wincenty urodził się 7 maja 1915 r. w Warszawie. W latach 1936–1939 studiował w Wolnej Wszechnicy w Łodzi, której na skutek działań wojennych nie ukończył. Przerwane studia kontynuował zaocznie na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie w 1962 r. uzyskał dyplom magistra ekonomii.

Pracę zawodową rozpoczął w Izbie Skarbowej w Łodzi w 1935 roku, w której pracował do wybuchu drugiej wojny światowej. W czasie okupacji pracował w Spółdzielni „Społem” w Warszawie. Po powrocie do Łodzi w 1945 r. pracował w różnych instytucjach państwowych na stanowiskach kierowniczych. W 1952 roku rozpoczął pracę w Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego na stanowisku Zastępcy Przewodniczącego Komisji, skąd w roku 1962 przeszedł do pracy w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym w Łodzi na stanowisko dyrektora Urzędu.

Był autorem lub współautorem wielu publikacji statystycznych, m.in. „Atlas województwa łódzkiego” (Warszawa 1965) oraz okolicznościowej publikacji pt. „Rozwój województwa łódzkiego w okresie XX-lecia PRL w liczbach” (1964), „Województwo łódzkie w XXX-leciu PRL” (1974). W publikacji opracował rozdział pt. „Rozwój przemysłu”, omawiającym rozwój przemysłu na ziemi łódzkiej w okresie międzywojennym i powojennym do roku 1974.

Działal również społecznie w Radzie Naukowej przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi, gdzie w latach 1969–1974 pełnił funkcję Sekretarza Rady oraz zastępcy redaktora wydawnictwa Rady „Region Łódzki – Studia i Materiały”. Był organizatorem szeregu badań statystycznych przeprowadzanych na terenie województwa, m.in. Narodowego Spisu Powszechnego w 1970 r., spisów kadrowych, corocznych spisów rolnych.

Zmarł 14 lipca w Łodzi.

Wiktor Pietruszka piastował następujące stanowiska: Kierownika Działu Statystyki w Miejskiej Komisji Planowania Gospodarczego (1951–1953), Kierownika Wydziału Statystyki przy Prezydencie RN miasta Łodzi (1953–1961) oraz Dyrektora Miejskiego Urzędu Statystycznego (1962–1968). Ponadto działał w Sekcji Statystycznej w Łodzi w ramach Łódzkiego oddziału PTS.

Po likwidacji Polskiego Towarzystwa Statystycznego, formalnie 4 kwietnia 1955 r., Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego podjął w marcu 1953 r. uchwałę o powołaniu Sekcji Statystyki. Niewielu członków PTS wyraziło wolę zapisania się do Sekcji Statystyki PTS, ale wstąpiły do tej sekcji osoby, które wcześniej do PTS nie należały, a posiadały zainteresowania staty-

styczne. Takie sekcje w ramach PTS powstały w Katowicach, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie i we Wrocławiu.

Wiktor Pietruszka był inicjatorem i głównym organizatorem Sekcji Statystycznej Łodzi. Sekcja kontynuowała cele statutowe PTS oraz rozwijała metody statystyczne wśród wielu młodych adeptów statystyków z urzędów statystycznych i wyższych uczelni. Wielkie zasługi Wiktora Pietruszki zasługują na pełne uznanie w obszarze jego działalności w ramach Polskiego Czerwonego Krzyża. Na wiosnę 1947 r. wyruszył do Niemiec zespół z dr. Romanem Hrabarem i Wiktorem Pietruszką, który wraz z Polskim Czerwonym Krzyżem rozpoczął zorganizowaną akcję odnajdywania zagubionych dzieci. Misja Hrabara, działającego w charakterze pełnomocnika do spraw rewindykacji dzieci polskich, spotkała się z wieloma trudnościami, zwłaszcza w strefie okupacji amerykańskiej i brytyjskiej. Władze amerykańskie nie były zorientowane w sprawie Volksdeutscher Deutschtammige. Dzieci tej kategorii uważano za niemieckie, choćby nawet ich rodzice przebywali w Polsce. Celem usprawnienia akcji repatriacyjnej oraz usunięcia przeszkód stawianych przez brytyjskie i amerykańskie władze okupacyjne zespół Hrabara odbył spotkanie z przedstawicielami tychże władz, podczas którego uzgodniono wiele spornych spraw.

W ramach repatriacji (według listy sporządzonej przez PCK) do 7 lipca 1947 roku powróciło do Polski 154 dzieci. W miesiącach od lipca do września 128 dzieci, a od września do końca grudnia 225 dzieci. Z zestawienia na 31 października 1947 roku wynika, że repatriowano ze strefy amerykańskiej 1150 dzieci, a na powrót do kraju oczekiwało kolejnych 1021.

W szczególności Jego prace dotyczyły łódzkich dzieci. Na spotkaniach członków Sekcji Statystyki Wiktor Pietruszka prezentował wyniki swoich badań dotyczących tych bardzo trudnych problemów.

Stanisław Kwiatkowski pracę zawodową rozpoczął w dniu 15 lipca 1950 r. w Dziale Statystyki Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Łodzi, a od 1953 r. pracował w Wydziale Statystyki, gdzie pełnił funkcję Kierownika Oddziału. Po wejściu w życie ustawy o organizacji statystyki państwowej przeszedł do pracy w nowo utworzonym WUS w Łodzi, gdzie pracował na stanowisku Kierownika Oddziału Koordynacji i Opracowań Zbiorczych. W 1969 r. został przeniesiony służbowo na stanowisko Dyrektora Miejskiego Urzędu Statystycznego w Łodzi. Funkcję tę pełnił do 1975 r., kiedy w wyniku reorganizacji terenowej administracji państwowej został powołany na stanowisko Dyrektora Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Łodzi. S. Kwiatkowski pracując przez wiele lat (43) w terenowych organach statystyki państwowej stawiał sobie

za cel nie tylko badanie rzeczywistości, ale również próby jej poprawy. Jako uczeń profesora Rosseta miał zawsze w pamięci wpajaną mu przez mistrza zasadę, że „statystyk to nie tylko dobry diagnostyk, lecz również i terapeuta” oraz, że „za każdą liczbą kryje się problem, tylko trzeba go widzieć”. Dzięki twórczej i postępowej jego działalności prace WUS w Łodzi stały na wysokim poziomie. Pod jego kierunkiem rozwinięte zostały prace informacyjno-publikacyjne. Jest on autorem lub współautorem szeregu publikacji statystycznych dotyczących regionu łódzkiego, m.in.: albumu „550 lecie Miasta Łodzi”, wydawnictw: „Łódź 1945–1975”, „Województwo łódzkie w 35-leciu PRL” i „35 lat szkolnictwa wyższego w województwie łódzkim”, folderów o mieście Łodzi i województwie łódzkim, współautor i redaktor główny książki „Sylwetki Statystyków Polskich” przetłumaczonej na język angielski i rosyjski.

S. Kwiatkowski był inicjatorem zorganizowania w Łodzi Ośrodka Elektronicznego GUS i Oddziału Poligraficznego, a także kierował pracami związanymi z przygotowaniem tych inwestycji do realizacji. Inicjator tzw. „eksperymentu łódzkiego”, tj. powołania przy WUS-ach Działów Opracowań Wstępnych (DOW), komórek przygotowujących materiały statystyczne do zmechanizowanego obrachunku. Na bazie DOW powstały później Ośrodki Informatyczne. Organizator wielu badań masowych i reprezentacyjnych, m.in. uczestniczył w pięciu Narodowych Spisach Powszechnych w województwie łódzkim, w tym w czterech był głównym ich organizatorem.

Potrafił umiejętnie wiązać pracę zawodową z pracą społeczną. Przez szereg lat działał w Radzie Naukowej przy Prezydencie Miasta Łodzi. Był członkiem Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego i członkiem Polskiego Towarzystwa Demograficznego. Cieszył się bardzo dużym autorytetem wśród pracowników i instytucji w Województwie.

Za pracę zawodową i społeczną odznaczony został m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1989).

Stanisław Bartczak. Jego twórczość naukowa koncentrowała się wokół metodologii statystyki ekonomicznej w szczególności teorii agregatowych indeksów statystycznych. Dr Stanisławowi Bartczakowi UŁ zawdzięcza rozległe kontakty z wieloma uniwersytetami niemieckimi m.in. we Frankfurcie, Berlinie, Kolonii, Lipsku, Dreźnie.

Jego dorobek w zakresie teorii indeksów cen znajduje zastosowanie w pracach statystyków polskich i niemieckich.

W swojej karierze akademickiej pełnił wiele odpowiedzialnych stanowisk w Uniwersytecie Łódzkim, będąc: sekretarzem Rektora, zastępcą dyrektora

Instytutu Ekonometrii i Statystyki. Poza Uniwersytetem Łódzkim w latach 1993–1996 był dyrektorem Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Nie tylko działał i pracował w statystyce, ale miał duszę statystyka, który analizę każdego zjawiska zaczynał od fundamentalnych danych statystycznych. Jego doświadczenia statystyczne wysoko ceniono w redakcjach czasopism naukowych, m.in. w Komitecie Redakcyjnym oraz w Radzie Programowej czasopisma Wiadomości Statystyczne wydawanego przez Główny Urząd Statystyczny i Polskie Towarzystwo Statystyczne blisko przez 15 lat.

W 1980 r. brał aktywny udział w reaktywowaniu Polskiego Towarzystwa Statystycznego, będąc później przez dwie kadencje Przewodniczącym Oddziału Łódzkiego PTS. Jednocześnie był do końca swojego życia członkiem Prezydium Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego, odpowiedzialnym za współpracę z Niemieckim Towarzystwem Statystycznym.

5. Rozwój łódzkiej statystyki i demografii jako subdyscyplin nauki

5.1. Początki statystyki akademickiej

Począwszy od 1924 r. nastąpił rozwój statystyki w Łodzi na wyższych uczelniach. W Wyższej Szkole Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi (1924–1928) prowadzone były wykłady ze statystyki przez Juliana Jurczyńskiego, z „arytmetyki politycznej” przez prof. Gabriela Tołwińskiego oraz z „matematyki handlowej” przez Włodzimierza Wrońskiego na wydziale Finansowo-Ekonomicznym. W łódzkim oddziale Wolnej Wszechnicy Polskiej (1928–1939) na Wydziale Prawa i Nauk Ekonomicznych i Społecznych prof. Edward Szturm de Sztrem (1885–1962) prowadził wykłady ze „statystyki ogólnej i demografii” oraz „statystyki ekonomicznej”, a ćwiczenia do tych wykładów prowadził wspólnie z mgr Edwardem Rossetem.

Edward Rosset od 1929 r. objął stanowisko asystenta w Katedrze Teorii Ekonomii i Statystyki Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Prześledzimy najważniejsze osiągnięcia prof. Edwarda Szturm de Sztrema (1885–1962). W 1912 uzyskał dyplom na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Petersburgu. Po studiach ekonomicznych w tej uczelni oraz matematycznych na Uniwersytecie w Nancy rozpoczął pracę jako statystyk w Samorządzie Ziemskim Guberni Połtawskiej na Ukrainie. W Polsce niepodległej od 1918 pracował kolejno jako statystyk w Biurze Pracy Społecznej, kierownik organizacyjny Wydziału Statystycznego Ministerstwa Aprowizacji, a następnie od 1920 naczelnik

Wydziału Statystyki Rolniczej i Aprowizacji w GUS. W latach 1929–1939 był dyrektorem (prezesem) GUS. Od 1921 współpracował z Instytutem Gospodarstwa Społecznego w Warszawie, wchodził w skład jego zarządu. Od 1925 prowadził wykłady ze statystyki w WWP w Warszawie. Od 1930 docent, a następnie profesor tej uczelni. W latach 1930–1939 wykładał statystykę w LO WWP jako docent *inveniam legendi* (z prawem wykładania na wyższych uczelniach).

Był członkiem Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich, Polskiego Towarzystwa Statystycznego, Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, w tym w latach 1947–1951 jego wiceprezydentem, Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Lidze Narodów, takiegoż Komitetu przy Międzynarodowym Biurze Pracy, od 1933 członkiem Towarzystwa Statystyków i Geografów Meksykańskich, od 1934 Królewskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Londynie i Towarzystwa Ekonomicznego w USA. Od 1961 przewodniczył Komisji Demograficznej PAN. W latach 1928–1932 członek komitetu redakcyjnego „Ekonomisty”, członek Rady Naukowej przy Międzynarodowym Instytucie Rolniczym w Rzymie.

Do jego najważniejszych publikacji zaliczamy: „Płace zarobkowe w okresie dewaluacji pieniądza: (1924); „Międzynarodowe porównania indeksów cen i indeks uniwersalny” (1925); „Rzeczpospolita Polska. Atlas statystyczny” (1930); „Zagadnienie miar statystycznych produkcji (RPEiS, t. 18, 1938)”; „Elementarny kurs statystyki” (1951); „Elementy demografii” (1955).

5.2. Rozwój łódzkiej statystyki i demografii po II wojnie światowej

Po zakończeniu wojny Edward Rosset 10 lutego 1945 r. wraca do Łodzi i z upoważnienia prof. Tadeusza Viewegera organizującego Uniwersytet Łódzki tworzy Zakład a następnie Katedrę Statystyki. Po likwidacji kierunku ekonomicznego w Uniwersytecie Łódzkim prof. Edward Rosset tworzy również Katedrę Statystyki w Wyższej Szkole Ekonomicznej (1949–1961).

Począwszy od jesieni 1945 r. w łódzkim oddziale SGH, później SGPiS, a następnie Wyższej Szkole Ekonomicznej (WSE), wykłady i ćwiczenia ze statystyki oraz statystyki przedsiębiorstw prowadził prof. Kazimierz Romaniuk, nieco później również prof. dr hab. Bogdan Szulc. Na Wydziale humanistycznym demografię i statystykę społeczną wykładał mgr Józef Wojtyniuk, doc. dr Witold Kula – statystykę dla historyków. Następnie na wydziale prawno-ekonomicznym statystykę ogólną i matematykę dla ekonomistów wykładał dr Henryk Greniewski.

W roku akademickim 1945/1946 wykładowcą statystyki w Uniwersytecie Łódzkim i Oddziale Łódzkim Szkoły Głównej Handlowej był doc. dr hab. Egon Vielrose (1907–1984).

Doc. E. Vielrose pracował również w Katedrze Demografii i Statystyki WSE, a później na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ.

W 1961 r. z chwilą połączenia Wyższej Szkoły Ekonomicznej z Uniwersyte-tem Łódzkim obie kierowane przez prof. Rosseta Katedry łączą się w Katedrę Demografii i Statystyki usytuowaną na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Kierownikiem tej Katedry pozostaje Edward Rosset do 1968 r. czyli do chwili przejścia na emeryturę. W latach 1968–1972 Katedrą Demografii i Statystyki kieruje doc. dr Zbigniew Michałkiewicz (1927–1986), po powołaniu instytutów Zakładem Demografii i Statystyki w Instytucie Ekonometrii i Statystyki (1972–1986). Następnie kierownictwo Zakładem Demografii i Statystyki (1986–1990) obejmuje prof. dr hab. Zofia Zarzycka. 1.X.1990 r. na bazie Zakładu Demografii i Statystyki utworzone zostały trzy zakłady: Metod Statystycznych kierowany przez Czesława Domańskiego, Statystyki Ekonomicznej i Społecznej kierowany przez Zofię Zarzycką (1992–1996), od 1996 r. prof. dr hab. Wacławę Starzyńską oraz Demografii, kierowany przez dra hab. prof. nadzw. UŁ Tadeusza Kowaleskiego, następnie dr hab. prof. nadzw. UŁ Agnieszkę Rossę (od 2008 r.) w ramach Instytutu Ekonometrii i Statystyki. Począwszy od 1 stycznia 1992 r. dwa pierwsze zakłady zostały przekształcone w Katedry. Począwszy od 2009 r. jednostki te wchodziły w skład Instytutu Statystyki i Demografii kierowanym przez prof. Czesława Domańskiego (2009–2013), a następnie prof. Alinę Jedrzejczak.

Prezentacja dorobku łódzkiej statystyki i demografii nie byłaby pełna bez prezentacji personalnej nauczycieli akademickich reprezentujących te dziedziny wiedzy. Opracowanie to zostało przygotowane z myślą o uhonorowaniu profesorów i ich uczniów, których działalność naukowo-badawcza przyczyniła się do

Fotografia 81

rozwoju statystyki i demografii w Polsce w XX i XXI wieku.

Pionierem i twórcą łódzkiej szkoły statystyki i demografii był **Edward Rosset** (1897–1989) (fot. 81).

Dorobek naukowy profesora Edwarda Rosseta jest bardzo bogaty, który częściowo został przedstawiony już wcześniej w § 3.1. Obejmuje on 15 obszernych rozpraw oraz przeszło 100 artykułów – publikowanych w czasopiśmie krajowych i zagranicznych – poświęconych problemom demografii i statystyki rozpatrywanej w szerokiej perspektywie historycznej i przestrzennej. Z ważniejszych dzieł

E. Rosseta należy wymienić: „Proces starzenia się ludności” (1959), „Ludzie starzy. Studium demograficzne” (1967), „Rozwój polskiej myśli statystycznej” (1968) oraz „Trwanie życia ludzkiego” (1979). Praca E. Rosseta pt. „Proces starzenia się ludności” tłumaczona była na język angielski i rosyjski i zyskała uznanie i popularność w międzynarodowym środowisku demograficznym.

W 1965 r. wydane zostały dwie książki E. Rosseta: „Oblicze demograficzne Polski Ludowej” oraz „Polska 1985. Wizja demograficzna”. W 1975 roku ukazało się dwutomowe dzieło pt. „Demografia Polski”, stanowiące obszerną syntezę badań nad rozwojem demograficznym Polski. W zakresie statystyki regionalnej E. Rosset opracował i wydał dwie książki: „Bilans reprodukcji ludności na Ziemiach Zachodnich i Północnych” (1970) oraz „Obraz demograficzny Ziemi Kieleckiej” (1970).

Zwieńczeniem badań społeczno-demograficznych Edwarda Rosseta dotyczących Łodzi była publikacja przygotowana na dziesięciolecie niepodległości kraju i zatytułowana: „Łódź. Miasto pracy”. Była to jedna z monografii wielkich miast polskich, prezentujących swój dorobek w okresie Polski niepodległej, ale także istniejące braki i perspektywy rozwoju.

Dr hab. Teodor Nagurski (1901–1973) stopień doktora nauk ekonomicznych uzyskał w 1951 na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego na podstawie pracy: „Porty wschodniego Bałtyku w okresie międzywojennym”. Od 1950 r. zastępca profesora. W roku 1951 Rada Wydziału Finansów i Statystyki SGPiS w Warszawie nadała Mu stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w zakresie statystyki ekonomicznej na podstawie rozprawy: „Statystyka wypadków przy pracy w polskim przemyśle uspołecznionym”. Pracę w szkolnictwie wyższym rozpoczął w 1930 r. prowadząc do 1939 r. wykłady zlecone ze statystyki i skarbowości na Uniwersytecie Wileńskim i w Instytucie Nauk Handlowych i Ekonomicznych w Wilnie. Po powrocie z ZSRR był od 1947 r. do 1948 r. wykładowcą w Państwowej Wyższej Szkole Handlowej we Wrocławiu. W latach 1948–1950 w trybie zajęć zleconych prowadził wykłady i seminaria w ŁO SGPiS oraz w WSE z zakresu statystyki ekonomicznej i statystyki w przedsiębiorstwie. Był zastępcą profesora na pełnym etacie w Katedrze Demografii i Statystyki WSE w Łodzi (1950–1952). W latach 1952–1953 i w 1957 r. jako wykładowca prowadził zajęcia zlecone w WSE, a później na Wydziale Ekonomicznym UŁ. W latach 1961–1970 zatrudniony był w Katedrze Demografii i Statystyki Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ, początkowo w trybie zajęć zleconych, następnie w niepełnym wymiarze zajęć, prowadząc wykłady i seminaria magisterskie ze statystyki ekonomicznej i statystyki pracy.

W latach 1968–1970 zatrudniony jako adiunkt w Pracowni Demograficznej PAN w Łodzi, a następnie do 1973 r. w IFiS PAN Oddziału w Łodzi. Był członkiem PTS, w tym przewodniczącym Oddziału Wileńskiego w latach 1933–1939. Był prezesem Związku Popierania Turystyki w Wilnie (1934–1939), założycielem i prezesem Klubu „Włóczęgów-Seniorów”.

Tytuły wybranych publikacji: „Roczniki statystyczne m. Wilna” (1928–1934); „Gospodarka finansowa m. Wilna w 1918–1928” (1929); „Przemysł i handel woj. wileńskiego i nowogrodzkiego” (1933); „Porty wschodniego Bałtyku w okresie międzywojennym” (ZNWSE w Łodzi, 1958, nr 4); „Badania statystyczne wypadków przy pracy i poza pracą w łódzkim przemyśle włókienniczym i chemicznym w latach 1953–1955” (tamże, 1961, nr 16); „Badania statystyczne wypadków przy pracy w polskiej gospodarce uspołecznionej 1955–1960” (ZNUŁ, ser. III, 1962, nr 1); „Wypadki przy pracy w gospodarce uspołecznionej w przemyśle w latach 1955–1960” (Wiadomości Statystyczne 1962, nr 2); „Międzynarodowa statystyka wypadków przy pracy” (PSt 1965, nr 3); „Analiza wypadków przy pracy w przemyśle i ich skutki ekonomiczno-społeczne” (1971); „Wybrane zagadnienia rozwoju ludnościowego i gospodarczego małych miast na przykładzie woj. łódzkiego” (1972).

Egon Vielrose (1907–1984). W latach 1925–1930 studiował na Wydziale Matematycznym UW. 1930–1933 odbył studia na kierunku ubezpieczeniowym SGH w Warszawie, zakończone dyplomem zawodowym, a w 1939 r. tytułem magistra nauk ekonomiczno-handlowych. W 1940 r. uzyskał stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych w SGH w Warszawie na podstawie pracy: „Prognoza szeregów rozwojowych”. W roku 1960 uzyskał stopień doktora habilitowanego na Wydziale Ekonomii Politycznej UW na podstawie rozprawy: „Zarys demografii potencjalnej”. Od 1961 r. docent UŁ i UW.

Pracę w szkolnictwie wyższym rozpoczął w roku 1935 w SGH w Warszawie, gdzie w Katedrze Statystyki był asystentem do 1939 r. Od 1945 r. do 1949 r. był wykładowcą statystyki w SGH w Warszawie oraz w ŁO SGH, a także na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UŁ. W latach 1958–1967 pracował w WSE, a po jej połączeniu z UŁ na Wydziale Ekonomicznym, początkowo w Katedrze Demografii i Statystyki, gdzie był kierownikiem Zakładu Statystyki (1961–1963), a następnie w Katedrze Ekonometrii i Statystyki, gdzie był kierownikiem Zakładu Ekonometrii (1964–1965). Od 1959 pracował w Katedrze Statystyki UW, początkowo jako adiunkt, a potem jako docent, prowadząc w latach 1962–1967 wykłady i zajęcia zlecone. Po zakończeniu pracy w UŁ (1967) do emerytury (1978) prowadził wykłady i prace naukowo-badawcze w UW.

Jego dorobek naukowy zawiera ponad 200 prac z zakresu statystyki matematycznej, ekonometrii oraz statystyki społeczno-gospodarczej. Najważniejszymi pracami z zakresu demografii są: monografia „Elementy ruchu naturalnego” (1961), „Zarys demografii potencjalnej” (1958) oraz „Ludność Polski od X do XVIII wieku” (1957); z zakresu statystyki matematycznej: „Rozkład dochodów według wielkości” (1960) oraz „Tablice liczb losowych” (1951); z prac ekonometrycznych: „Próba wyznaczenia elastyczności popytu na przewozy pasażerskie kolejną żelazną”. Pogranicza statystyki społecznej i gospodarczej dotyczą artykuły poświęcone budżetom rodziny i czasu.

Kierując pracami sekcji ekonometrii Komitetu Nauk Demograficznych PAN propagował wykorzystanie metod matematycznych w demografii, a od 1966 r. był także członkiem sekcji Demografii Historycznej. Jego zainteresowania skupiały się również na dydaktyce. Napisał pierwszy w języku polskim podręcznik do ćwiczeń z zakresu statystyki matematycznej pt. „Zadania statystyki matematycznej” (1956), ponadto zbiór zadań ze statystyki wspólnie z Bogdanem Szulcem oraz „Metody statystyczne” i „Działania na liczbach przybliżonych” we współautorstwie ze Stefanem Szulcem.

Tadeusz Miller (1921–1980). Jego zainteresowania naukowo-badawcze koncentrowały się wokół problematyki nauk społecznych, w tym socjologii, oraz zastosowań statystyki w naukach medycznych. Dorobek naukowy i publicystyczny Tadeusza Millera jest znaczny: „O warunkach mieszkaniowych robotników łódzkich” (Łódzkie Czasopismo Gospodarcze, 1958, Nr 1); Z badań nad strukturą załogi łódzkiej fabryki włókienniczej, „Studia nad rozwojem klasy robotniczej” (Cz. I, PAN 1961), współautor; „Badania nad strukturą i ruchliwością klasy robotniczej Jugosławii” („Studia Socjologiczne”, t. III, 1961) i „Z pracy ośrodków socjologicznych Jugosławii” (tamże, t. XVJ 2, 1961); „Zmiany w poziomie aktywności zawodowej ludności w Łodzi w okresie 1931–1950” (ZN UŁ, Nauki Ekonomiczne, 1962, z. 1); „Gospodarstwa domowe Łodzi w świetle spisów ludności z lat 1921, 1931, 1950, 1960: „Problemy demografii i zatrudnienia na terenie m. Łodzi” (1967 współautor: „Materiały do ćwiczeń z medycyny społecznej” (1972, wyd. 2 zmienione i rozszerzone 1974, wyd. 3, 1976).

Zbigniew Michalkiewicz (1927–1986). Jego zainteresowania naukowe koncentrowały się głównie wokół problematyki demograficznej, w szczególności gerontologii społecznej, statystyki ekonomicznej oraz statystyki społecznej. Był kontynuatorem myśli demograficznej prof. Edwarda Rosseta w zakresie gerontologii społecznej i demografii ludzi trzeciego wieku.

Najważniejsze prace z zakresu demografii: „Przydatność zawodowa robotników w starszym wieku oraz problem ich racjonalnego zatrudnienia”, PWE, 1962, „Proces starzenia się ludności i jego ekonomiczno-społeczne skutki”; *Zdrowie Psychiczne*, nr 1–2, 1971, „Położenie robotników po przejściu na emeryturę”, *Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki UŁ*, 1, 1972. „Robotnicy w wieku emerytalnym w łódzkich zakładach przemysłu lekkiego”, [w:] „Problemy demograficzne i zatrudnienia na terenie miasta Łodzi”, ŁTN, Łódź 1967, „Rozkład dochodów gospodarstw domowych emerytów”, *Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Łódzkiego*, 10, 1974 (współautor Cz. Domański).

Zofia Zarzycka (1925–2010). Pracę zawodową rozpoczęła w 1950 r. już w czasie studiów jako zastępca asystenta w Katedrze Statystyki Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi. W 1964 roku Rada Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Łódzkiego, nadała Jej stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy pt. „Problemy pracy zawodowej kobiet obciążonych dziećmi” przygotowanej pod kierunkiem profesora Edwarda Rosseta. W 1982 r. uzyskała stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. „Praca zawodowa kobiet a budżet rodzinny” *Acta Universitatis Lodziensis*, Łódź 1982. Po habilitacji w 1983 r. uzyskała stanowisko docenta. Tytuł profesor nauk ekonomicznych otrzymała w 1991 r.

Działalność Profesor Zofii Zarzyckiej obejmowała: problemy pracy zawodowej kobiet obciążonych obowiązkami rodzinnymi, demograficzne i społeczne czynniki wpływające na wzorce konsumpcyjne, problemy ekonomiczne wynikające z procesu starzenia się ludności.

Wybrane monografie, studia i rozprawy: „Sytuacja kobiet zatrudnionych w łódzkim przemyśle włókienniczym”, [w:] *Włókniarze łódzcy*, Wyd. Łódzkie, Łódź, 1996; „Aktywność zawodowa kobiet łódzkich posiadających dzieci”, [w:] *Problemy demografii i zatrudnienia na terenie m. Łodzi*, H. Mortimer-Szymczak (red.) ŁTN, Łódź, 1967; „Ekonometryczne metody szacowania elastyczności popytu względem dochodu na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych” *Zeszyty Metodologiczne*, nr 29, GUS, Warszawa, 1972 (współautorstwo: A. Tomaszewicz); „Konsumpcja i popyt konsumpcyjny a sposób prowadzenia gospodarstwa domowego” [w:] *Ekonometryczne modele rynku*, t. II, PWE, Warszawa, 1978; „Indeksy cen w sferze usług niematerialnych, *Zeszyty Metodyczne GUS*, z. 3, 1982 (współautor: S. Barczak); „Dochody ludności w starszym wieku na podstawie budżetów gospodarstw domowych”, [w:] *Wybrane uwarunkowania i konsekwencje procesu starzenia się ludności Polski*, Monografie i Opracowania, SGPiS, Warszawa, 1987; „Czynniki demograficzne i społeczne w analizie konsumpcji” Wyd. UŁ, Łódź, 1992.

Barbara Nowakowska (1939–2014). Studia ekonomiczne ukończyła w 1962 r. na Wydziale Ekonomicznym UŁ. Od tego czasu aż do odejścia na emeryturę w końcu lat 90. pracowała na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym (po rozszerzeniu jego pierwotnej nazwy) na stanowiskach – asystenta, po uzyskaniu doktoratu – adiunkta. Miejskami Jej pracy były: Katedra Demografii i Statystyki, a po kolejnych reorganizacjach na Wydziale, Zakład Statystyki i Demografii oraz Zakład Demografii w Instytucie Ekonometrii i Statystyki UŁ. Przez kilka lat po odejściu z Uniwersytetu dr Barbara Nowakowska pracowała w łódzkiej delegaturze Rządowego Centrum Studiów Strategicznych.

Wartościowym przymiotem dr Barbary Nowakowskiej był Jej talent dydaktyczny, wymierny w setkach prac magisterskich i dyplomowych, ale też tysiącach godzin wykładów, ćwiczeń, konwersatoriów i konsultacji.

Zainteresowania badawcze dr Barbary Nowakowskiej w różnych okresach Jej życia zawodowego dotyczyły takich kwestii, jak: kadry kwalifikowane, rynek pracy, starzenie się ludności, demografia regionalna. W każdym z wymienionych wątków miała znaczące osiągnięcia. Była autorką ponad 100 opracowań, w tym kilku książek przygotowanych osobiście lub we współautorstwie, bądź też pod Jej redakcją.

Andrzej Czajkowski (1946–2013). Dr Andrzej Czajkowski pracował w Uniwersytecie Łódzkim w Instytucie Ekonometrii i Statystyki od 1970 roku (od 2009 r. w Instytucie Statystyki i Demografii). Zatrudniony był na stanowisku starszego wykładowcy w Katedrze Metod Statystycznych. Pracę doktorską obronił w roku 1979.

Efektem działalności naukowo-badawczej dra Andrzeja Czajkowskiego jest 19 opublikowanych artykułów oraz około 40 niepublikowanych opracowań zrealizowanych głównie w ramach problemów centralnie sterowanych.

Był współautorem 3 skryptów z zadaniami z zakresu statystyki, metody reprezentacyjnej. Skrypt pt. „Materiały do ćwiczeń ze statystyki” nagrodzony został Nagrodą Zespołową III Stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Natomiast skrypty: „Zbiór zadań ze statystyki” oraz „Zbiór zadań z metody reprezentacyjnej” uhonorowane zostały nagrodami Rektora UŁ.

Działalność dydaktyczna dra Andrzeja Czajkowskiego oceniana była wysoko przez studentów. Efektem tej oceny było II miejsce w badaniu NOBELEK '98 na najlepszego wykładowcę kierunku Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze i Polityczne.

5.3. Łódzka szkoła statystyki i demografii

W rezultacie utrzymujących się przez lata osiągnięć naukowych statystyków i demografów prezentowanych wcześniej, związanych głównie z Wydziałem Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, ośrodek łódzki awansował do grona liczących się centrów badań statystycznych i demograficznych. Kierowany przez prof. Czesława Domańskiego zespół statystyków tworzy łódzką szkołę statystyków, zaś sam Profesor uważany jest też za twórcę łódzkiej szkoły statystyki nieparametrycznej.

Problemy badawcze o charakterze metodologicznym dotyczą m.in. teoretycznych podstaw testów nieparametrycznych, metod porównywania nieparametrycznych procedur wnioskowania statystycznego z procedurami parametrycznymi, statystyki małych obszarów, teorii rozkładów płac i dochodów, statystyki bayesowskiej.

Badania nasze dotyczą w szerokim zakresie również problemów o charakterze aplikacyjnym, wspomagających rozwiązywanie zagadnień z różnych dziedzin i przekrojów życia społeczno-gospodarczego.

Metody statystyczne stosowane przez pracowników Katedry Metod Statystycznych w badaniach naukowych stanowią bazę do budowy kryteriów oceny efektywności na różnych szczeblach decyzyjnych, zarówno na szczeblu regionu danego kraju, jak i porównań międzynarodowych. Proces globalizacji wymusza poszukiwanie uniwersalnych metod, których dostarcza metodologia badawcza. Prowadzone badania coraz częściej mają charakter interdyscyplinarny, który pozwala na pełne lub pogłębione analizy stawianych problemów.

Katedra Metod Statystycznych zajmuje się konstrukcją lub modyfikacją testów statystycznych dla prób nieprostych oraz niekompletnych baz danych, korzysta z najnowszych metod statystycznych w zakresie ich adaptacji w praktyce statystycznej. Współpracowała z Głównym Urzędem Statystycznym w kwestii przygotowań do Narodowego Spisu Powszechnego 2011 i Powszechnego Spisu Rolnego 2010. Zawarła umowę z Narodowym Bankiem Polskim w ramach projektu „Wielowymiarowa Analiza Statystyczna”. Prezentowane przez Katedrę Metod Statystycznych zagadnienia w większości dotyczą oceny rozwoju społecznego kraju, a w szczególności rozkładów dochodów, ryzyka inwestycyjnego, rynkowego oraz ubezpieczeń życiowych, otwartych funduszy emerytalnych, kategoryzacji jednostek statystycznych. Ponadto Katedra Metod Statystycznych zajmuje się oceną bilansu wody i prognozą zużycia wody dla m. Łodzi oraz prowadzi współpracę z Politechniką Warszawską w kwestii oceny bilansu wody i prognozy zużycia wody dla m. Łodzi w ramach umowy z Urzędem m. Łodzi.

Pracownicy Zakładu Demografii i Gerontologii Społecznej w swych pracach badawczych koncentrują się na następujących zagadnieniach:

- społeczno-ekonomiczne konsekwencje starzenia się ludności Polski,
- regionalne zróżnicowanie procesów ludnościowych we współczesnej Polsce,
- ruch naturalny w Polsce, zwłaszcza analiza i prognozowanie płodności, umieralności,
- ruch wędrowniczy we współczesnej Polsce,
- modelowanie stochastyczne procesów ludnościowych.

Pracownicy Katedry Statystyki Ekonomicznej i Społecznej uczestniczą w wielu projektach badawczych zarówno o charakterze międzynarodowym, krajowym, jak i regionalnym. W konsekwencji zakres tematyczny prowadzonych badań jest bardzo szeroki, główne nurty badawcze podejmowane przez pracowników Katedry obejmują:

- metody analizy wybranych sektorów gospodarki i porównania międzynarodowe,
- metody statystyczne w analizie rynku,
- metody analizy zmian w poziomie i strukturze konsumpcji indywidualnej w wyniku zmian podatku VAT i akcyzy,
- badanie ekonomicznych konsekwencji opodatkowania konsumpcji indywidualnej w Polsce oraz wykorzystanie metod statystycznych do analizy konsumpcji i jej determinant,
- zastosowanie metod wielowymiarowej analizy porównawczej do przestrzennych analiz zróżnicowania zjawisk ekonomicznych (w tym dotyczących rynku pracy) i społecznych w czasie,
- zastosowanie klasycznych i nieklasycznych metod statystycznych w analizach rynku pracy w Polsce w skali makro i mikro (lokalnej) opartych na danych indywidualnych,
- zarządzanie projektami, metodyka zarządzania projektami, zarządzanie ryzykiem, ewaluacja,
- międzypokoleniowe dziedziczenie nierówności społecznych,
- kształcenie ustawiczne, transfer wiedzy w kontekście starzenia zasobów pracy,
- firmy rodzinne, czynniki ich rozwoju,
- makroekonomiczne uwarunkowania innowacji oraz statystyczna ocena efektywności innowacji w przetwórstwie przemysłowym,
- innowacyjność w przemyśle spożywczym, problem budowy i aplikacji wybranych mierników statystycznych służących ocenie poziomu innowacyjności,
- zamówienia publiczne, wpływ zamówień publicznych na innowacyjność przedsiębiorstw, społecznie odpowiedzialne zamówienia publiczne.

Pracownicy Katedry współpracują również z podmiotami gospodarczymi (instytucjami publicznymi, przedsiębiorstwami, organizacjami III sektora) poprzez: zaangażowanie w prace Rady Zamówień Publicznych przy Premierze RP, realizację szkoleń na zlecenie podmiotów prywatnych i publicznych, prowadzenie dedykowanych prac badawczych.

Rozwój metodologii badań statystycznych i demograficznych w okresie 50-lecia funkcjonowania Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego został przedstawiony m.in. w następujących monografiach: „Proces starzenia się ludności” (1959), „Elementy ruchu naturalnego” (1961), „Statystyczne testy nieparametryczne” (1979), „Testy statystyczne” (1990), „Nieklasyczne metody statystyczne” (2000), „Metody statystyki małych obszarów” (2001), „Statystyczne metody wnioskowania wielokrotnego” (2007), „Metody estymacji rozkładu czasu trwania zjawisk dla danych cenzurowanych oraz ich zastosowanie” (2005), „Metody analizy dochodów i ich koncentracji” (2011), „Nieklasyczne metody oceny efektywności i ryzyka. Otwarte Fundusze Emerytalne” (2011), „Testy statystyczne w procesie podejmowania decyzji” (2014).

5.4. Działalność naukowa samodzielnej kadry Instytutu Statystyki i Demografii.

Czesław Domański. *Zainteresowania badawcze*: konstrukcja testów opartych na teorii serii i statystykach porządkowych, budowa tablic statystycznych dla wybranych statystyk nieparametrycznych opartych na rozkładach dokładnych i formułach rekurencyjnych, nieklasyczne metody wnioskowania statystycznego uwzględniające analizę bayesowską, bootstrapową i wnioskowanie nieparametryczne, analiza własności testów wielowymiarowej normalności, statystyka małych obszarów, statystyka medyczna, metody statystyczne na rynku kapitałowym i ubezpieczeniowym, testy oparte na procesach stochastycznych. *Wybrane publikacje*: „Statystyczne testy nieparametryczne”, PWE, Warszawa 1979; „Testy statystyczne”, Warszawa 1990; „Wnioskowanie statystyczne przy nieklasycznych założeniach”, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1998, (współautorstwo: K. Pruska, W. Wagner); „Statystyczne systemy ekspertowe”, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1998 (współautorstwo: H. Gadecki, K. Pruska, A. Rossa); „Nieklasyczne metody statystyczne”, PWE, Warszawa 2000; „Metody statystyki małych obszarów”, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2001 (współautorstwo: K. Pruska); „Zastosowanie metod statystycznych w badaniach pacjentów z chorobą niedokrwienną serca leczonych operacyjnie”, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2003 (współautorstwo: A. Iwaszkiewicz-Zasłonka, R. Jaszewski, M. Miształ, P. Okoński,

A. Rossa, E. Szymańska [Janowska], J. Zasłonka; „Analiza rozkładów płac i dochodów w Polsce w przekroju terytorialnym”, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2005; „Statystyczne metody wnioskowania wielokrotnego”, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2007 (współautorstwo: D. Parys); „Nieklasyczne metody oceny efektywności i ryzyka. Otwarte Fundusze Emerytalne”, PWE, Warszawa 2011 (współautorstwo: J. Białek, K. Bolonek-Lasoń, A. Mikulec); „Testy statystyczne w procesie podejmowania decyzji”, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2014 (współautorstwo: Aleksandra Baszczyńska, Dorota Pekasiewicz, Anna Witaszczyk).

Maria Magdalena Grzelak. *Zainteresowania badawcze*: metody wielowymiarowej analizy porównawczej, metody statystyczno-ekonometryczne, sektor żywnościowy, innowacyjność gospodarki i jej sektorów, gospodarka oparta na wiedzy. *Publikacje*: „Ocena wsparcia publicznego rolnictwa w Polsce – wybrane zagadnienia” (współautor J. Wiktorowicz), [w:] Problemy rolnictwa światowego, Zeszyty Naukowe SGGW, tom 7(XXII), Warszawa 2009; „Analiza zróżnicowania, asymetrii i koncentracji”, [w:] Podstawy Statystyki, wyd. 2 W. Starzyńska (red.), Difin, Warszawa 2009; „Innovation ability of manufacturing sectors in Poland”, [w:] Quantitative methods in regions and economic sectors analysis, D. Witkowska, K. Nermend (red.), University of Szczecin, Szczecin 2010; „Nakłady na działalność badawczo-rozwojową a PKB w krajach Unii Europejskiej” (współautor E. Dworak), [w:] Gospodarka Narodowa 7–8/2010, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2010; „Innovation Activity and Competitiveness of Manufacturing Divisions in Poland”, [w:] Comparative Economic Research Central and Eastern Europe, Volume 14, No. 1/2011, Łódź University Press, Łódź 2011; „Innowacyjność przemysłu spożywczego w Polsce. Ocena. Uwarunkowania. Rozwój”, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011; „The analysis of advancement achieved in the knowledge-based economy in Poland – selected aspects”, [w:] Statistical methods in analyses of economic phenomena under integration and globalization, P. R. Cmela, K. Kruszyński (red.), Statistical Office in Lodz, Lodz 2012.

Alina Jędrzejczak. *Zainteresowania badawcze* prof. Aliny Jędrzejczak obejmują: badanie rozkładów dochodów i ich nierównomierności – aproksymację rozkładów płac i dochodów, badanie zgodności rozkładów empirycznych z teoretycznymi, estymację miar nierównomierności i ubóstwa, badanie własności statystycznych testów zgodności, pomiar błędów w badaniach statystycznych – metody szacowania precyzji estymatorów, statystykę małych obszarów – szacowanie charakterystyk dla małych domen (w tym podejście modelowe, estymacja EBLUP i Spatial-EBLUP). *Wybrane publikacje*: „Decomposition Analysis of Income Inequality in Poland by Subpopulations and Factor Components”,

Argumenta Oeconomica 1(24), s. 109–123, 2010; „Estimation of Gini Coefficient for Regions from Polish Household Budget Survey using Small Area Estimation Methods”, [w:] Survey Sampling Methods in Economic and Social Research pod red. J. Wywiła i Wojciecha Gamrota, Wydawnictwo AE w Katowicach, (współautor: Kubacki J.), 2010; „Metody analizy rozkładów dochodów i ich koncentracji”, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011; „Income Inequality Analysis in Poland on the Basis of Household Budget Survey”, [in:] Statistical Methods in Regional and Social Analyses under Integration and Globalization, 131–149, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012; „Estimation of Standard Errors of Selected Income Concentration Measures on the Basis of Polish HBS”, International Advances in Economic Research 18(3), 287–297, Springer 2012; „Estimation of Income Inequality and Poverty in Poland by Region and Family Type”, Statistics in Transition, (współautor: Kubacki J.), 2013.

Jerzy Korzeniewski. *Zainteresowania badawcze*: analiza skupień, zastosowania analizy skupień w badaniach społeczno-ekonomicznych. *Wybrane publikacje*: „Metody selekcji zmiennych w analizie skupień. Nowe procedury”, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012; „Testowanie odporne w oparciu o funkcje alternujące drugiego rzędu”, Przegląd Statystyczny, tom 41, 1994, s. 165–171; „Propozycja nowego algorytmu wyznaczającego liczbę skupień”, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Taksonomia 12, 2005, 1076, s. 257–264; „Assessment of Entropy Based Method of Variable Choice in Cluster Analysis”, Lecture Notes on Engineering and Computer Science, WCE2010, London, June 2010, s. 2003–2005; „Ocena efektywności metody uśredniania zmiennych i metody Ichino selekcji zmiennych w analizie skupień”, Taksonomia 19, Klasyfikacja i analiza danych – teoria i zastosowania, WUE Wrocław 2012.

Jerzy Tadeusz Kowaleski. *Zainteresowania badawcze*: problemy ludnościowe krajów słabiej gospodarczo rozwiniętych, demografia wsi, proces starzenia się ludności. *Wybrane publikacje*: „Aspekt regionalny i globalny w nauczaniu demografii – refleksje dydaktyka”, [w:] Metody ilościowe w globalnej gospodarce, (red. Domański Cz., Baszczyńska A.), Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica, Nr 227, Łódź 2009, s. 19–28, Uniwersytet Łódzki; „Przyszłość demograficzna Polski”, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica, Nr 231, Łódź 2009, s. 514, Uniwersytet Łódzki, Rossa Agnieszka (red.); „Społeczno-ekonomiczny i demograficzny rozwój Łodzi na tle wybranych miast Polski”, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica, Nr 237, Łódź 2010, s. 145, Uniwersytet Łódzki, Rossa Agnieszka (red.); „Demographic Future of

Poland”, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, Nr 250, Łódź 2011, s. 131, Uniwersytet Łódzki, Rossa Agnieszka (red.); „Population Aging and Some Social Consequences of the Process in the Country and in the Region” [w:] *Demographic Future of Poland*, (red. Kowaleski J. T., Rossa A.), *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, Nr 250, Łódź 2011, s. 85–97, Uniwersytet Łódzki; „Pomyślne starzenie się w świetle nauk o zdrowiu”, *Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej*, Łódź 2008, s. 218, P. Szukalski (red.); „Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych”, *Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej*, Łódź 2008, s. 306, P. Szukalski (red.); „Starzenie się ludności Polski. Między demografią a gerontologią społeczną”, *Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego*, Łódź 2008, s. 304, P. Szukalski (red.); „Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności Polski (przyczyny, etapy, następstwa)”, *Wydawnictwo UŁ*, Łódź 2011, Uniwersytet Łódzki; „Ewolucja umieralności w Polsce na tle przemian w krajach europejskich”, [w:] *Analiza i modelowanie umieralności w ujęciu dynamicznym* (red. Rossa A.) *Wydawnictwo UŁ*, Łódź 2012, Uniwersytet Łódzki.

Anna Malarska. *Zainteresowania badawcze* prof. Anny Malarskiej są następujące: rynek pracy, bezrobocie, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, poziom rozwoju demograficznego, poziom życia ludności; metodologia i zastosowania wielowymiarowej analizy porównawczej, taksonomii oraz klasycznych i nieklasycznych metod statystyczno-ekonometrycznych w ekonomii na poziomie makro, mezo- i lokalnym, a w tym modelowanie panelowe. *Jej główne publikacje książkowe*: „Diagnozowanie determinantów bezrobocia w Polsce nieklasycznymi metodami statystycznymi”, *Wydawnictwo Biblioteka*, Łódź, stron 178, 2007; „Statystyczna analiza danych wspomaganą SPSS’em”, *Wydawnictwo SPSS Polska*, Kraków, stron 438, 2005; „Podstawy statystyki. Teoria, przykłady, zadania”, *Wydawnictwo WSHE Pabianice*, Pabianice, stron 166, 2005; „Bezrobocie w Polsce w ujęciu regionalnym. Studium statystyczne”, *Wydawnictwo UŁ*, Łódź, stron 291, 2000; „Statystyka stosowana nie tylko przez psychologów i pedagogów”, *Wydawnictwo UŁ*, Łódź, (współautorstwo w 1/2: Halina Mikulska), wydanie II poprawione, stron 376, 2000.

Krystyna Pruska. *Zainteresowania badawcze*: regresja przełącznikowa statystyka małych obszarów, statystyczne wnioskowanie nieparametryczne, metody symulacyjne, metody bootstrapowe. *Publikacje książkowe*: „Zbiór zadań z metody reprezentacyjnej” (współautorzy A. Czajkowski, Cz. Domański), *UŁ*, Łódź 1985; „Metody regresji przełącznikowej i ich zastosowanie”, *UŁ*, Łódź 1996; „Wnioskowanie statystyczne przy nieklasycznych założeniach” (współautorzy Cz. Domański, W. Wagner), *UŁ*, Łódź 1998; „Systemy ekspertowe” (współau-

torzy Cz. Domański, H. Gadecki, A. Rossa, W. Wagner), UŁ, Łódź 1998; „Nieklasyczne metody statystyczne” (współautor Cz. Domański), PWE, Warszawa 2000; „Metody statystyki małych obszarów” (współautor Cz. Domański), UŁ, Łódź 2001.

Agnieszka Rossa. *Zainteresowania badawcze*: analiza i prognozowanie umieralności, analiza historii zdarzeń, statystyczne metody eksploracji danych (data mining), wielowymiarowa analiza statystyczna. *Publikacje książkowe*: „Zastosowanie niestandardowych metod ilościowych do segmentacji otwartych funduszy emerytalnych”, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, 254, 2011, s. 51–64; „Future life tables based on Lee-Carter methodology and their application to calculating the pension annuities”, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, 2011, vol. 250; „Bezrobocie w Łodzi w latach 2004–2009 na tle innych miast o porównywalnej wielkości”, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, 2010, vol. 237; „Estimation of life-tables under rightcensoring”, *Statistics in Transition – new series*, 2009, vol. 10, nr 3; „Dynamiczne tablice trwania życia oparte na metodologii Lee-Cartera i ich zastosowanie do obliczania wysokości świadczeń emerytalnych”, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, 2009, vol. 231; „The Nelson-Aalen and Kaplan-Meier Estimators Under a Sequential Sampling Scheme”, *Communications in Statistics. Theory and Methods*, 2009, vol. 38; „Estimation of Survival Distributions Under Right-Censoring When Sample Size is Random”, *Sequential Analysis*, 2008, vol. 27; „Rozmyta logika preferencji jako formalna podstawa gerontometrii”, [w:] A. Fabiś, M. Muszyński (red.), *Społeczne wymiary starzenia się*, Biblioteka Gerontologii Społecznej, Bielsko-Biała, 2011, s. 199–217 (współautor); „Rozwój społeczno-gospodarczy Łodzi na tle wybranych miast Polski i Europy”, [w:] J. Świerkocki (red.), *Rozwój społeczno-gospodarczy Łodzi w warunkach jednolitego rynku europejskiego*, Wyd. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2010; „Analiza i modelowanie umieralności w ujęciu dynamicznym”, Wydawnictwo UŁ, 2011.

Agata Szczukocka. *Zainteresowania naukowe*: zastosowanie metod statystycznych w badaniach ekonomiczno-socjologicznych w szczególności w sektorze usług. *Wybrane publikacje*: „Zastosowanie analizy dyskryminacyjnej do badania zdolności kredytowej przedsiębiorstw”, [w:] *Metody i Zastosowania Badań Operacyjnych* (red.) Trzaskalik T., Wyd. Uczelniane Akademii Ekonomicznej im K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice 1998, s. 177–182; „Credit Swaps As Instruments Securing From The Risk”, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006, s. 241–253; „Konkurencyjność polskiego rolnictwa”, [w:] *Regionalne aspekty polityki konkurencji w procesie integracji europejskiej*, (red.)

J. Witkowska, Z. Wysokińska, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2006, s. 65–75; „Credit Decision Making Under Risk”, [w:] *Methods of Multivariate Statistical Analysis and Their Applications* (red.) Cz. Domański, D. Pekasiewicz, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 353–373; „Rola e-government w rozwoju społeczno-gospodarczym”, [w:] *Rola informatyki w naukach ekonomicznych i społecznych. Innowacje i implikacje interdyscyplinarne*, (red.), T. Grabiński, Wyd. Wyższej Szkoły Handlowej, Kielce 2011, s. 165–177; „Wpływ usług elektronicznych na poziom życia ludności”, [w:] *Systemy informatyczne w gospodarce*, (red.) K. Kreft, Wyd. Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk–2011, s. 21–45; „Rozwój usług elektronicznych w Polsce”, *Wiadomości Statystyczne*, listopad–2011, s. 74–84; „Korzystanie z usług przez gospodarstwa domowe w Polsce i w Unii Europejskiej”, [w:] *Uwarunkowania rozwoju regionalnego Unii Europejskiej*, (red.) T. Dyra i E. Siek, Wyd. Instytut Naukowo-Wydawniczy „SPATIUM”, Radom 2012, s. 97–110; „Rozwój i funkcjonowanie przedsiębiorstw usługowych w Polsce”, [w:] *Czas na pieniądź. Zarządzanie Finansami. Upowszechnianie i transfer wyników badań*, (red.) D. Zarzecki, Wyd. Uniwersytet Szczeciński, 2012, s. 209–218; „Poziom i dynamika zatrudnienia w sektorze rolnym w Polsce na tle innych państw Unii Europejskiej”, [w:] *Problemy Rolnictwa Światowego*, Wyd. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Tom 12 (XXVII) 2012 Zeszyt 2, s. 114–122; „Statystyczna ocena znaczenia sektora usług w gospodarce Polski”, Wyd. UŁ, Łódź, 2013.

Wacława Starzyńska. *Zainteresowania naukowe*: ekonometria stosowana, statystyka ekonomiczna, metody ilościowe w biznesie, analiza sektorowa, ekonomiczne konsekwencje podatku VAT, metody oceny ryzyka kredytowego, analiza rynku zamówień publicznych, *Wybrane publikacje*: „Rynek żywności w warunkach niedoboru. Studium statystyczno-ekonometryczne”, Wydawnictwo UŁ, Łódź, 1990; „Rynek zamówień publicznych w procesie integracji z Unią Europejską. Analiza sektorowa dostaw.”, Wyd. Difin, Warszawa 2003; „Statystyka praktyczna”, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, Wyd. II, zmienione, dodruk; „Logistyka szansą rozwoju miasta i regionu na przykładzie Ziemi Piotrkowskiej”, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2008, W.J. Rogalski, (red.); „Przedsiębiorstwa logistyczne w regionie łódzkim i podregionie piotrkowskim”, [w:] *Logistyka szansą rozwoju miasta i regionu na przykładzie Ziemi Piotrkowskiej* (red. W. Starzyńska, W.J. Rogalski), Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2008, s. 391–406; „Podstawy statystyki. Metody i zastosowania”, (redakcja i współautorstwo) wyd. II zaktualizowane, Wyd. DIFIN, Warszawa 2009; „Zamówienia publiczne a innowacyjność przedsiębiorstw – stan obecny i perspektywy”, Wydawnictwo Uniwer-

sytetu Łódzkiego, Łódź 2012, J. Wiktorowicz (redakcja i współautorstwo); „Zamówienia publiczne a innowacyjność MSP”, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, s. 28–38, (współautor J. Szymański), (2013); „Zamówienia publiczne a innowacyjność MSP”, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, s. 39–50, J. Wiktorowicz, (2013); „Zamówienia publiczne na środki transportowe a zrównoważony rozwój”, LOGISTYKA 2/2013, s. 130–142, (współautor M. Urbanek), (2013); „Logistyka Gospodarcza”, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013, Starzyńska Wacława, Rogalski Wiesław Jan, Zrobek Janusz (red.); „Rola i znaczenie usług logistycznych w gospodarce – ważniejsze kierunki zmian”, [w:] Logistyka Gospodarcza (red. W. Starzyńska, W.J. Rogalski, J. Zrobek), Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013, s. 11–21.

Spis rzeczy „Rocznik Statystyczny miasta Łodzi 1945–1947”,
Zarząd Miejski w Łodzi

SPIS RZECZY

Nr
tabl. str.

II. METEOROLOGIA

Położenie geograficzne miasta 1

II. METEOROLOGIA

1. Ciśnienie atmosferyczne (1937, 1938, 1946, 1947).....	2
2. Ciepłota powietrza (1937, 1938, 1946, 1947)	4
3. Wiatry (1937, 1938, 1946, 1947)	6
4. Zachmurzenie i inne zjawiska (1937, 1938, 1946, 1947)	8
5. Opady (1937, 1938, 1946, 1947)	10

III. POWIERZCHNIA MIASTA

1. Rozwój terytorialny m. Łodzi (od r. 1821)	12
2. Powierzchnia miasta według komisariatów M. O.	12

IV. ZADRZEWIENIE MIASTA

1. Parki i ogrody miejskie	12
2. Zadrzewienie ulic i placów miejskich (1937—1939, 1945—1947)	13
3. Powierzchnia zieleni w mieście (1937, 1939, 1945—1947)	13
4. Tereny plantacyjne administrowane przez Wydział Plantacji Miejskich (1937, 1939, 1945—1947)	14

V. ZABRUKOWANIE ULIC I PLACÓW

1. Długość i powierzchnia jezdni zabrukowanych i niezabrukowanych (1937—1939, 1945—1947)	15
2. Jezdnie o trwałej gładkiej nawierzchni według rodzaju (1937—1939, 1945—1947)	15
3. Nowe nawierzchnie i przebudowy (1946, 1947)	16
4. Konserwacja nawierzchni (1945—1947)	16
5. Powierzchnia jezdni zabrukowanych i niezabrukowanych w procentach (1937—1939, 1945—1947)	18

VI. OŚWIETLENIE ULIC, PARKÓW I PLACÓW

1. Lampy elektryczne i gazowe (1937—1939, 1945—1947)	18
2. Lampy elektryczne według dzielnic (1945—1947)	18
3. Lampy elektryczne według mocy i dzielnic (1945—1947)	19

VII. MECHANICZNY SPIS LUDNOŚCI M. ŁODZI
z dnia 1 stycznia 1948 r.

[illegible]

Nr	tabl.
1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
8	8
9	9
10	10
11	11
12	12
13	13
14	14
15	15
16	16
17	17
18	18
19	19
20	20
21	21
22	22
23	23
24	24
25	25
26	26
27	27
28	28
29	29
30	30
31	31
32	32
33	33
34	34
35	35
36	36
37	37
38	38
39	39
40	40
41	41
42	42
43	43
44	44
45	45
46	46
47	47
48	48
49	49
50	50
51	51
52	52
53	53
54	54
55	55
56	56
57	57
58	58
59	59
60	60
61	61
62	62
63	63
64	64
65	65
66	66
67	67
68	68
69	69
70	70
71	71
72	72
73	73
74	74
75	75
76	76
77	77
78	78
79	79
80	80
81	81
82	82
83	83
84	84
85	85
86	86
87	87
88	88
89	89
90	90
91	91
92	92
93	93
94	94
95	95
96	96
97	97
98	98
99	99
100	100

Nr tabl.							str.
14.	Ludność	XIII	kom'sariatu	M.O.	według	wieku i płci	72
15.	33	XIV	31	33	33	31	76
16.	31	XV	31	33	25	33 31	80

1. Rozwój ludności Łodzi w latach 1914—1947	84
2. Stan ludności Łodzi w latach 1945—1947	85
3. Rozwój Łodzi w świetle kolejnych spisów ludności (1897—1948)	86
4. Ewidencyjny spis ludności z lipca 1945 r.	
A. Ludność objęta spisem według płci i wieku	86
B. Liczebność młodszych roczników wieku (0—24 lat)	87
5. Sumaryczny spis ludności z dnia 14. II 1946 r.	
a) Ogólne wyniki spisu	88
b) Płeć i wiek ludności spisanej z uwzględnieniem podziału miasta na komisariaty M. O.	89
c) Łódź na tle innych wielkich miast Polski	90
6. Struktura ludności Łodzi według wieku (1931, 1945, 1948)	91
7. Gęstość zaludnienia dzielnic miasta (1946, 1948)	91
8. Sieroctwo na terenie Łodzi w świetle spisu dzieci i młodzieży z dnia 24. VI 1945 r.	
Łódź w granicach przedwojennych	92
Gmina Chojny	93
Łódź łącznie z inkorporowaną gminą Chojny	94
9. Analfabetyzm w Łodzi w świetle spisu dzieci i młodzieży z dnia 24. VI 1945 r.	
a) Dane ogólne	95
b) Łódź w granicach przedwojennych	96
c) Gmina Chojny	97

A. DANE OGÓLNE

1.	Ruch naturalny ludności w latach 1945—1947	98
2.	Współczynniki ruchu naturalnego ludności (1945—1947)	98
B. MAŁŻENSTWA		
3.	Małżeństwa zawarte w latach 1945—1947	99
C. URODZENIA		
4.	Urodzenia żywe zgłoszone w 1946 r. według wieku rodziców	100
5.	Urodzenia żywe zgłoszone w 1946 r. według wieku rodziców	100
6.	Procentowe zestawienie urodzeń w 1946 r. według wieku rodziców	100
7.	Urodzenia żywe zgłoszone w 1947 r. według wieku rodziców	101
8.	Urodzenia żywe zgłoszone w 1947 r. według wieku rodziców	101
9.	Procentowe zestawienie urodzeń w 1947 r. według wieku rodziców	101
10.	Urodzenia zgłoszone w latach 1945—1947 według płci i charakteru prawnego	102
11.	Urodzenia żywe zgłoszone w latach 1945—1947 według rzeczywistych lat urodzenia	102
D. ZGONY		
12.	Zgony według wieku i płci w latach 1936—1938	103
13.	Zgony według wieku i płci w latach 1945—1947	103
14.	Zgony w latach 1945—1947 według miesięcy	104
15.	Zgony niemowląt w roku 1945	104

Nr tabl.	str.
16. Zgony niemowląt w latach 1946 i 1947.....	105
17. Zgony w latach 1945—1947 według przyczyn.....	106
18. Zgony w 1945 r. według przyczyn i wieku	110
19. Zgony w 1946 r. według przyczyn i wieku	114
20. Zgony w 1947 r. według przyczyn i wieku.....	122
21. Zestawienie zbiorcze zgonów według przyczyn za rok 1945	130
22. Zgony na gruźlicę w latach 1945—1947	130
23. Najczęstsze przyczyny zgonów (1936, 1945—1947)	131
E. WĘDRÓWKI I PRZYROST LUDNOŚCI	
24. Przyrost ludności w 1946 i 1947 r. według miesięcy	132
25. Ruch ludności w 1946 i 1947 r. według miesięcy	133
26. Ruch ludności w 1946 r. według miesięcy i według płci	134
27. Ruch ludności w 1947 r. według miesięcy i według płci	135
28. Przyrost ludności w 1946 i 1947 r. według komisariatów M. O.	136
X. NIERUCHOMOŚCI, BUDYNKI, MIESZKANIA, RUCH BUDOWLANY	
A. NIERUCHOMOŚCI I BUDYNKI	
1. Zmiany w liczbie nieruchomości zamieszkałych w okresie 1921—1946 r.	137
2. Nieruchomości zamieszkane i niezamieszkane według stanu z dnia 1. VII 1940 r.	137
3. Nieruchomości, budynki, mieszkania i ludność na terenie Małej Łodzi i Rudy Pabianickiej według spisu z dnia 9. XII 1931 r.	138
4. Budynki mieszkalne na terenie Małej Łodzi i Rudy Pabianickiej według rodzaju ścian względnie pokrycia. Stan na 9. XII 1931r.	139
5. Budynki mieszkalne według wysokości (9. XII 1931)	139
6. Budynki z przeznaczenia niemieszkalne zamieszkane (9. XII 1931)	139
7. Nieruchomości mieszkalne na terenie Małej Łodzi według wiel- kości. Stan na 9. XII 1931 r.	140
8. Budynki mieszkalne na terenie Małej Łodzi według zaopatrzenia w instalacje. Stan na 9. XII 1931 r.	140
9. Nieruchomości na terenie Wielkiej Łodzi według spisu z dnia 14. II 1946 r.	141
10. Charakterystyka nieruchomości oparta na wynikach spisu z dnia 14. II 1946 r.	141
11. Zamieszkane nieruchomości według liczby mieszkańców. Stan w dniu 14. II 1946 r.	142
B. MIESZKANIA	
12. Rozwój stosunków mieszkaniowych w Łodzi w latach 1921—1946	144
13. Zagęszczenie mieszkań w Łodzi według spisów z lat 1921, 1931 i 1946	144
14. Mieszkania, izby i ludność Wielkiej Łodzi według spisu z dnia 14. II 1946 r. z wyodrębnieniem Małej Łodzi i terenów inkorporo- wanych	145
15. Mieszkania według wielkości w świetle kolejnych spisów (1921, 1931, 1939, 1946)	146
16. Zmiany w liczbie mieszkań i izb mieszkalnych (1921—1946)	147
17. Mieszkania w dniu 14. II 1946 r. według starostw grodzkich i ko- misariatów M. O.	148
18. Izby mieszkalne w dniu 14. II 1946 r. według starostw grodzkich i komisariatów M. O.	150
19. Ludność w mieszkaniach różnej wielkości według spisu z dnia 14. II 1946 r.	152

IV

Nr tabl.	str.
20. Warunki mieszkaniowe na terenie starostw grodzkich i komisariatów M. O. w świetle wyników spisu z dnia 14. II 1946 r.	154
21. Uszeregowanie dzielnic miasta (komisariatów M. O.) według niektórych cech stosunków mieszkaniowych	155
22. Rozwój zagęszczenia mieszkań oraz izb mieszkalnych na terenie Łodzi w latach 1945—1948	156
C. RUCH BUDOWLANY	
23. Budowy rozpoczęte w latach 1945 i 1946	158
24. Budowy zakończone w latach 1945 i 1946	159
25. Budowy rozpoczęte w 1947 roku	160
26. Budowy zakończone w 1947 roku	161
27. Ruch budowlany na terenie Starostwa Śródmiejskiego	162
28. " " " " " " Północnego	163
29. " " " " " " Południowego	164
30. Budynki wycofane z użytkowania w latach 1945 i 1946	165
31. " " " " " " w roku 1947	166

XI. ZDROWOTNOŚĆ PUBLICZNA

A. CHOROBY ZAKAŻNE

1. Najczęściej występujące choroby ostrozakażne	168
2. Zgłoszone przypadki chorób zakaźnych w latach 1945—1947 według miesięcy	169

B. SŁUŻBA I ZAKŁADY ZDROWIA

3. Personel lekarski w latach 1936, 1946 i 1947	172
4. Lekarze w 1947 r. według specjalności	172
5. Apteki i składy materiałów aptecznych (1938, 1946 i 1947)	173

C. SZPITALNICTWO

6. Szpitale, sanatoria i prewentoria (1945—1947)	173
7. Łóżka etatowe w latach 1945—1948 w szpitalach, sanatoriach i prewentoriach według zakładów i oddziałów	174
8. Łóżka etatowe w latach 1945—1948 we wszystkich szpitalach, sanatoriach i prewentoriach według oddziałów	176
9. Ruch chorych w szpitalach, sanatoriach i prewentoriach w latach 1945—1947 według zakładów	177
10. Ruch chorych w szpitalach w 1945 r. według miesięcy	180
11. " " " " " " 1946 " " " "	181
12. " " " " " " 1947 " " " "	182
13. Ruch chorych w sanatoriach i prewentoriach w latach 1945—1947 według miesięcy	183

D. MIEJSKIE OŚRODKI ZDROWIA

14. Niektóre poradnie i pracownie Miejskich Ośrodków Zdrowia (1945—1947)	184
15. Stacje Opieki nad Matką i Dzieckiem (1945—1947)	186
16. Szkolne gabinety lekarskie (1945—1947)	187
17. Stan zdrowia dziatwy szkolnej w latach szkolnych 1944/45—1947/48	187

E. SPRAWY SANITARNE

18. Odkazanie po chorobach zakaźnych (1945—1947)	189
19. Szczepienia ochronne (1945—1947)	189
20. Ogledziny sanitarne (1945—1947)	190

Nr
tabl.

str.

21. Badanie studzien, dołów biologicznych itp. (1945—1947)	191
22. Stan sanitarny studzien publicznych i o charakterze publicznym w 1948 r.	192
23. Wyniki badania studzien prywatnych i wody w latach 1945—1948	192
24. Miejskie Zakłady Kąpielowe (1945—1947)	193
25. Odświeżbiarnia (1945—1947)	193
26. Dom odosobnienia (1945—1947)	193

F. UBEZPIECZALNIA SPOŁECZNA W ŁODZI

1. Rozwój liczby ubezpieczonych (1945—1947)	194
2. Wpływy i wydatki Ubezpieczalni Społecznej w Łodzi (1945—1947)	194
3. Udzielone porady lekarskie (1936, 1945—1947)	195
4. Zabiegi wykonane przez personel pomocniczy (1936, 1945—1947)	196
5. Leczenie stomatologiczne (1936, 1945—1947)	196
6. Leczenie w zakładach fizykalnych własnych (1936, 1945—1947)	197
7. Rentgen (1936, 1945—1947)	197
8. Zakład Chemiczno-Bakteriologiczny (1936, 1945—1947)	197
9. Wydawanie leków (1936, 1945—1947)	198
10. Lecznictwo szpitalne (1936, 1945—1947)	198
11. Praca położnych (1936, 1945—1947)	198
12. Pogotowie Ubezpieczalni Społecznej (1945—1947)	199
13. Personel lekarski Ubezpieczalni Społecznej (1945—1947)	199

G. DANE UZUPEŁNIAJĄCE

1. Pogotowia lekarskie (1945—1947)	200
A. Rozmiary i rodzaj pomocy (1945—1947)	200
B. Przyczyny wypadków (1945—1947)	200
C. Rodzaje wypadków (1945—1947)	201
D. Przewóz chorych (bez udzielenia pomocy) (1945—1947)	201
2. Walka z gruźlicą (1947 r.)	202
3. Walka z chorobami wenerycznymi (1947 r.)	202
4. Kolonie i obozy łódzkie i ich terytorialne rozmieszczenie (1947 r.)	202
5. Dzieci i młodzież łódzka na koloniach, obozach i półkoloniach w roku 1947	203
A. Kolonie	203
B. Obozy	203
C. Półkolonie	203

H. SPRAWY WETERYNARYJNE

1. Zarejestrowane choroby zakaźne wśród zwierząt (1945—1947)	204
2. Badanie weterynaryjne zwierząt w Rzeźni Miejskiej (1945—1947)	204
3. Kontrola mięsa przywozowego (1945—1947)	205
4. Kontrola mięsa skonfiskowanego (1945—1947)	205
5. Grzebnowisko i sekcje zwierząt (1945—1947)	205

XII. MIEJSKA OPIEKA SPOŁECZNA

A. OPIEKA CAŁKOWITA

1. Opieka nad macierzyństwem w domach matki i dziecka (1945—1947)	206
2. Opieka nad dziećmi i młodzieżą	
a) Dzieci i młodzież w miejskich domach wychowawczych (1936— 1939, 1945—1947)	207

VI

Nr
tabl.

str.

b) Młodzież miejskich domów wychowawczych w szkołach i na praktyce zawodowej (1946/47 i 1947/48)	210
c) Dzieci w rodzinach zastępczych (1945—1947)	211
3. Opieka nad starcami i kalekami (pensjonariusze w domach starców, kalek i chronicznie chorych) (1945—1947)	211
B. OPIEKA CZĘŚCIOWA	
1. Dożywianie dzieci w szkołach i przedszkolach (1945—1947)	213
2. Dożywianie niezamożnej ludności (obiady bezpłatne w 1945—1947 r.)	214
3. Schroniska miejskie (1945—1947)	214
4. Zpomogi pieniężne (1945—1947)	216
5. Pomoc prawna (1945—1947)	217
6. Różne świadczenia (1945—1947)	217
7. Rewindykacja kosztów opieki (1947)	217
8. Zaświadczenia o stanie materialnym (1945—1947)	218
9. Rewindykacja dzieci polskich przeznaczonych przez okupanta na zniemczenie (1947 r.)	218
10. Dzieci w żłobkach miejskich i niemiejskich (1947 r.)	218
11. Wykaz miejskich zakładów opiekuńczych według stanu na dzień 1. I 1948 r.	219

XIII. SZKOLNICTWO

A. PRZEDSZKOLA

1. Przedszkola według właściciela (1944/45—1947/48)	221
2. Wyposażenie przedszkoli (1944/45—1947/48)	221
3. Wychowawczynie i wychowankowie (1944/45—1947/48)	221
4. Przedszkola miejskie w latach przedwojennych (1935/36—1938/39) i powojennych (1944/45—1947/48)	222
5. Przedszkola subsydiowane przez miasto (1935/36—1938/39 i 1944/45—1947/48)	222

B. SZKOLNICTWO POWSZECHNE

1. Szkoły, klasy i uczniowie (1944/45—1947/48)	223
2. Uczniowie według klas (1944/45—1947/48)	223
3. Uczniowie według wieku (1944/45—1947/48)	223
4. Sale naukowe (1946/47—1947/48)	224
5. Rozmieszczenie szkół powszechnych według dzielnic (1947/48)	224

C. SZKOLNICTWO SPECJALNE

1. Szkoły, klasy, uczniowie (I 1937, 1944/45—1947/48)	225
2. Uczniowie szkół specjalnych według klas (1944/45—1947/48)	226
3. Uczniowie szkół specjalnych według wieku (1944/45—1947/48)	226
4. Sale szkolne (1946/47—1947/48)	226

D. SZKOLNICTWO ŚREDNIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCE

1. Liczba szkół (1944/45—1947/48)	227
2. Uczniowie według płci. Nauczyciele (1944/45—1947/48)	228
3. Gimnazja i uczniowie klas gimnazjalnych przed i po reformie (1944/45—1947/48)	229
4. Licea i świadectwa dojrzałości (1944/45—1947/48)	229

E. SZKOLNICTWO NAUCZYCIELSKIE

Państwowe zakłady kształcenia nauczycieli w Łodzi w latach szkolnych 1944/45, 1945/46, 1946/47, 1947/48	230
---	-----

F. SZKOLNICTWO ZAWODOWE

a) Szkoły zawodowe

1. Liczba szkół, personel nauczycielski (1944/45—1947/48)	232
2. Liczba uczniów i absolwentów (1944/45—1947/48)	233
b) Kursy zawodowe (1944/45—1947/48)	234

G. SZKOLNICTWO ARTYSTYCZNE

1. Państwowa Niższa Szkoła Muzyczna (1944/45—1947/48)	235
2. Ludowy Instytut Muzyczny (1945/46—1947/48)	236

H. SZKOLNICTWO WYŻSZE

1. Szkoły wyższe (akademickie i nieakademickie) (1944/45—1947/48)	237
2. Słuchacze poszczególnych wyższych uczelni (1944/45—1947/48)	238
3. Wyższe szkoły artystyczne (1944/45—1947/48)	239
3. Katedry, zakłady, wykładowcy w szkołach akademickich	
a) Uniwersytet Łódzki (1945/46—1947/48)	240
b) Politechnika Łódzka (1945/46—1947/48)	241
c) Szkoła Główna Handlowa — Oddział w Łodzi (1945/46—1947/48)	241
4. Dyplomy niższych i wyższych stopni naukowych (1945/46—1946/47)	242

I. SZKOLNICTWO DLA DOROSŁYCH

a) Szkoły powszechne dla dorosłych i szkoły średnie ogólnokształcące dla dorosłych

1. Szkoły, oddziały, uczniowie, absolwenci, nauczyciele (1944/45—1947/48)	243
2. Uczniowie według pochodzenia socjalnego (1947/48)	243
b) Miejskie szkoły wieczorowe (1944/45—1947/48). Szkoły powszechne dla opóźnionych w nauce i szkoły specjalne dla dorosłych	244
c) Miejskie wieczorowe zespoły gimnazjalne (1945/46—1947/48)	244
d) Miejski Uniwersytet Społeczny (1946/47 i 1947/48)	244

XIV. ŻYCIE KULTURALNE

A. RADIO

1. Rozgłośnia Polskiego Radia w Łodzi (1945—1947)	245
2. Radioabonenci według rodzaju odbiornika (1945—1947)	245

B. BIBLIOTEKI

1. Biblioteki i wypożyczalnie łódzkie w latach 1946 i 1948	246
2. Biblioteki i wypożyczalnie miejskie w latach 1945—1947	246
3. Miejska Biblioteka Publiczna (1945—1947)	247
4. Miejskie wypożyczalnie książek dla dorosłych (1945—1947)	248
5. Miejskie wypożyczalnie książek dla dzieci i młodzieży (1945/47)	249

C. MUZEA I GALERIA SZTUK PLASTYCZNYCH

1. Frekwencja według grup wieku zwiedzających (1945—1947)	250
2. Frekwencja w muzeach według miesięcy (1945—1947)	251

D. TEATRY

1. Liczba miejsc, przedstawień i frekwencja w teatrach (1945—1947)	252
2. Liczba miejsc, przedstawień i frekwencja w teatrach (zestawienie zbiorcze) (1945—1947)	253
3. Frekwencja w teatrach według miesięcy (1945—1947)	254

E. KINA

1. Liczba kin, miejsc i seansów oraz frekwencja (1945—1947)	255

VIII

Nr
tabl.

str.

F. INNE WIDOWISKA I IMPREZY

1. Frekwencja na różnych widowiskach i imprezach (1945—1947)	256
2. Imprezy jednorazowe (1945—1947)	256

XV. ZAKŁADY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

A. POCZTA

1. Listy i paczki (1945—1947)	257
2. Przekazy pocztowe (1946, 1947)	258
3. Wpłaty i wypłaty na P. K. O. (1946, 1947)	259

B. TELEGRAF

Ruch telegraficzny według miesięcy (1946, 1947)	260
---	-----

C. TELEFONY

1. Dane ogólne (1946—1948)	261
2. Ruch telefoniczny według miesięcy (1946, 1947)	261

D. ELEKTROWNIA

1. Dane ogólne (1936—1938 i 1945—1947)	262
2. Produkcja i konsumpcja energii elektrycznej (1946, 1947)	262
3. Konsumpcja energii elektrycznej według rodzaju zużycia (1946, 1947)	263

E. GAZOWNIA MIEJSKA

1. Dane ogólne (1936—1938 i 1945—1947)	264
2. Zużycie węgla i produkcja gazu według miesięcy (1946 i 1947)	265
3. Konsumpcja gazu (1945—1947)	265

F. TRAMWAJE MIEJSKIE

1. Dane ogólne (1936—1938 i 1945—1947)	266
2. Sieć tramwajowa (1936—1938 i 1945—1947)	266
3. Wozy tramwajowe (1945—1947)	266
4. Personel (1945—1947)	267
5. Frekwencja podróżnych w 1947 r. według rodzaju biletów	267
6. Frekwencja podróżnych w 1947 r. według linii tramwajowych	267
7. Wykaz linii tramwajów miejskich w 1947 r.	268
8. Frekwencja podróżnych według miesięcy (1945—1947)	269
9. Przebieg wozów według miesięcy (1945—1947)	270
10. Zużycie prądu według miesięcy (1945—1947)	271

G. TRAMWAJE PODMIEJSKIE

1. Sieć tramwajowa, tabor, działalność (1945—1947)	272
2. Pasażerowie tramwajów podmiejskich w 1947 r. według rodzaju biletów	272
3. Wpływy z przewozu podróżnych i z przewozu towarów w r. 1947	272
4. Frekwencja podróżnych na poszczególnych szlakach w latach 1945—1947 według miesięcy	273

H. RZEŻNIA MIEJSKA

1. Ubój zwierząt (1945—1947)	274
2. Mięso uzyskane z uboju (1945—1947)	275
3. Mięso przywozowe, dostarczone na stację kontroli Rzeźni Miejskiej w Łodzi (1945—1947)	276
4. Sprzedaż mięsa w Taniej Jatce (1946—1947)	277
5. Pracownicy Rzeźni Miejskiej (1945—1947)	277

I. KANALIZACJA I WODOCIĄGI

1. Dane ogólne (1945—1947)	278
2. Jaka część ludności Łodzi jest obsługiwana: a) przez kanalizację, b) przez wodociągi (1931—1939, 1945—1947)	278
3. Budowa kanalizacji (1925—1947)	279
4. Regulacja rzek (1927—1947)	279
5. Budowa wodociągów (1934—1947)	280
6. Działalność wodociągów (1945—1947)	282

J. ZAKŁAD OCZYSZCZANIA MIASTA

1. Tabor. Personel (1945—1947)	
a) Tabor mechaniczny	283
b) Tabor konny	283
c) Personel	283
2. Wywóz śmieci i fekalii (1945—1947)	284
3. Wywóz śmieci i fekalii według miesięcy (1945—1947)	284

K. MIEJSKI OGRÓD ZOOLOGICZNY

Frekwencja w Miejskim Ogrodzie Zoologicznym (1945—1947)	285
---	-----

XVI. APROWIZACJA

1. Artykuły odzieżowe wydane mieszkańcom Łodzi w latach 1946—1948	285
2. Artykuły żywnościowe i przemysłowe wydane na karty zaopatrze- nia w latach 1945—1948	286
3. Karty zaopatrzenia wydane w 1945 r.	288
4. Karty zaopatrzenia wydane w 1946 r.	289
5. Karty zaopatrzenia wydane w 1947 r.	290
6. Karty zaopatrzenia wydane w 1948 r.	291

XVII. ROLNICTWO

1. Powierzchnia użytków (1945—1947)	292
2. Powierzchnia zasiewów (1945—1947)	292
3. Zwierzęta gospodarskie (1945—1947)	293
4. Drzewa owocowe (1946, 1947)	294

XVIII. PRZEMYSŁ I PRACA

A. ZAKŁADY PRZEMYSŁOWE I RZEMIEŚLNICZE w 1945 r.

1. Zniszczenia w zakładach przemysłowych i rzemieślniczych w Łodzi	295
2. Przeciętny procent zniszczenia w budynkach oraz w gospodarce energetycznej i urządzeniach technicznych (1945 r.)	296
3. Zakłady przemysłowe objęte spisem z lipca 1945 r. (czynne i nie- czynne) według charakteru prawnego	296
4. Stan zatrudnienia w przemyśle łódzkim w 1945 r.	296

B. ZAKŁADY PRZEMYSŁOWE I RZEMIEŚLNICZE w roku 1946

1. Zatrudnienie w przemyśle na terenie miasta Łodzi i województwa łódzkiego w 1946 r.	297
2. Zatrudnienie w przemyśle na terenie miasta Łodzi i województwa łódzkiego w dniu 31 grudnia 1946 r.	298
3. Wypłaty w przemyśle na terenie miasta Łodzi i województwa łódzkiego w 1946 r.	299

X

Nr
tabl.

str.

4. Zakłady przemysłowe i rzemieślnicze w 1946 r. według liczby pracowników (na podstawie zgłoszeń o nabycie kart rejestracyjnych) 300
5. Zakłady przemysłowe i rzemieślnicze w Łodzi w 1946 r. według formy prawnej (na podstawie zgłoszeń o nabycie kart rejestracyjnych) 301

C. STATYSTYKA PRZEMYSŁOWA

1. Ogólne dane o zakładach przemysłowych i o stanie zatrudnienia w przemyśle łódzkim (1945—1948) 302
2. Podział procentowy osób zatrudnionych w przemyśle łódzkim na robotników i pracowników umysłowych (1945—1948) 302
3. Wskaźniki rozwoju stanu zatrudnienia w przemyśle łódzkim (1945—1948) 302
4. Stan zatrudnienia w przemyśle włókienniczym (1945—1948) 303
5. Udział włókiennictwa w ogólnym stanie zatrudnienia w przemyśle łódzkim (1945—1948) 303
6. Robotnicy zatrudnieni w przemyśle łódzkim według grup wieku i płci (1946—1948) 303
7. Robotnicy w przemyśle łódzkim według grup wieku i płci oraz według gałęzi przemysłu (1946—1948) 304
8. Liczba kobiet-robotnic zatrudnionych w przemyśle łódzkim (1946—1948) 307
9. Zakłady przemysłowe według gałęzi przemysłu oraz ogólny stan zatrudnienia (1945—1948) 308
10. Liczba robotników i liczba pracowników umysłowych zatrudnionych w przemyśle łódzkim (1946—1948) 309
11. Zakłady przemysłowe według wielkości (1946—1948) 310
12. Robotnicy zatrudnieni w przemyśle według wielkości zakładów (1946—1948) 310
13. Liczba zakładów przemysłowych według gałęzi przemysłu i wielkości zakładów (1946—1948) 311
14. Liczba robotników w zakładach przemysłowych różnej wielkości (1946—1948) 314

D. ZATRUDNIENI I RENCIŚCI

1. Zakłady pracy, stan zatrudnienia i renciści w ewidencji Ubezpieczalni Społecznej w Łodzi 317
2. Podział zatrudnionych na kategorie (1945—1947) 318
3. Pracownicy fizyczni (1945—1947) 319
4. Pracownicy umysłowi (1945—1947) 320

E. ZWIĄZKI ZAWODOWE

- Liczba członków związków zawodowych w Łodzi 321

F. WSPÓŁZAWODNICTWO PRACY I RACJONALIZATORSTWO

1. Współzawodnictwo pracy w państwowych zakładach przemysłu bawełnianego w Łodzi (XI 1947—IV 1949) 322
2. Współzawodnictwo pracy w państwowych zakładach przemysłu wełnianego w Łodzi (XI 1947—IV 1949) 323
3. Współzawodnictwo pracy w państwowych zakładach przemysłu włókien sztucznych w Łodzi (IV 1949) 323
4. Współzawodnictwo pracy w państwowych zakładach przemysłu jedwabniczo-galanteryjnego w Łodzi (XI 1947—IV 1949) 324

Nr
tabl.

str.

5. Współzawodnictwo pracy w państwowych zakładach przemysłu dziewiarskiego i przemysłu artykułów i tkanin technicznych w Łodzi (1948 — IV 1949)	325
6. Liczba współzawodniczących w państwowych zakładach przemysłu włókienniczego w Łodzi (XI 1948 — IV 1949)	326
7. Ruch racjonalizatorski w przemyśle włókienniczym na terenie Łodzi	327
8. Wykaz pomysłów racjonalizatorskich i wynalazków dokonanych przez robotników, majstrów, inżynierów i kierowników w zakładach przemysłu włókienniczego w Łodzi	328

XIX. HANDEL I SPÓŁDZIELCZOŚĆ

A. HANDEL PAŃSTWOWY

1. Państwowe zakłady handlowe i zatrudnieni w nich pracownicy w 1947 r. według branż	329
Państwowa Centrala Handlowa	
Hurtownie, sklepy detaliczne, pracownicy i obroty P. C. H. na terenie Łodzi w 1947 r.	330
Centrala Tekstylna	
Składnice i hurtownie C. T. na terenie Łodzi w 1946 i 1947 r.	330
Obroty hurtowni C. T. — Grodzkiej w II półr. 1947 r.	330

B. HANDEL PRYWATNY

1. Prywatne zakłady handlowe i zatrudnieni w nich pracownicy w latach 1946 i 1947 według branż	331
2. Prywatne zakłady handlowe w 1946 i 1947 r. według kategorii wykupionych kart rejestracyjnych	332
3. Zakłady handlowe w 1946 r. według kategorii kart rejestracyjnych i według branż	332
4. Prywatne zakłady handlowe w 1946 i 1947 r. według wielkości	333
5. Zakłady handlowe w 1946 r. według wielkości i branż	333
6. Prywatne zakłady handlowe w 1947 r. według kategorii kart rejestracyjnych i według branż	334
7. Prywatne zakłady handlowe w 1947 r. według wielkości i branż	335
8. Pracownicy prywatnych zakładów handlowych w 1947 r. według rodzaju	336

C. SPÓŁDZIELCZOŚĆ

Dane o spółdzielczości na terenie Łodzi w 1947 r.

1. Liczba spółdzielni i liczba członków według stanu z dnia 31. XII 1947 r.	337
2. Spółdzielczy aparat handlowy, przemysłowy i usługowy	337
3. Pracownicy spółdzielni terenowych	337
4. Magazyny i inne urządzenia gospodarcze należące do spółdzielni	337
5. Spółdzielcze placówki handlu hurtowego	338
6. Spółdzielcze sklepy detaliczne	338
7. Wartość dokonanego zakupu w 1947 r. według źródeł zakupu	338
8. Obroty sklepów branżowych oraz obroty wyrobami monopolowymi	338
9. Wysokość obrotów osiągniętych w 1947 r.	339
10. Spółdzielcze punkty skupu	339
11. Ilości skupu i sprzedaży w 1947 r.	339
12. Wartość skupu i sprzedaży według rodzaju dostawców i odbiorców	340

XII

Nr tabl.	str.
13. Spółdzielcze zakłady usługowe	340
14. Spółdzielcze zakłady przemysłowe	340
15. Dane porównawcze o liczbie spółdzielni i liczbie członków na terenie Polski, miasta Łodzi i wojew. łódzkiego w 1947 r.	341
16. Dane porównawcze o liczbie spółdzielczych placówek handlu hurtowego i detalicznego na terenie Polski, miasta Łodzi i wojew. łódzkiego w 1947 r.	341

XX. FINANSE MIEJSKIE

1. Wydatki i dochody Zarządu Miejskiego w Łodzi na podstawie zamknięć rachunkowych (IV—VI 1945 i VII 1945—III 1946)	342
2. Wydatki i dochody Zarządu Miejskiego w Łodzi na podstawie zamknięć rachunkowych (IV—XII 1946 i I—XII 1947)	243
3. Wydatki i dochody zwyczajne Zarządu Miejskiego w Łodzi w okre- sach: 1. IV—31. XII 1946 r. i 1. I—31. XII 1947 r., na pod- stawie zamknięć rachunkowych	344
4. Wydatki i dochody nadzwyczajne Zarządu Miejskiego w Łodzi w okresach: 1. IV—31. XII 1946 r. i 1. I—31. XII 1947 r. na podstawie zamknięć rachunkowych	345
5. Przeciętne wydatki i dochody Zarządu Miejskiego w Łodzi na 1 mieszkańca	346
6. Wpływy podatkowe Zarządu Miejskiego w Łodzi	347
7. Wykonanie budżetów przedsiębiorstw miejskich:	
a) Wydatki	348
b) Dochody	349
8. Wykonanie budżetów przedsiębiorstw miejskich w 1947 r.	350
9. Wykonanie budżetów szpitali i zakładów opiekuńczych	351

XXI. PERSONEL MIEJSKI

1. Pracownicy Zarządu Miejskiego w Łodzi zatrudnieni w poszcze- gólnych agendach (1946 i 1947)	351
2. Stan personelu miejskiego w Łodzi według miesięcy (1945—1947)	353

XXII. REFERENDUM I WYBORY

A. Referendum w dniu 30. VI 1946 r.

1. Dane ogólne	354
2. Wyniki głosowania	354

B. Wybory do Sejmu Ustawodawczego w dniu 19. I 1947 r.

Dane ogólne	354
SKOROWIDZ ALFABETYCZNY	355
OBJAŚNIENIE ZNAKÓW	358

Bibliografia

- Bociarski D. (1873), *Rys statystyczny przemysłu Królestwa Polskiego*, Biblioteka Warszawska, t. II, s. 1–55
- Flatt O. (1853), *Opis miasta Łodzi*, Warszawa, s. 149
- Gąsiorowska N. (1915), *Z dziejów przemysłu w Królestwie Kongresowym, Sekcje fabryczne (1824–1835)*, *Ekonomista* 1915 r. t. I i II
- Główny Urząd Statystyczny, Polskie Towarzystwo Statystyczne (1998), *Słownik Biograficzny Statystyków Polskich*, Warszawa
- Grossman H. (1925), *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810*, Warszawa
- Grotowski M. (1923), *Statystycy polscy początków XIX stulecia*, Kraków, s. 205
- Kaczmarek R. (1958), *Źródła do historii miast Łódzkiego okręgu przemysłowego w XIX wieku*, Warszawa
- Kwiatkowski S. (1993), *Powstanie i rozwój statystyki publicznej na ziemi łódzkiej 1918–1993*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi
- Kwiatkowski S. (1994), *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach Polskich*, Biblioteka Wiadomości Statystycznych, t. 42, Warszawa Główny Urząd Statystyczny PTS
- Lorentz Z. (1926), *Narodziny Łodzi nowoczesnej*, Łódź, s. 31
- Lorentz Z. (1920), *Szkiełko dziejów Łodzi*, Informator m. Łodzi, Łódź
- Miastkowski L. (1995), *Sylwetki łódzkich uczonych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Missalowa G. (1953), *Historia Polski*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, s. 352
- Missalowa G. (1964), *Studia nad powstaniem łódzkiego okręgu przysłowego 1815–1870*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź
- Olszewicz W. (1926), *Staszic i Lubecki*, *Ekonomista* t. I,
- Pilat T. (1871), *O miejskich biurach statystycznych i urzędzeniu takiego biura we Lwowie*, Lwów
- Puś W. (1973), *Rozmieszczenie przemysłu włókienniczego w Królestwie Polskim w latach 1870–1900*, *Zeszyty Naukowe UŁ*, seria I, z. 96, Łódź 1973, s. 3–16
- Puś W. (1976), *Przemysł włókienniczy w Królestwie Polskim w latach 1870–1900*, Łódź 1976, ss. 123
- Rembéliński R. (1933), *Rajmund Rembéliński budowniczy Łodzi przemysłowej*, *Rocznik łódzki*, t. III, s. 56
- Rodecki F. (1830), *Obraz geograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa
- Rosset E. (1928), *Łódź w latach 1860–1870: zarys historyczno-statystyczny*, Łódź
- Rynkowska A. (1951), *Działalność gospodarcza władz Królestwa Polskiego na terenie Łodzi przemysłowej w latach 1821–1831*, ŁTN Łódź
- Rzewski A. (1937), *Prace Statystyczne Zarządu Miejskiego w Łodzi 1918–1934*, Łódź
- Szulec St. (1920), *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa
- Szulec St. (1930), *Ludność polska według wieku w latach 1927, 1928 i 1929 = Population de la Pologne d'après l'âge en 1927, 1928 et 1929*, Główny Urząd Statystyczny
- Wolski L. (1850), *O statystyce Królestwa Polskiego*, Biblioteka Warszawska
- Wóycicki A. (1914), *Instytucje fabryczne i społeczne w przemyśle Królestwa Polskiego*, *Ekonomista*, t. II
- Załęcki W. (1876), *Statystyka porównawcza Królestwa Polskiego. Ludność i stosunki ekonomiczne*, Warszawa s. 354